Pr. Gavrilă-Tudor Zinveliu Ierom. Maxim Morariu

Noi aspecte ale martiriului Sfinților năsăudeni

Tehnoredactare: Pr. Eugen Mera
Corectură: Nicoleta Pălimaru
Lectură: Pr. Cătălin Pălimaru

Piața Avram Iancu, nr. 18
RO – 400117, Cluj-Napoca
e-mail: editura_renasterea@yahoo.com
www.renasterea-cluj.ro
Tel: 0264-599649

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ZINVELIU, GAVRILĂ-TUDOR
Noi aspecte ale martiriului Sfinților năsăudeni / pr. Gavrilă-Tudor Zinveliu, ierom. Maxim Morariu. - Cluj-Napoca : Renașterea, 2016
Conține bibliografie. - Index
ISBN 978-606- 607-183- 3

I. Morariu, Maxim

235.3

Pr. Gavrilă-Tudor Zinveliu
Ierom. Maxim Morariu

Noi aspecte ale martiriului Sfinților năsăudeni

Tipărit cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului
† ANDREI
Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului
și Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului

Cluj-Napoca, 2016

Prefață

Aprofundarea evenimentelor din jurul martiriului Sfinților Mucenici Năsăudeni îi onorează pe Părinții Maxim Morariu și Gavrilă-Tudor Zinveliu. Acești oameni minunați, care L-au mărturisit pe Hristos cu prețul vieții, merită a fi pomeniți într-o lume care duce lipsă de modele.

Deja ne-am obișnuit cu spiritul de cercetător critic al Părintelui Maxim Morariu, care, și în lucrarea aceasta, depistează tendința unor autori secularizați de a deturna adevărul și a prezenta rezistența ortodocșilor năsăudeni așa cum ar dori unii ideologi contemporani eterodocși.

Încă o dată vedem cum sângele martirilor poate fi sămânța pentru o viață spirituală susținută.

Felicitări autorilor și binecuvântare cititorilor!

†ANDREI
Arhiepiscop și Mitropolit

Cuvântul autorilor

Volumul de față s-a născut, pe de-o parte din dragostea autorilor, ambii fii ai unor localități a căror istorie se interferează cu profilul Sfinților năsăudeni, pentru aceștia, iar pe de altă parte, din dorința de a prezenta, într-un limbaj accesibil și într-o ținută științifică, evenimentul martiriului lor. El se dorește așadar o sinteză care să-l familiarizeze pe cititor cu evenimentele petrecute în zona Năsăudului în anul 1763, prezentându-i în același timp contextul în care s-au desfășurat ele și oferindu-i o serie de informații cu privire la istoria locurilor de aici.

În realizarea acestei sinteze, autorii au lecturat și analizat diferite surse bibliografice, comparându-le și încercând să determine adevărul istoric, acolo unde, peste informația propriu-zisă, s-au suprapus informații ce țin de domeniul legendei. De asemenea, am încercat să vedem care au fost principalele elemente care au contribuit la perpetuarea imaginii Sfinților năsăudeni și să oferim cititorului o bibliografie orientativă care să-l ghideze în aprofundarea subiectului sau în realizarea de noi cercetări. Am prezentat astfel atât istoriografia temei, cât și modul în care se reflectă ea în literatura populară, cea cultă, în memorialistica lui Dorin Tudoran, care se revendică drept urmaș al lui Tănase Todoran, sau în alte

surse. De asemenea, am dedicat o cercetare interesantă modului în care se reflectă martiriul în lucrările unor autori care, de-a lungul timpului, și-au declarat deschis orientarea confesională greco-catolică.

Lucrarea, concepută inițial ca o cercetare scrisă în vederea obținerii gradului I profesional de către părintele Gavrilă-Tudor Zinveliu, a beneficiat de diferite adăugiri, modificări sau corecturi, astfel încât să aibă un aspect plăcut și să se constituie într-o contribuție științifică, în cadrul căreia să fie prezentate aspecte noi, legate cu precădere de receptarea în istoriografie, literatură și folclor, a martiriului Sfinților. În același timp, ea și-a propus prezentarea critică și demontarea unor ipoteze nesustenabile cu privire la ei și clarificarea unor aspecte privitoare la contextul răscoalei sau biografia lor, acolo unde existau ambiguități.

Contribuția preotului Gavrilă Zinveliu, fiu al satului natal al unuia dintre cei patru sfinți locali și paroh în localitatea protagonistului principal al revoltei de la Salva, a fost ulterior completată cu un studiu al părintelui Maxim Morariu, câteva informații suplimentare, inserate în cadrul structurii clasice, și o cercetare ce se constituie ca un apendice al acesteia, dar și un repertoriu bibliografic orientativ.

Sperăm ca volumul de față să se constituie atât într-o cercetare care să contribuie la readucerea în atenția cercetătorilor a imaginii Sfinților năsăudeni, cât și într-un omagiu adus celor care, cu peste două secole și jumătate în urmă, au luptat pentru păstrarea vie a flăcării Ortodoxiei în zona Năsăudului!

În final, mulțumim Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop și Mitropolit Andrei pentru încurajare și susținere, și pentru cuvântul de binecuvântare acordat!

Autorii

1. Introducere

A scrie astăzi despre Sfinții Martiri năsăudeni este un lucru care implică deopotrivă facilități și greutăți. E facil căci, datorită interesului pe care anumiți cercetători, precum Virgil Șotropa[1], Victor Onișor[2], George Barițiu[3], Nestor Șimon, sau mai recenții Teodor Tanco[4], părintele profesor Alexandru Moraru[5],

---

[1] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762*, în „Arhiva Someşană”, nr. 24, Năsăud, 1938, pp. 1-75.

[2] Victor V. Onișor, *Istoria dreptului român pentru anul I. al facultății de drept (curs de licență)*, Tipografia „Libertatea” Orăștie, Cluj, 1921, p. 45; Idem, *Todoran. Episod din istoria regimentului de graniță dela Năsăud*, în „Revista Ilustrată”, anul V, nr. 13, 1 Iulie, Bistrița, 1902, p. 3; Idem, *Todoran. Episod din istoria regimentului de graniță dela Năsăud*, în „Revista Ilustrată”, anul V, nr. 14, 15 Iulie, Bistrița, 1902, p. 3.

[3] George Barițiu, *Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu,* tipărită la Romer și Kamner, Brasiovu, 1874, p. 8 et passim.

[4] În volumele: Teodor Tanco, *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă,* Editura Virtus Romana Redidiva, Cluj-Napoca, 1999; Idem, *Virtus Romana Redidiva – însemnări și portrete,* Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Bistrița- Năsăud, Bistrița, 1973; Idem, *Trilogie transilvană – teatru,* Editura Cartea Românească, București, 1985.

[5] A se vedea studiul dânsului din volumul coordonat de părintele

părintele Dorel Man[6], părintele Nicolae Feier[7], Paul Ersilian Roșca[8], Iuliu-Marius Morariu[9], Ioan Pop[10], l-au arătat acestei teme, există suficiente materiale

---

Dorel Man și Flore Pop: Dorel Man, Flore Pop (coord.), *Mărturie și martiriu în Transilvania secolului al XVIII-lea,* Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2004.

[6] *Ibidem.*

[7] Nicolae Feier, *Sfinții români Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile din Telciu, Grigore din Zagra, Vasile din Mocod,* Ediția a II-a, Editura Karuna, Bistrița, 2008.

[8] Paul Roşca Ersilian, *Tănase Todoran, martir al neamului şi al Bisericii noastre,* Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2008.

[9] Iuliu-Marius Morariu, *Tănase Todoran în memoria urmaşilor – analiză transtemporală*, în „Studii şi cercetări etnoculturale", vol. 17, Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița, 2012, pp. 29-35; Idem, *Tănase Todoran, icoană vie a credintei si a istoriei neamului,* în „Sămănătorul", anul I, decembrie, nr. 8/2011, pp. 24-25; Idem, *Tănase Todoran în memoria urmaşilor II,* în Virgil Şerbu Cisteianu (coord.), *Reporter prin Țara Năsăudului*, Editura Gens Latina, Alba-Iulia, 2012, pp. 73-80; Idem, *Balada populară ca formă de perpetuare a memoriei: cazul martirului Tănase Todoran,* în „Luceafărul" nr. 2 (38), Februarie, Botoşani, 2012, p. 34; Idem, *Credința ca rost al vieții în cuvântarea şi martiriul Sfântului Atanasie Todoran,* în „Oglinda literară", anul XI, nr. 126, mai, Focşani, 2012, pp. 8125-8126; Idem, *Stări, momente şi personalități din Ortodoxia transilvană – pasaje insuficient reliefate istoriografic,* Editura „Academica Brâncuşi", Târgu Jiu, 2013, pp. 41-68.

[10] Ioan Pop, *Istoria Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud,* Seria „Historica", Editura Ardealul, Cluj-Napoca, 1999.

care să poată constitui suportul documentar al unei astfel de cercetări. Este însă deopotrivă dificil căci, dată fiind multitudinea abordărilor, de la publicarea unor documente fundamentale și până la analiza receptării în cadrul istoriografiei a vieții și martiriului lor, e destul de greu a se aduce elemente noi în cercetare.

Ne vom strădui însă, ca în paginile acestei cercetări să aducem atât abordări noi și interesante, cât și elemente noi și, prin aceasta, să contribuim și noi la perpetuarea memoriei sfinților martiri care fac cinste zonei noastre.

La baza alegerii acestei teme, specială atât prin titlul și tema ei, cât și prin motivele enunțate anterior, stă atât faptul că sunt bistrițean și consătean al unuia dintre cei patru Sfinți, Grigore, care era din Zagra, dar și faptul că, de ceva vreme, sunt paroh al localității natale a Sfântului Atanasie. Din această postură am investigat, ca și predecesorul meu, părintele Nicolae Târgoveț[11], sau domnul colonel în rezervă Vasile Tutula, autor al unei ample monografii a localității Telciu, din care face parte și satul nostru[12], istoria localității, pu-

[11] Nicolae Târgoveț, *Bichigiu, străveche vatră românească: moment aniversar, 500 de ani de atestare istorică a Bisericii Ortodoxe din localitate,* Editura Charmides, Bistrița, 2001.

[12] Vasile Tutula, *Comuna Telciu (1245-2004) Județul Bistrița-Năsăud. Repere monografice. Un sat de pe Valea Sălăuței- muza lui George Coșbuc,* Editura Mega, Cluj-Napoca, 2004.

blicând o serie de materiale[13], ce se constituie, într-un fel, în debutul acestei cercetări.

În cadrul ei, voi încerca să aduc elemente noi și importante cu privire la martiriul lor, fie că este vorba despre documente cu valoare istorică, fie că este vorba despre interpretări de natură istoriografică, despre mărturii din folclor sau alte elemente de acest gen. În acest sens voi analiza critic istoriografia existentă, voi face investigații folclorice, încercând să decopăr variante noi sau diferite de cele deja tehnoredactate și publicate ale *Baladei lui Todoran* și voi încerca să descopăr, pe cât îmi va sta în putință, documente noi.

Istoriografia problemei este, după cum deja am menționat, una destul de vastă, ceea ce denotă interesul cercetătorilor pentru acest subiect. În raport cu alte personalități istorice ale zonei Năsăudului, Sfinții au fost astfel privilegiați, însă nu se poate spune că s-au bucurat de o atenție exagerată. Ba dimpotrivă, s-ar putea obiecta faptul că nu s-au bucurat de o atenție pe măsura importanței și a valorii lor. Ba mai mult, bibliografia nu este întotdeauna una integral obiectivă. Uneori, istorici de altă orientare confesională decât Sfântul, geloși pe statutul de apologet al Ortodoxiei al Sfântului Atanasie, au încercat să critice acest aspect și să demonstreze că, de fapt, cauzele martiriului lui Todoran sunt eminamente

---

[13] A se vedea, de exemplu: slova-crestina.ro/pr-gavrila-tudor-zinveliusatul-bichigi..., accesat 04. 08. 2015; www.glascomun.info/contact, accesat 04. 08. 2015.

sociale[14], el nefiind nicidecum un apărător al credinței, ci doar un om care a luptat pentru emanciparea socială și culturală a românilor din zona Năsăudului. Afirmațiile de acest fel sunt însă contrazise de către documentele istorice înseși. Alții, deși de alte orientări religioase decât ei, au rămas fideli adevărului istoric, redând în paginile scrierilor lor adevărul, așa cum reiese el din paginile documentelor, fapt ce denotă obiectivitatea și profesionalismul lor. În această situație se găsește, de exemplu, marele George Barițiu, dar și Teodor Tanco este un autor ce scrie echilibrat în paginile volumelor din colecția *Virtus Romana Rediviva.*

Astfel, între sursele cercetate vom avea în vedere atât materialele autorilor ce pun la dispoziția

---

[14] A se vedea: Dionisie Piciu, *173 de ani de la moartea lui Teodor Todoran*, în „Vatra", Anul II, nr. 4-5, 1936, pp. 148-149; Ironim Marțian, *Momente din lupta năsăudenilor pentru emancipare în secolul XVIII*, în „Arhiva Someșană", Seria a III-a, nr. IV, 2005, pp. 49-58; Nicoleta Marțian, *Tănase Todoran, 1763-1998*, în „Almanah cultural-științific *Virtus Romana Rediviva,* nr. 4, 1999, pp. 69-71; Zenovie Pâclișanu, *Biserica și românismul – studiu istoric,* ed. Ioan Țâmbuș, col. „Historia", vol. III, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2005; Idem, *Istoria Bisericii Române Române Unite (Partea a II-a, 1752-1783)*, în „Perspective", Anul XIV-XVI, nr. 53-60, Iulie-Iunie, München, 1991-1993; Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764,* Blaj, Tipografia Seminarului Arhidiecesan, 1902, p. 237. Asupra acestor aspecte vom reveni însă și ulterior, în cadrul subcapitolului dedicat special acestei probleme.

cititorilor izvoare documentare precum Virgil Șotropa[15], George Rettegi[16], Nestor Șimon[17], Antonio Cosimelli[18], George Barițiu[19], cât și autori care valorifică elemente de istoriografie sau de folclor precum Teodor Tanco[20], părintele Nicolae Feier[21], părintele Dorel Man[22], părintele Ioan Alexandru Mizgan[23], părintele Alexandru Moraru, părintele Mircea Păcurariu[24], pă-

---

[15] Cf. Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762*.

[16] Ale cărui documente le-am regăsit publicate de către domnii Adrian Onofreiu și Ioan Sigmirean în paginile unui volum al dânșilor: Adrian Onofreiu, Ioan Sigmirean, *Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte,* Editura Răsunetul, Bistrița, 2001, p. 181.

[17] Cf. Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon, restituiri,* Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2012.

[18] Vasile Bichigean, *Poemation de secunda legione Valahica sub Carlo Barone Enzenbergio,* în rev. „Arhiva Someșană", nr. 3, Năsăud, 1925, p. 40.

[19] George Barițiu, *op. cit.*

[20] A se vedea mai sus.

[21] Nicolae Feier, *op. cit.*

[22] Vezi mai sus.

[23] Ioan Alexandru Mizgan, *Ofensiva uniatismului în Țara Năsăudului în secolul al XVIII-lea. Martiriul lui Tănase Todoran,* Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008.

[24] Pr. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *Pagini din istoria Bisericii Românești,* Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1991, p. 31; Idem, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*

rintele Macarie Motogna[25], Paul Ersilian Roșca, Nicoleta Marțian, Greta-Monica Miron[26], Ștefan Meteș[27], David Prodan[28], Valeriu Șotropa[29], Carol Gollner [30], Ioan Pop[31], Constantin Cojocaru[32], Valeria Peter Pre-

---

până în 1918, Cluj-Napoca, Ed. s. n., 1992, pp. 214-221.

25 Protos. Macarie Motogna, *Monahismul Ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Mănăstirii Rohia, Rohia, 2009.

26 Greta Monica Miron, Greta-Monica, *Biserica greco-catolică din comitatul Cluj în secolul al XVIII-lea,* Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007; Idem, *„poruncește, scoale-te, du-te, propoveduește...".. Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782),* Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.

27 Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Translivania în secolele XIII – XX,* Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

28 David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum,* Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.

29 Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean și locul său în lupta pentru progres social și libertatea națională a românilor din Transilvania,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975.

30 Carol Gollner, *Regimentele grănicerești din Transilvania 1764-1851,* Editura Militară, București, 1973, pp. 44-45.

31 Ioan Pop, *op. cit.*.

32 Constantin Cojocaru, *Dovezi de statornicie în credința ortodoxă în satele grănicerești din Transilvania între anii 1762-1781,* în „Studii Teologice", seria a III-a, anul XXX, nr. 3-4, 1978, pp. 243-254.

descu[33], Vasile Tutula[34], Vasile Verzea[35], preasfințitul Macarie Drăgoi[36], părintele Ioan Bunea[37], dar și diferite monografii ale localităților din care au provenit martirii, ale localității Salva, locul martiriului[38], sau

---

[33] Valeria Peter Predescu, *Cântări năsăudene culese și alese de Valeria Peter Predescu,* Tipografia Popa's Art, Timișoara, 2002, pp. 138-139; Idem, *Eroi ai neamului în lirica populară*, în „Zestrea", nr. 2, 1998, p. 16-17.

[34] Vasile Tutula, *Tănase Todoran, eroul şi martirul de la Salva (10 mai 1763 – 12 noiembrie 1763),* în „Cetatea Bihariei", nr. 2, Oradea, 2006, pp. 1-18.

[35] V. Verzea, *Vitejia ostaşilor români din Austro-Ungaria şi Armata României sub marele căpitan,* în „Luceafărul", anul V, nr. 13-16/ 1906, p. 345.

[36] Macarie Marius Drăgoi, *Un martir al Bisericii străbune: Tănase Todoran din Bichigiul Năsăudului*, în Dorel Man, Flore Pop (coord.), *Mărturie şi martiriu în Transilvania secolului al XVIII-lea*, Editura Renaşterea, Cluj-Napoca, 2004, p. 206; Idem, *Mărturisitorul Atanasie Todoran din Bichigiul Năsăudului,* în „Renaşterea", anul XVII, nr. 5 (193), 2006.

[37] Ioan Bunea, *Un martir al „Legii Româneşti" -Tănase Todoran din Bichigiu*, în Dorel Man, Flore Pop (coord.), *Mărturie şi martiriu în Transilvania secolului al XVIII-lea,* Editura Renaşterea, Cluj-Napoca, 2004, p. 177.

[38] Este vorba despre: Ana Filip, *Monografie istorico-etnografică a comunei Zagra, județul Bistrița- Năsăud (ms. dactil.),* Salva, 1985, și Idem, *Revolta grănicerilor năsăudeni de pe platoul Mocirla din Salva din 10 mai 1763,* în „Plaiuri Năsăudene", nr. 13, Mai, Năsăud, 1993, p. 3; Măricuța Codrea, Vasilica Augusta Puica, *Salva - schiță monografică,* col. „Monografica", nr. 6, Editura Societății

ale mănăstirii de aici[39], care, în urma canonizării, a primit ca hram și sărbătoarea lor.

În cadrul cercetării, vom avea în vedere atât reliefarea principalelor aspecte biografice privitoare la ei, cât și contextul în care s-a desfășurat revolta, descrierea propriu-zisă a acesteia și a martiriului, dar și valorificarea unor aspecte inedite ce țin de revoltă și de urmările ei sau actualizarea mesajului și analiza felului în care a suferit răscoala de la Salva și imaginea Sfinților până astăzi.

Prin prezentări de material documentar inedit și edit, comparații, analize și alte activități similare, vom încerca să readucem în atenție jertfa Sfinților și să reiterăm memoria lor, cu nădejdea că această lucrare se va constitui într-un material util și celor care, în viitor, vor dori să aprofundeze acest subiect.

Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă", Cluj-Napoca, 2003, pp. 38-40; Ioan Morariu, Ana Filip (coord.), *Salva – repere monografice*, Editura George Coșbuc, Bistrița, 2005; Gabriela Sermeșan, *Elemente de cultură tradițională în comuna Salva,* Editura Clubul Saeculum, Beclean, 2009; Ana Filip, Iuliu-Marius Morariu, *Istoria Mănăstirii „Izvorul Tămăduirii" Salva,* Editura „Astra", Blaj, 2013; Vasilica Augusta Găzdac, *Salva, monografie istorică, demografică și antropologică,* Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2012.

[39] Ana Filip, Iuliu-Marius Morariu, *Istoria Mănăstirii „Izvorul Tămăduirii" Salva,* Editura Astra, Blaj, 2013.

2. Martiriul Sfinților Năsăudeni

2.1. Aspecte biografice privitoare la Sfinții năsăudeni

A scrie despre biografia Sfinților Martiri năsăudeni este un lucru greu și aceasta, cu precădere dată fiind penuria informațională cu care se confruntă orice cercetător ce dorește să se înhame la un astfel de demers. Și acest lucru cu atât mai mult cu cât, cu excepția evenimentului răscoalei de la Năsăud, nu avem informații despre viața și activitatea celor trei martiri, Vasile, Grigore și Vasile, ci doar despre Sfântul Atanasie Todoran.

Nici în cazul lui însă, nu se poate afirma că există informații care să ofere o perspectivă exhaustivă asupra biografiei lui. Comparând diferite surse istorice, încercând să analizăm și anumite pasaje literare ce se doresc a fi aspecte ale unei istorii romanțate, sau lecturând sinaxarul care încearcă și el la rândul lui să compileze diferite surse istoriografice, istorice și literare, vom încerca totuși să restituim circuitului istoriografic portretul muceniculului de la Salva. În cadrul acestui demers vom încerca să prezentăm de asemenea și diferite aspecte care ne-ar putea fi de folos în pătrunderea în profunzimea biografiei centuagenarului. Bunăoară, vom analiza as-

pecte ale numelui lui, încercând să vedem dacă cel mai potrivit prenume este cel pe care l-a preferat Biserica cu prilejul canonizării, respectiv *Atanasie,* așa cum spune părintele Nicolae Feier care face o adevărată apologie a acestuia[40], sau Tănase, așa cum încearcă să sugereze teologul Iuliu-Marius Morariu, devenit astăzi ieromonahul Maxim[41], care pledează pentru Tănase, dar și aspecte ce țin de apartenența demografică, de cea locală sau de alte lucruri de acest fel.

---

[40] „Mucenicul de la Salva este numit incorect «Badea Tănase Todoran» sau «Țăranul Tănase Todoran» de către istorici și jurnaliști, numele lui fiind Atanasie"; Nicolae Feier, *op. cit.,* p. 21.

[41] Care oferă și o serie de argumente în acest sens. Iată ce spune el într-o notă subsidiară: „Cu toate acestea, după cum reiese din decretul lui Mihai Racoviță prin care este eliberat de la oaste, care spune: «IO, Mihai Racoviță din mila lui Dumnezeu cel Închinat în Troiță, Voievod a toată Țăra Moldovei, slobozim din oastea noastră, după ce a slujit 13 ani în rang de căpitan, pe Dumnealui Tănase Todoran, în vârstă de 74 de ani și jumătate»; Teodor Tanco, *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă,* p. 68; rezultă că opinia sa este una pur subiectivă, căci, după cum remarcă și profesorul Valeriu Catone : „Tănasă este un nume vechi considerat băștinaș" (Valeriu Catone, *Onomastica,* în Ana Filip, Ioan Morariu ([coord.], „Salva- repere monografice", Editura George Coșbuc, Bistrița, 2005, p, 206). În ceea ce privește însă etimologia, cu siguranță că Tănase reprezintă adaptarea populară a lui Atanasie, însă țăranii, în marea lor majoritate, cu siguranță nu cunoșteau acest lucru, iar martirul nostru a fost, clar și inechivoc, „badea Tănase" și nu „Atanasie". Iuliu-Marius Morariu, *Tănase Todoran, icoană vie a credinței și a istoriei neamului,* p. 10.

De aceea, am considerat potrivită inserarea unui subcapitol în care să prezentăm câteva repere privitoare la istoria și demografia localității Bichigiu, satul natal al Sfântului năsăudean, înaintea prezentării propriu-zise a biografiei lui. De asemenea, înspre finele lucrării, vom încerca să vedem totodată anumite aspecte de genealogie. O parte dintre urmași au fost intervievați de părintele Macarie Drăgoi[42], în vreme ce alții sunt astăzi mari scriitori (ca de exemplu, Dorin Tudoran)[43] și își evocă iluștri strămoși cu mândrie.

---

[42] Macarie Marius Drăgoi, *Un martir al Bisericii străbune: Tănase Todoran din Bichigiul Năsăudului*, p. 206; Idem, *Mărturisitorul Atanasie Todoran din Bichigiul Năsăudului.*

[43] Iată o parte dintre operele lui: Dorin Tudoran, *Absurdistan: o tragedie cu ieșire la mare,* col. „Ego", Editura Polirom, Iași, 2006; Idem, *Adaptarea la realitate,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982; Idem, *Biografia debuturilor,* col. „Reporter XX", Editura Junimea, Iași, 1978; Idem, *Cântec de trecut Akheronul,* Editura Cartea Românească, București, 1975; Idem, *De bună voie, autobiografia mea,* col. „Verbaur", Editura Nord, Aarhaus, 1986; Idem, *Eu fiul lor – dosar de securitate,* ed. Radu Ioanid, Editura Polirom, București, 2010; Idem, *Kakistocrația,* Editura Arc, Chișinău, 1998; Idem, *Nostalgii intacte,* Editura Eminescu, București, 1982; Idem, *O zi în natură,* Editura Cartea Românescă, București, 1977; Idem, *Onoarea de a înțelege: interviuri,* Editura Albatros, București, 1988; Idem, *Optional future: selected poems – Viitorul facultativ – poezii alee,* The Romanian Cultural Foundation Publishing House, Bucharest, 1999; Idem, *Pasaj de pietoni,* Editura Cartea Românească, București, 1979; Idem, *Pisicuț (Somnografii),* Editura Paralela 45, Pitești, 2010; Idem, *Semne particulare: versuri,* Editura Eminescu, București, 1979; Idem, *Tânărul Ulise: antologie,*

2.2. Satul Bichigiu, locul natal al Sfântului Atanasie Todoran

Satul Bichigiu, parte a actualului Județ Bistrița-Năsăud[44], este localitatea în care s-a născut și a viețuit

Editura Polirom, Iași, 2000; Idem, *Ultimul turnir: versuri,* Editura de Vest, Timișoara, 1992. De asemenea, unii autori au scris despre el, remarcând valoarea operei lui. A se vedea, de exemplu: Mircea Iorgulescu, „Dorin Tudoran", în *Critică și angajare,* 1981, pp. 79-81; Corina Ecaterina Boldeanu, *Politica ironiei poetice în poezia românească scrisă în perioada comunistă,* mss., teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2013; Mihai Dinu Gheorghiu, „Lectura devorantă", în *Reflexe condiționate,* pp. 86-90.

[44] Care este situat în partea de nord a României, între paralelele 46°47' și 47°37' latitudine nordică și între meridianele 23°37' și 25°36' longitudine estică, și se învecinează cu județele Maramureș în nord, Suceava în est, Mureș în sud și Cluj în vest, și având o suprafață de 5355 km pătrați, înglobând zona de contact a Carpaților Orientali cu Podișul Transilvaniei, respectiv bazinul superior al Someșului Mare cu afluenții săi, precum și o mică porțiune din bazinul mijlociu al Mureșului și are, din punct de vedere administrativ, în componență 62 de unități administrativ-teritoriale din care 1 municipiu, 3 orașe, 58 comune, 235 sate. Pentru mai multe informații despre el, despre istoria, geografia sau elementele de natură administrativ-teritorială care îl caracterizează, a se vedea: Ioan Chintăuan, *Bistrița-Năsăud - natura și monumentele sale,* Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1997, p. 5; Ioan Chintăuan, Mircea Prahase, *Bistrița-Năsăud, mediul și tradiția,* Editura Aletheia, Bistrița, 2008, p. 5; www.bn.ro/judet.htm, *accesat*

cea mai mare parte a lungii sale vieți Sfântul Martir Atanasie. Atestat documentar deodată cu Telciu, căruia îi aparține și astăzi, în anul 1245[45], și apoi în anul

20. 09. 2015; Ana Filip, *Salva – prima comună a membră a „Astrei" din 1861*, în „Crinul Satelor", Serie nouă, nr. 24, Septembrie, Târgu Jiu, 2012, p. 42; Ștefan Dănilă, George Marinescu, *Werkzeuge, Waffen und Gebenstande aus geschiffenem Stein, endeckt auf dem Gebiiet des Bezirkes Bistrița-Năsăud (Unelte, arme și obiecte de piatră șlefuită descoperite pe teritoriul județului Bistrița-Năsăud)*, în rev. „File de istorie", vol. III, Muzeul de Istorie Bistrița, Bistrița, 1974, pp. 11-56; Dumitru Protase, Ștefan Dănilă, George Marinescu, *Istoria străveche și veche*, în Nicolae Dunăre (ed.), „Bistrița-Năsăud. Studii și cecrcetări etnografice", Comitetul de Educație Socialistă al Județului Bistrița-Năsăud, Bistrița, 1977, p. 33; George Marinescu, Ștefan Dănilă, *Obiecte de bronz descoperite pe teritoriul județului Bistrița-Năsăud*, în rev. „File de istorie", vol. III, Muzeul de Istorie Bistrița, Bistrița, 1974, pp. 65-89 Dan Lucian Vaida, *Cimitirele din nord-estul Transilvaniei. Rit și ritual funerar*, în rev. „Arhiva Someșană", Seria a III-a, nr. III, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2004, pp. 375-393; Valeriu Sârbu, Dan Lucian Vaida, *Funerary practices of the Bronze and Iron Ages in Central and South-Eastern Europe: proceedings of the 9th international colloquium of funerary archeology: Bistrița, Romania, May 9th-11th, 2008,* Editura Mega, Cluj-Napoca, 2008; Dan Lucian Vaida, *Celți și daci în nordul Daciei : cu specială privire la zona Bistriței : (sec. IV-II î. Chr.),* Cluj-Napoca, 2003 (mss., teză de doctorat); Iuliu-Marius Morariu, *Salva în documentele vremii în secolele XIII-XVIII,* în „Studii și cercetări etnoculturale", vol. 17, Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița, 2012, p. 409; Idem, *Pagini din istoria Salvei*, în „Astra Salvensis", Anul I, nr. 1, Salva, 2013, p. 13.

[45] Dar din nefericire, insuficient investigat până acum de către cerce-

1523[46], el face parte din categoria satelor răsfirate, iar oamenii de aici se preocupă cu precădere cu agricultura și cu creșterea animalelor. Cea din urmă practică a suferit și ea o modificare, după cum arată Vasile Tutula, care spune în volumul său:

> „De semnalat însă și un alt fapt, dacă, cu aproximativ 50 de ani în urmă, păstoritul era una dintre cele mai productive ocupații, praxisul s-a schimbat astăzi înspre o altă direcție, aceea a creșterii vitelor. Deși condițiile climatice ar fi favorabile

tători, după cum arată colonelul Vasile Tutula, autorul monografiei localității Telciu, care spune: „Datorită situației sale geografice, satul Bichigiu a fost o localitate mai puțin cercetată anterior de către specialiști, cercetările întreprinse având doar un caracter evaziv, sporadic și enunțiativ, ceea ce încă nu a permis o suficientă cunoaștere de către publicul larg și mai cu seamă o aprofundare a valorilor sale, despre care se poate afirma cu suficientă obiectivitate că nu sunt nici puține și nici lipsite de importanță". Vasile Tutula, *Comuna Telciu (1245-2004), Județul Bistrița-Năsăud. Repere Monografice,* p. 57.

[46] Coriolan Suciu, care nu este de acord cu atestarea lui documentară din 1245, ci pledează pentru cea din anul 1523, oferă informații și despre evoluția numelui acestuia. La fel face și Nicolae Drăganu. Astfel, primul nume sub care consideră cei doi că este atestat este cel de „Bukkos". Prima atestare documentară este în 1523, apoi în 1533 (în ambele sub numele Bukkos, 1547 Bykesch, 1548 Bykes, 1576 Bikiss, 1691 Bechigiani, 1723 Bechigi, 1760-1762 Bikis, 1850 ukkos, 1854 Bukkos, Bichiș). Coriolan Suciu, coord., *Dicționar istoria al localităților din Transilvania,* vol. 1, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, p. 78; Nicolae Drăganu, *Toponimie și istorie,* Institutul de Arte Grafice „Ardealul", Cluj, 1928, p. 43.

acestei ocupații, totuși tineretul ce compune astăzi comunitatea nu mai este interesat de această practică, care pe vremuri, cum vorbește și balada populară «Miorița», presupunea ruperea de vatră pentru mai bine de jumătatea timpului din an"[47].

Din punct de vedere al așezării geografice, localitatea are o serie de particularități care o fac specială în contextul cultural și social al vremii. Iată cum o descrie autorul mai sus pomenit în paginile monografiei dedicate localității Telciu:

„O încercare uniliniară a studiului monografic este așadar de la bun început nesatisfăcătoare. Am socotit necesară, prin urmare, o introducere fizico-geografică, pentru a ne familiariza cu acel cadru cosmic, prin intermediul căruia s-a păstrat până în zilele noastre, surprinzător de fidel, o structură social economică bazată pe îndeletniciri, credințe, obiceiuri și tradiții arhaice.

Hotarul satului Bichigiu ocupă o poziție de frontieră în cadrul județului Bistrița-Năsăud, la extremitatea lui nord-vestică, pe versantul sud-estic al masivului Țibleș. Conform stărvechilor hotărâri de folosință seculară, teritoriul Bichigiului are o suprafață de mai multe mii de hectare (aproximativ 5200 ha) și se învecinează cu alte cinci sate foste grănicerești (Aluniș, Coșbuc, Runcu Salvei, Suplai, Telciu). Hotarul satului se află la o altitudine de 450-600 m,

---

[47] Vasile Tutula, *Comuna Telciu (1245-2004), Județul Bistrița-Năsăud. Repere Monografice,* p. 58; Nicolae Târgoveț, *op. cit.,* p. 71.

între cota cea mai coborâtă, unde râul Bichigiu se varsă în Sălăuța, și cota de 1400 m la poalele muntelui Țibleș, numit de localnici «Măguri».

Față de alte sate din vecinătate, străbătute de șosele naționale, Bichigiul este o localitate mai izolată, fapt ce i-a permis o conservare în condiții favorabile a obiceiurilor tradiționale (fapt remarcat de oaspeții elvețieni care ne-au vizitat în 1991 și 2001), reflectată în practicarea multor datini sau credințe străvechi și în perpetuarea unor tehnici agricole, meșteșugărești sau arhitecturale, specifice acestei zone”[48].

Aceasta este, așadar, configurația localității Bichigiu din perspectiva amplasării geografice, a suprafeței și a celorlalte elemente de demografie sau etnografie. Ele sunt, după cum am putut observa, foarte bine descrise de către colonelul Tutula, și el fiu al satului, care s-a preocupat intens de valorificarea elementelor de cultură tradițională de aici.

Localitatea nu s-a remarcat însă doar prin aceste aspecte geografice și nici doar prin personalitatea lui Tănase Todoran, care face cinste satului. Dimpotrivă, un rol aparte îl are spiritualitatea răsăriteană în această zonă. Această spiritualitate s-a manifestat, între altele, și prin faptul că aici exista, încă din secolul al XVI-lea, o mănăstire ortodoxă. Despre aceasta, cercetătorii spun că:

---

[48] Vasile Tutula, *Comuna Telciu (1245-2004), Județul Bistrița-Năsăud. Repere Monografice,* pp. 57-58.

„Mănăstirea Bichigiu (sat Bichigiu, comuna Telciu), cunoscută și sub numele de mănăstirea Telciu, această veche așezare monahală s-a aflat în hotarul satului Bichigiu, acum foarte aproape de vatra satului, pe un platou înalt mărginit de culmi împădurite, numit «Valea Mănăstirii». Doar câteva toponime din hotarul satului sunt mărturii ale existenței unei vechi vetre monahale. Că înaintea acestei mănăstiri, cunoscută din surse documentare, reiese că au fost și alte câteva așezăminte monahale, mici schituri, despre care știm doar că au existat. Când s-au înființat pe aceste locuri schituri și care a fost soarta lor nu se știe, așa cum nu se știe nimic despre prima mănăstire de pe Valea Mănăstirii”[49].

Atestarea documentară a locașului o regăsim în anul 1523, când mai mulți călugări de aici, însoțiți de către cnezii de pe Valea Rodnei, au cerut orașului Bistriței dreptul de a ridica o mănăstire între satele Hordou și Telciu, fapt aprobat de către magistratul bistrițean la data de 29 septembrie 1523. Se presupune chiar că aici ar fi rezidat pentru o vreme un episcop, însă documentele nu sunt foarte mulțumitoare în susținerea acestei ipoteze. Redăm mai jos textul lui Ovidiu Halas, care s-a preocupat de acest subiect:

„În 1523 trei preoți (călugări?) – Matei Pop, Șandru Pop și Petru Pop – însoțiți de toți cnezii

[49] Ovidiu Halas, *Istoria monahismului din județul Bistrița-Năsăud. Partea a II-a – vetre monahale din secolele XV-XVIII*, în „Astra Salvensis”, anul I, nr. 2, p. 19.

> de pe Valea Rodnei și, poate de episcopul Larion, au solicitat conducerii orașului Bistrița îngăduința de a ridica o mănăstire pe râul Birchiș, între satele Hordou (Coșbuc) și Telciu, pe locul uneia mai vechi. Cererea le-a fost aprobată în 29 septembrie 1523, poate și pentru că – spun unii – aici rezida episcopul Layr Iowan (Ilarion), pe care cei mai mulți îl știu la Vad"[50].

Din nefericire, locașul de la Bichigiu nu pare să fi avut o viață foarte ușoară, căci în anul 1526, la nici trei ani de la înființare, el a fost prădat de către Sigismund Nagy, după cum aflăm de la părintele Macarie Motogna[51]. Importanța mănăstirii este însă unanim recunoscută de către istoricii mai vechi sau mai noi. Astfel, de exemplu, părintele Mircea Păcurariu o enumeră între principalele schituri românești ortodoxe atestate documentar în primele șase decenii ale secolului al XVIII-lea. „Locașul a fost distrus însă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea din porunca generalului Buccow"[52]. În mod cert, existența unei mănăstiri pe vatra satului a avut o influență aparte pentru oamenii locului, care au regăsit aici un sprijin în fața prigonirilor uniate. Se prea poate ca în formarea ca bun creştin a lui Tănase Todoran, mănăstirea să fi jucat un rol foarte

[50] *Ibidem,* p. 19. Cf. Macarie Motogna, *op. cit.,* pp. 190-191. 3 Nicolae Târgoveț, *op. cit.* Augustin Pădurean, *Mănăstirile din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului,* Editura Ecclesia, Nicula, 2007, p. 210.

[51] Macarie Motogna, *op. cit.,* p. 191.

[52] Apud Augustin Pădurean, *op. cit.,* p. 210.

important. Deşi nu ştim acest lucru, putem să îl presupunem fără teama de a greşi, căci cunoaştem impactul pe care l-a avut existenţa unor vetre monahale asupra oamenilor din localităţile învecinate.

Spiritualitatea monahală, despre ai cărei exponenţi, din păcate, din pricina lipsei de documente, nu ştim mare lucru, nu a fost singura formă de spiritualitate pe care o regăsim în Bichigiu. Aici, exista o viaţă parohială foarte bogată, biserica ortodoxă din localitate având peste 5 secole de vechime şi fiind atestată documentar de peste 500 de ani. Deşi nu avem informaţii despre numele şi activitatea tuturor preoţilor locului, avem totuşi date despre unii dintre ei. De exemplu, istoricii reuşesc să reconstituie lista tuturor preoţilor începând cu anul 1808. Iată cum se prezenta ea acolo:

> „Din anul 1808 până în anul 1825 au păstorit în Bichigiu (cu mici excepții), preoți localnici din familia Pop.
>
> În continuare voi prezenta preoții slujitori cunoscuți, precum și activitatea acestora în parohia Bichigiu.
>
> 1. Preot Pintea Pop, despre care se știe că a slujit în timpul din urmă al existenței mănăstirii din apropierea acestei așezări.
> 2. Preot Pahomie Pop, născut în Bichigiu, a slujit între anii 1808-1841.
> 3. Preot Vasile Dolha, născut în Bichigiu, cu numele de familie Pop, dar la căsătorie a trecut pe numele soției, Dolha, deoarece se percepea o taxă pentru menținerea numelui; acesta neputând să

plătească taxa, trece pe numele de familie al soției. Păstorește între anii 1841-1876.

4. Între anii 1876-1879, parohia fiind vacantă, a fost administrată de preotul Mihai Onișor, de loc din Găureni, unde era și preot paroh.
5. Din februarie 1878 până în aprilie 1878, a suplinit în parohia Bichigiu, preotul paroh din Telciu, pe nume Ioan Pop.
6. Preot Vasile Dumbravă, născut în Budacu Român[53], a slujit ca preot paroh în Bichigiu începând cu anul 1880, până în 30 noiembrie 1891.
7. Preot Damian Pop, născut în Bichigiu din părinții Grigoriu Pop și Maria, administrează parohia pe o perioadă destul de lungă, din 1891 până la finele anului 1920.
8. Preot Emil Pop, născut pe data de 28 august 1889 în Bichigiu, fiul preotului Damian Pop, păstorește între anii 1920-1927, când firul vieții sale este întrerupt, fiind răpus de tifos.
9. Preot Valeriu Mureșianu, născut în Telciu, slujește la Bichigiu între 1927-1934.
10. Preot Ioan Pop, născut în 1905, fiul preotului

[53] Aici este vorba însă despre o greșeală căci, conform documentelor, Vasile Dumbravă era născut în localitatea Ragla. Cf. ***, *A doua programa dela Gimnasiulu publicu superiore romanescu gr.catolicu de in Naseudu pre anulu scolastecu 1870-71 (cu un apendice statistecu alu scolei normali principali si de fetite romane gr. cat. dein Naseudu),* Tipografia Filtsch, Bistritia, 1871, p. 49; Lazăr Ureche, *Fondurile grănicerești năsăudene (1851-1918),* Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001, p. 193.

Damian Pop, păstorește în Bichigiu între 1 februarie 1934-8 martie 1942.

11. Preot Bondane Ioan, născut în Telciu, a fost ginerele preotului Ioan Pop și a slujit în Bichigiu între anii 1942-1952. A fost un preot vrednic, în timpul păstoririi sale s-a construit biserica actuală (1948-1952)...
12. Preot Vitcor Tănase
13. Preot Ioan Dăncescu
14. Preot Blidar Ioan. Aceștia au păstorit între anii 1952-1960, lipsesc însă datele referitoare la perioadele între care au păstorit fiecare.
15. Preot Hrișcu Ioan, din localitatea Botoșani, a păstorit între anii 1960-1963. În timpul activității desfășurate în comuna Bichigiu s-a procurat actualul iconostas, care este lucrat de către artistul popular Patiu Gheorghe, de loc din satul Cernuc, comuna Gârbou, județul Sălaj”[54].

Aceasta a fost așadar situația parohiei. După cum se poate vedea, localitatea este moștenitoarea unei frumoase și profunde spiritualități, istoria ei fiind marcată, alături de prezența Sfântului local și de cea a mănăstirii din sat și de cea a parohiei, a cărei continuitate este una semi-milenară.

În acest cadru s-a format Sfântul Atanasie Todoran, eroul de la Bichigiu. Curăția sufletească a oamenilor de aici l-a marcat de bună seamă și pe el, iar meteahna de a spune în față și drept tot ce avea de spus tot de aici

[54] Vasile Tutula, *Comuna Telciu (1245-2004), Județul Bistrița-Năsăud. Repere Monografice,* pp. 111-112.

o va fi dobândit. De altfel, aici el este foarte respectat de către oamenii locului, care au un deosebit respect pentru el și care îl consideră un erou local și vorbesc mereu despre el tineretului ca despre un model.

Așadar, patria sau satul natal al Sfântului Tănase Todoran, cel care a generat revolta de la Salva prin cuvântarea lui înflăcărată[55], este localitatea Bichigiu, parte componentă a comunei Telciu. Ea este importantă pentru formarea Sfântului și pentru că a constituit locul în care el s-a format și și-a conturat ideile și modul de a gândi, iar noi suntem datori a păstra memoria eroului și a vorbi despre valoarea istorică a localității sale natale, la a cărei consacrare a contribuit și el.

2.3. Biografia Sfântului Atanasie Todoran

După cum am precizat și anterior în cadrul lucrării, este greu dacă nu chiar imposibil să reconstitui biografia Sfinților Martiri năsăudeni. Singurul despre care avem informații de dinainte de răscoală este, de altfel, Sfântul Atanasie, protagonistul principal al acesteia, ceilalți fiind, din acest punct de vedere, văduviți de această posibilitate.

Desigur, nici în ceea ce îl privește pe el, lucrurile nu sunt întru totul perfecte, cercetătorul aflându-se în imposibilitatea de a reconstitui integral biografia lui și trebuind să penduleze adesea între realitate și ficțiune și să analizeze diferite ipoteze și texte pentru a putea oferi

[55] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762*, p. 70.

o viziune cât de cât mulțumitoare cu privire la biografia lui. Cu toate acestea, vom încerca, pe baza informațiior pe care le avem, să reconstituim biografia sa.

Astfel, știm despre Sfântul Atanasie Todoran că s-a născut în localitatea Bichigiu de pe Valea Sălăuței[56] și că era știutor de carte, fapt pentru care a devenit, cu timpul, fruntaș în comună. Unul dintre istoricii care vorbesc despre acest aspect este marele Gheorghe Barițiu. În scurtul medalion pe care i-l dedică în volumul în care prezintă aspecte istoriografice de prim rang cu privire la cel de-al doilea regiment de graniță de la Năsăud, el spune următoarele, cu privire la Tănase Todoran:

> „Tănase Todoranu, născutu în comnua Bichigiu, in partea septemtorială a acestui districtu, situată sub muntele Ciblesu (Cibeles), ai cărui strănepoți și acum trăiescu, a fost, după tradițiune cunoscătoriu de carte, om fruntașiu în comună și, precum se zice, colectoriu de contribuțiune pre

[56] ***, *Slujbele, viața și canonizarea Sfinților Martiri și Mărturisitori Năsăudeni Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile din Mocod, Grigore din Zagra și Vasile din Telciu (12 noiembrie),* Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008, p. 23. Informații despre biografia lui oferă, de asemenea, și părintele profesor Ioan Bunea, fost dascăl al Facultății de Teologie Ortodoxă și al Seminarului Teologic Ortodox din Cluj-Napoca. A se vedea: Ioan Bunea, „Un martir al «Legii Românești»:Tănase Todoran din Bichigiu", în vol. *Mărturie și martiriu în Transilvania secolului al XVIII-lea*, coordonatori: Dorel Man și Flore Pop, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2004, p. 177.

apa Bichigiu și Salautia, pe care o administra dupa spusele betraniloru, la magistratulu din cetatea Bistriței"[57].

Despre alegerea lui ca fruntaș al satului, fapt ce corespunde astăzi statutului de primar și care însemna, în practică, atât gestionarea unor chestiuni ce țin de administrarea localității, cât și colectarea taxelor, care îl plasau între cei aflați direct în serviciul stăpânirii, vorbește și Teodor Tanco, care arată că alegerea lui în această funcție a avut loc datorită faptului că „era știutor de carte și cunoștea bine limba cancelariei și reglementările juridice în probleme militare"[58]. Tot el este și cel care vehiculează ideea conform căreia, marele martir bichigean era rudă cu familia marelui poet de mai târziu George Coșbuc[59], care nu poate fi însă fundamentată, rămânând până astăzi la stadiul de supoziție și fiind, din pricina acestui fapt, amendată de către istoricii contemporani[60].

La rândul lui, preotul Ioan Alexandru Mizgan, unul dintre specialiștii în această problemă, remarcă și el penuria informațională existentă, dar, cu toate acestea, încearcă să reconstituie, pe baza a ceea ce există,

[57] George Barițiu, *Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu,* p. 102.

[58] Teodor Tanco, *Virtus Romana Redidiva - însemnări și portrete,* volum editat de comitetul de cultură și educație socialistă al județului Bistrița-Năsăud, Bistrița, 1973, p. 183

[59] Idem, *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă,* p. 67.

[60] Cf. Iuliu-Marius Morariu, *Tănase Todoran, icoană vie a credinței și a istoriei neamului,* p. 11.

profilul lui Atanasie Todoran. Iată ce spune el cu privire la biografia lui:

> „Date biografice despre Tănase Todoran avem puține. Se știe că era din Bichigiu, județul Bistrița-Năsăud, fruntaș în comună, cunoscător de carte, colector de contribuție în comunele de pe Valea Bichigiului și Sălăuței, aparținătoare magistratului din cetatea Bistriței. Se crede că în anii 1761-1762 a tratat, împreună cu alți fruntași din ținutul Năsăudului, cu generalul din Viena, militarizarea a 21 de comune de pe Valea Bichigiului, Sălăuței și a Someșului Mare. Se spune că a fost personal la Viena cu ceilalți ortaci, unde s-a încheiat pactul cu guvernul și li s-au dat asigurări că românii din ținutul Năsăudului vor beneficia de anumite avantaje după militarizare. Militarizarea zonei Năsăudului a început în luna august 1762, când au fost trimiși ofițeri de la Viena la Năsăud să organizeze regimentul. La 10 mai 1763, considerându-se că munca de organizare s-a încheiat, generalul Buccow cu o mare suită și însoțit de episcopul unit Petru Pavel Aron (1754-1764), a venit să primească jurământul grănicerilor năsăudeni și să le sfințească steagul..."[61]

Înainte de a vorbi însă despre momentele ce au precedat revolta petrecută la Salva, se cuvine să mai insistăm puțin asupra altor câteva aspecte biografice ce ni s-au păstrat. Astfel, de exemplu, știm că în tinerețile lui, Todoran a făcut parte dintr-un regiment vienez,

---

[61] Ioan Alexandru Mizgan, *op. cit.*, pp. 55-56.

în timpul domniei împăratului Carol al VI-lea, tatăl Mariei Tereza, de unde refuzându-i-se eliberarea a dezertat, faptul fiind taxat de către autorități mai târziu când, prins, va fi închis pentru câțiva ani în turnul de la Bistrița[62].

Perioada militarizării lui este încă parțial incertă, autorii preferând, fiecare dintre ei, mai multe variante. Un istoric contemporan interpretează aceste variante într-un studiu al său, încercând să ofere cea mai plauzibilă interpretare. Redăm mai jos cuvintele lui:

> „De asemenea, se știe că, încă din tinerețe, a făcut parte dintr-un regiment militar al împărăției de la Viena. În acest sens, Șotropa consemnează faptul că «Todoran slujise ca soldat încă sub împăratul Carol al VI-lea»[63], iar Teodor Tanco spune că el «cătănise la împăratul habsburg Leopold I vreme de 11 ani»[64]. Aici, se pare că i s-a amânat eliberarea, fapt pentru care a fost nevoit să dezerteze pentru a se putea întoarce acasă, de unde s-a refugiat ulterior în Munții Țibleșului, în Maramureș și în Țara Chioarului, urmărit fiind de autorități. Aici, în cea din urmă locație, a fost, după unele tradiții locale menționate de Teodor Tanco, unul dintre oamenii apropiați ai lui Pintea, un fel de «căpitan de plai»[65]. După moartea

[62] Teodor Tanco, *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă,* p. 67.

[63] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762*, p. 70.

[64] Teodor Tanco, *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă*, p. 67.

[65] *Ibidem,* p. 67. Iuliu Morariu contestă însă această supoziție, arătând că în cartea lui Alexandru Filipașcu, o amplă antologie cu privire la istoria Maramureșului, episodul nu este amintit.

> acestuia, se crede că a trecut Carpații în Moldova, unde l-a slujit ca ostaș pe Mihai Racoviță, ieșind din slujba domnească la vârsta de 61 de ani”[66].

Așadar, viața lui Tănase Todoran are o dinamică aparte. Experiența lui militară se consumă atât în cadrul regimentelor austriece, cât și în timpul răscoalei lui Gligor Pintea, căruia i-ar fi slujit în calitate de căpitan dacă ar fi să dăm crezare spuselor lui Teodor Tanco, cât și în armata moldoveană. Plecarea lui în Moldova ar fi avut loc după moartea lui Pintea, conform istoricilor:

> „După moartea acestuia, se crede că a trecut Carpații în Moldova, unde l-a slujit ca ostaș pe Mihai Racoviță, ieșind din slujba domnească la vârsta de 61 de ani”[67].

Despre anul nașterii sale nu avem date concrete, singurele elemente care ne ajută să stabilim o anumită cronologie, fie ea și relativă cu privire la vârsta lui, fi-

---

„După cum am menționat adineauri, nu subscriu părerii dânsului și mi se pare ciudat faptul că, în satul meu natal, Salva, unde a avut loc martiriul, tradiția locală nu consemnează o astfel de tradiție, iar în bine documentata istorie a Maramureșului a lui Alexandru Filipașcu (Prof. Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului,* Tipografia ziarului „Universul”, București, 1940), la locul dedicat răscoalei lui Pintea, numele lui Todoran nu este amintit (n.n.)”. Iuliu-Marius Morariu, *Tănase Todoran, icoană vie a credinței și a istoriei neamului,* p. 11.

[66] *Ibidem,* p. 11.

[67] Teodor Tanco, *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă*, p. 67.

ind aceste documente, precum și sentința împărătească, care induce însă o eroare. Dacă acceptăm, așa cum o fac majoritatea istoricilor, că, în momentul morții, petrecut în anul 1763, Todoran era în vârstă de 104 ani, atunci trebuie să admitem că s-ar fi născut undeva în jurul anului 1659, lucru altminteri posibil, care ar face ca informațiile privitoare la perioada în care a fost soldat și la celelalte elemente să concorde.

Să revenim însă la perioada petrecută de el în Moldova. Nici despre ea nu avem date concrete, ci doar câteva informații răzlețe din paginile unor documente și apoi ipotezele istoricilor și interpretările lor. Se crede că a stat aici vreme de vreo 13 ani, dintre care un deceniu a slujit în armata lui Racoviță, după care s-a întors în Transilvania:

> „Ca soldat, el a slujit vreme de 13 ani, «după care vreo trei decenii a mai stat răzeș, gospodar în propria-i ogradă». Apoi, ajungându-i la ureche vești despre grănicerizarea meleagurilor sale natale și despre intensificarea acțiunii de atragere la uniație, a hotărât să se întoarcă. Între timp își pierduse soția, iar feciorul, îmbolnăvit de piept pe când trecuseră munții, ajunsese un «morbos» pentru tot restul vieții”[68].

Întoarcerea în țară îi va pricinui neplăceri din partea autorităților care, după cât se pare, nu au uitat de

[68] Iuliu-Marius Morariu, *Tănase Todoran, icoană vie a credinței și a istoriei neamului,* p. 11. Cf. Teodor Tanco, *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă,* p. 68.

dezertarea lui anterioară și îl vor prinde și aresta câțiva ani în turnul dogarilor din Cetatea Bistriței[69]. După eliberare, soarta l-a lovit din nou, fiul bolnav trecând în lumea celor drepți[70]. Se pare că moartea fiului său constituie începutul mărturisirii dârze și fățișe a credinței creștine. Iuliu Morariu se oprește asupra acestui aspect în cercetarea lui, analizându-l și valorificându-i multipelele dimensiuni. Redăm mai jos o parte din textul lui, pe care o vom comenta ulterior:

> „Sinaxarul menționează faptul că la întoarcere credința ortodoxă era amenințată de cei rău credincioși, și că el «s-a opus cu îndârjire împărtășirii fiului său cu azimă, precum și spovedirii lui de către un preot unit». Asupra acestei afirmații doresc să mă opresc o clipă, întrucât o consider o exagerare datorată unui povestitor mult prea pios și cu certitudine subiectiv. Informația aceasta a parvenit, cu siguranță, scriitorului «Sinaxarului» dintr-o sursă orală. Nefiind încă scursă o perioadă atât de îndelungată de la evenimentele tratate, am avut și eu curiozitatea să consult mai multe izvoare orale. Așa se face că am stat de vorbă cu mai mulți bătrâni din satul meu, nu numai pe această temă. Aceştia, la rândul lor, au aflat de la părinți sau de la alți oameni contemporani acelora istoria lui Todoran. Ceea ce m-a pus pe gânduri a fost faptul că toți susțineau o variantă relativ opusă celei expuse mai sus. Astfel, bătrânul ar fi

[69] ***, *Slujbele, viața și canonizarea Sfinților Martiri și Mărturisitori Năsăudeni,* p. 23.

[70] Teodor Tanco, *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă,* p. 68.

fost cel care l-ar fi interpelat pe preotul papistaş din sat, rugându-l să-i împărtăşească fiul aflat pe patul de moarte, şi acest lucru, pentru că nu aveau preot ortodox în sat. Cererea lui s-a soldat, se pare, cu un refuz, preotul motivându-şi atitudinea prin faptul că ei nu erau în mod oficial uniți. Afirmației pe care am făcut-o adineauri i s-ar putea, cu siguranță, imputa o atitudine subiectivă şi răuvoitoare, pornită din dorința de a-l discredita pe făptaş. Nu este însă aşa, şi acest lucru, pe de-o parte pentru că îl cinstesc pe Atanasie Todoran ca Sfânt, iar pe de altă parte, pentru că nu văd nimic greşit în faptul de a chema un preot, fie el şi unit, în contextul în care altul nu era, să-i împărtăşească fiul muribund. Ceea ce doresc să sesizez este faptul că «Sfinții noştri strălucesc şi fără să punem lanterna pe ei»! Astfel, mărturisirea de credință încununată cu martiriul constituie un temei suficient pentru canonizarea lui, nefiind necesară născocirea de temeiuri suplimentare"[71].

Afirmațiile tânărului istoric sunt corecte, argumentarea pare şi ea lipsită de cusur, însă ultimul paragraf este cel puțin forțat, el aducând în discuție o pseudo-problemă şi nu o problemă propriu-zisă, cu atât mai mult cu cât Virgil Şotropa[72] care citează integral sentința, dar şi alți autori, insistă asupra acestui episod, arătând veridicitatea lui. Aşadar, credem că din acest punct de vedere autorul s-a hazardat în exprimare.

[71] Iuliu-Marius Morariu, *Tănase Todoran, icoană vie a credinței și a istoriei neamului,* p. 12.

[72] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762*, p. 70.

Sinaxarul mai arată de asemenea că, între anii 1762 şi 1763, când s-a produs şi moartea sa martirică, a făcut, se pare, împreună cu alţi fruntaşi ai satelor grănicereşti, mai multe drumuri la Viena[73], cu scopul de a discuta cu împăratul cu privire la militarizarea care se pregătea prin înființarea Regimentului al doilea grăniceresc[74]. Faptul este confirmat şi de Bariţiu, care spune:

> „În anii1761-1762 a tratat cu guvernul din Viena, alături de alți fruntași trecerea la uniatism prin militarizarea a 21 de comune de pe Valea Bichigiului, a Sălăuței și a Someșului Mare”[75].

Se ştie, de asemenea, că a fost acompaniat de mai mulţi ţărani, între care şi Ştefan Cutean din Feldru[76] şi că echipa astfel constituită a primit asigurări din partea împărăţiei cum că drepturile românilor vor fi respectate[77]. Prezența lor aici era importantă, ea urmând să legitimeze, conform spuselor istoricilor, ceea ce urma să se

---

[73] ***, *Mic dicționar enciclopedic,* Ediția a III-a, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 1757; Dr. C Diaconovich, *Enciclopedia Română, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și cultura poporului român, Tomul III,* Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1904, p. 1107.

[74] Teodor Tanco, *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă,* p. 28.

[75] George Bariţiu, *Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu,* p. 102.

[76] Ioan Alexandru Mizgan, *Tănase Todoran din Bichigiu Năsăudului, un martir al neamului și al legii românești,* p. 186.

[77] *Ibidem,* p. 186.

întâmple şi să credibilizeze acţiunile monarhiei în faţa românilor din zonă. Părintele Dorel Man, care a investigat îndeaproape acest subiect, spune în acest sens:

> „Prezența lor aici era menită, în concepția autorităților, să confere noilor structuri românești un gir de sfințenie și legitimitate de la cei socotiți de guvernanți sursele de autoritate în domeniul ecleziastic; greșită socoteală, după cum se va vedea în continuare"[78].

Celelalte informaţii ce ţin de sfârşitul apoteotic al Sfântului nu le vom prezenta aici, ci în paginile unui capitol, în cadrul căruia vom analiza desfăşurarea răscoalei şi atitudinea Sfântului bichigean. Revolta a fost generată de către nerespectarea promisiunilor, după cum arată Iuliu Morariu, care analizează şi el fenomenul:

> „În condițiile în care promisiunile obținute de Todoran în urma negocierilor de la Viena nu au fost respectate și ofițerii, care erau cu toții străini îi batjocoreau pe români și legea lor, bătrânul Todoran, fără a se sinchisi de generalii prezenți și de episcop, ieși călare înaintea frontului format din cei 3000 de candidați la înregimentare și a oficialităților și rosti următoarea cuvântare"[79].

[78] Dorel Man, *Pilda unei jertfe pentru neam și credința strămoșească*, în vol. „Mărturie și martiriu în Transilvania secolului al XVIII-lea", coord. Dorel Man și Flore Pop, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2004, p. 201.

[79] Iuliu-Marius Morariu, *Tănase Todoran, icoană vie a credinței și*

Cuvântarea lui, pe care o vom prezenta în altă parte, a avut un efect special, generând o reacție a maselor, care s-au revoltat și l-au alungat și pe generalul austriac și pe episcopul unit venit să primească mărturisirea de credință a românilor ce urmau să fie înregimentați și să consfințească trecerea lor la uniație, după cum arată istoricii:

> „Cuvântarea înflăcărată a bătrânului Todoran a avut un efect imediat. În acel moment a început revolta. Un delegat care îi amăgise cu nădejdea libertății a fost tăiat, pe alții i-au maltratat, iar pe protopopul din Năsăud, care tăinuise unele decizii, l-au bătut”[80].

Acestea sunt, aşadar, principalele elemente ce caracterizează biografia Sfântului Atanasie sau Tănase Todoran înainte de răscoală. După cum se poate vedea, dânsul a fost un om foarte inteligent, autodidact – căci nu avem informații care să certifice faptul că ar fi studiat undeva la şcolile imperiului şi, în plus, e greu de crezut că un țăran simplu ca el şi-ar fi putut permite să plătească costurile pe care le propunea un astfel de proces, dar, cu toate acestea, ştia să citească – dar şi un om de mare calitate morală şi sufletească, care a ştiut mereu să apere partea neamului său şi s-a ținut dârz de credința sa strămoşească, pe care a mărturisit-o chiar cu prețul vieții.

---

a istoriei neamului, pp. 13-14.

[80] Ioan Alexandru Mizgan, *op. cit.,* p. 186.

2. 4. Contextul revoltei de la Salva (geografic, politic, confesional)

2. 4. 1. Unirea cu Biserica Romei și rolul ei în izbucnirea revoltei de la Salva

Înainte a vorbi propriu-zis despre răscoala de la Salva și de a descrie contextul, conținutul și desfășurarea ei, am considerat potrivit să ne oprim puțin asupra contextului în care are loc răscoala de la Salva, care este unul multiplu. Pe de-o parte, vom avea în vedere evenimentul care generează o modificare radicală în paradigma existentă și în modul de a gândi și de a se raporta al oamenilor locului, respectiv apariția fenomenului uniației, produsă la anul 1700 prin aderarea mitropolitului Atanasie Anghel la Biserica Romei, context în care el va deveni din mitropolit episcopul unit al românilor din Transilvania, iar pe de altă parte, evenimentul administrativ care a adus și el modificări în statutul și în modul de raportare și de viață al românilor din această zonă, respectiv înființarea Regimentului II de Graniță de la Năsăud, după cel dintâi de la Orlați Sibiu, după planurile Mariei Tereza, care a fost precedat de intense negocieri și care a avut, între etapele sale principale, și răscoala petrecută în luna mai a anului 1763, condusă de către Sfântul Atanasie sau Tănase Todoran.

Despre cel dintâi fenomen s-a scris destul de mult în istoriografia bisericească, atât autori ortodocși cât și greco-catolici publicând pagini ale unor documente considerate de ei drept reprezentative, sau încercând să ofere interpretări noi fenomenului. De la marele Nicolae Iorga[81] la părintele Stăniloae[82],

[81] Între operele sale cele mai reprezentative, în paginile cărora analizează acest subiect, se numără și: Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal,* Institutul de Arte Grafice „Carol Gobl", București, 1902; Idem, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor,* Ediția a II-a, Editura Ministerului de Culte, București, 1928-1930; Idem, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene,* vol. I – „Scrisori din Archiva Protopopiei neunite a Făgărașului și în alte locuri", București, 1906, passim; Idem, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria,* București, 1915, passim; Idem, *Acte românești din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova. L. Acte relative la istoria bisericilor românești din Ardeal*, în „Buletinul Comisiunii Istorice a României", vol. II, București, 1916, pp. 269-272; Idem, *Două scrisori ale lui Atanasie Anghel*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice", seria III, tom XXIII(1931-1932), p.131-134; Idem, *Însemnări de cronică ale clericilor din Șcheii Brașovului*, în „Buletinul Comisiunii Istorice a României", vol. XII, București, 1933, pp. 70-79.

[82] Dumitru Stăniloae, *Uniatismul din Transilvania – încercare de dezbinare a poporului român,* Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1973.

părintele Păcurariu[83], Ioan Lupaș[84], Ștefan Meteș[85],

[83] Alături de celelalte lucrări ale dânsului, pe care le-am citat în acest sens, reprezentativă este și: Mircea Păcurariu, *Uniația în Transilvania în trecut și astăzi,* Editura Andreiana, Sibiu, 2010, care de fapt reprezintă o reeditare a unei broșuri mai vechi, în paginile căreia autorul face o analiză a fenomenului și încearcă să arate cum a afectat el ortodoxia românească din Transilvania.

[84] Cf. Ioan Lupaș, *Il principalei periodi della storia dei romeni,* Anonima Romana Editoriale, Roma, 1930; Idem, *Carte de istorie bisericească ilustrată,* Editura Tipografiei Cărților Bisericești, București, 1933; Idem, *Istoria bisericească a românilor ardeleni,* ediția a doua, îngrijită de Doru Radosav, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995; Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* Ediția a III-a, Editura Socec și Co, București, 1930; Idem, *Istoria Bisericii Române – înzestrată cu lecturi în sensul noii programe analitice, cu aprobare oficială No. 344 din 31. V. 1933,* Ediția a IV-a, Editura Librăriei Socec și Co, București, 1938; , passim; Ioan Lupaș, *Șovinismul confesional în istoriografia românească ardeleană*, în „Telegraful Român", 1903, nr. 128-131, p. 1; Idem, *Az erdélyi görög-keleti egyház és a vallásunio a XVIII. század folyamán*, Budapesta, 1904, passim; Idem, *Istoria bisericească a românilor ardeleni,* Nagyszeben-Sibiu, 1918, p. 108 și urm. ; Idem, *Desbinarea bisericească a românilor ardeleni în lumina documentelor din întâia jumătate a veacului al XVIII-lea*, în „Biserica Ortodoxă Română", Seria a II-a, anul 40, nr. 9(495), București, 1922, pp. 642-651; Idem, *Istoria Bisericii Române,* ediția a VII-a, Craiova, 1941; Idem, *Documente istorice transilvane, vol. I-1599- 1699,* Cluj, 1940, pp. 454-483.

[85] Iată câteva dintre titulurile cele mai reprezentative publicate de el în acest sens: Ștefan Meteș, *Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria, vol. I - Până la 1700,* Arad, 1918. Idem, *Câteva contribuții la istoria Unirii românilor cu Roma*, în „Revista Arhivelor", anul 2, nr. 8, București, 1939, pp. 359-365;

Onisifor Ghibu[86], unitul Zenovie Pâclișanu[87] sau Silviu Dragomir[88], istoriografia abundă de opere de-

Idem, *Atitudinea preoților români din Ținutul Hațegului față de Unirea cu Roma (1699-1700)*, în „Renașterea", anul 25, nr. 22-23, Cluj-1947, pp. 2-3, Idem, *Românii din județul Cojocna (Cluj) față de Unirea cu Roma (1699)*, în „Renașterea", anul 26, nr. 29-30, Cluj, 1948, pp. 2-3; Idem, *Atitudinea românilor din Scaunul Mureșului față de Unirea cu Roma (1699)*, în „Renașterea", anul 26, nr. 35-36, Cluj, 1948, p. 2; Idem, *Românii din Țara Bârsei, a Făgărașului și din Trei Scaune-secuime și Unirea cu Roma (Declarațiile lor din 1699)*, în „Mitropolia Ardealului", anul 8, nr. 1-3, Sibiu, 1963, pp. 112-120; Idem, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria,* Sibiu, 1936.

[86] Cf. Onisifor Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a statului român,* Cluj, 1924; Idem, *Ultima etapă a Unirii românilor. Unirea religioasă*, în „Beiușul", anul 3, nr. 29, Beiuș, 1923, p. 1.

[87] Între scrierile lui se numără și: Zenovie Pâclișanu, *Biserica și românismul,* Cluj, 1910; Idem, *Cronologia episcopilor Bălgradului înainte de Unire,* Blaj, 1922; Idem, *Vechile mănăstiri românești din Ardeal,* Blaj, 1919; Idem, *Din istoria bisericească a românilor ardeleni. „Teologul" vlădicilor uniți (1700-1773)*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice", Seria III, tom I, București, 1923, pp. 1-3; Idem, *Istoria Bisericii Române Unite, partea I-1697-1751*, pp. 97-17; Idem, *Cum ar trebui scrisă istoria Unirii?*, în „Cultura Creștină", anul 5, nr. 9, Blaj, 1915, pp. 271-274.

[88] Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei: documente apocrife privitoare la începuturile unirii cu catolicismul roman (1697-1701),* Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1963.

dicate acestui subiect[89]. Dată fiind această stare de fapt, nu avem nici pretenția că vom revoluționa teoriile privitoare la unirea cu Roma și nici pe aceea că vom aduce ceva nou. Dimpotrivă, dat fiind faptul că subiectul cercetării de față interferează cu evenimentul petrecut la cumpăna dintre cel de-al șaptesprezecelea și cel de-al optprezecelea secol, vom încerca doar să prezentăm câteva aspecte generale cu privire la el, întrucât el se constituie într-una dintre cauzele principale ale răscoalei de la Salva.

În Transilvania, uniața a apărut în anul 1700, în ciuda tentativelor unor istorici de a arăta că, de fapt, istoria acestei Biserici ar fi început cu trei ani mai devreme, odată cu aderarea mitropolitului Teofil al Ardealui la Biserica Romei. Apariția uniației se înscrie într-un context mai amplu de politici duse de către conducerea austriacă în scopul revigorării catolicismului în spațiul ardelean. Un istoric contemporan caracterizează astfel apariția uniatismului, corelându-l cu politica imperială austriacă:

> „În urma păcii de la Karloviț care a avut loc între turci și habsburgi, cei dintâi recunoșteau tre-

[89] De altfel, ea s-a regăsit și între preocupările istoricilor maghiari. Pentru mai multe informații cu privire la acest subiect, a se vedea: Tóth Zoltán, *Az erdélyi román nacionalizmus első százada 1697–1792,* Athenaeum, Budapest, 1946; Bíró Vencel, *Altorjai Apor István és kora,* Erdélyi Katolikus Akadémia, Kolozsvár, 1935; Jancsó Benedek, *Erdély története,* Minerva Könyvkiadó RT.,Cluj-Kolozsvár, 1931; Hóman Bálint — Szekfű Gyula, *Magyar történet. IV.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935.

> cerea Transilvaniei sub stăpânirea celor din urmă. Imediat după acest moment, habsburgii au început o acțiune pentru consolidarea stăpânirii lor, în cadrul căreia, un rol însemnat a revenit Bisericii romano-catolice, cea mai slabă, din punct de vedere al numărului credincioșilor, dintre confesiunile recepte.
>
> Astfel, au fost inițiate o serie de acțiuni în favoarea ei: restituirea moșiilor pierdute, restituirea de biserici, danii noi, refacerea Episcopiilor din Oradea (1692) și Alba-Iulia (1715). Recâștigarea pozițiilor economice, politice și religioase pierdute în favoarea calvinilor nu se putea face însă decât prin creșterea numărului catolicilor din Transilvania. Datorită faptului că recatolicizarea luteranilor, calvinilor și unitarienilor era practic imposibilă, misionarii iezuiți și-au îndreptat atenția asupra românilor ortodocși, care erau mai numeroși decât toate cele trei națiuni recepte la un loc. Pe de altă parte, catolicizarea românilor urmărea ruperea legăturilor de orice natură, cu frații lor de dincolo de Carpați"[90].

Materializarea acestor planuri s-a produs odată cu acceptarea de către Atanasie Anghel a unirii cu Roma. Trebuie spus, desigur, că acesta a fost hărțuit în diferite moduri și că s-au făcut presiuni asupra lui, fapt care desigur a influențat căderea lui, dacă o putem numi așa, însă acest lucru nu transformă totuși lașitatea sa în act eroic. În urma semnării actului de unire

[90] Iuliu-Marius Morariu, *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane. Pasaje insuficient reliefate istoriografic,* p. 16.

cu Biserica Romei, el a fost de asemenea forțat să mai semneze o declarație umilitoare în 16 puncte, care îi restrângea foarte mult drepturile și atribuțiile sale[91]. În plus, a fost umilit și prin aceea că a fost rebotezat și rehirotonit de către apuseni, deși se presupunea că relația de frăție dintre cele două Biserici surori recunoștea validitatea Tainelor, și a fost pus sub juridicția Episcopului de Esztergom. Pe scurt, cauzele mari și devastatoare ale actului de la 1700 pot fi rezumate astfel: pierderea independenței Bisericii Ortodoxe românești din Transilvania, în locul vechii Mitropolii fiind creată o episcopie unită aflată sub jurisdicția episcopului maghiar de Esztergom, impunerea pe lângă noul episcop unit a unui teolog iezuit, de regulă maghiar, care îl controla în toate acțiunile sale, având mai multă putere decât însuși episcopul, încetarea, pentru o jumătate de secol, a activității tipografiei de la Alba-Iulia, ruperea legăturilor cu Țara Românească și Moldova, precum și dezbinarea și ura apărută între fii aceluiași popor român[92].

Cu toate acestea, dezbinarea a fost una mai mult de suprafață, ea nefiind resimțită de către toți românii,

---

[91] The Metropolitan See of Cluj, Alba, Crișana and Maramureș, *Present relationship between the ortodox and the greek-catholics in Romania*, Renașterea Publishing House, Cluj-Napoca, 2006, p. 7.

[92] Iuliu-Marius Morariu, *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane. Pasaje insuficient reliefate istoriografic*..., p. 18; Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, ediția a II-a, București, 1932, p. 34.

care se considerau încă ortodocși și se simțeau astfel, în ciuda aparentei modificări, după cum arată unul dintre marii reprezentanți ai școlii ardelene, la mai bine un secol după înfăptuirea actului samavolnic, într-o lucrare a sa cu privire la neamul românesc și istoria lui:

> „...românii numai numele cel de neunit îl schimbă în numele de unit și cu această puțină schimbare scapă de vechile greutăți și se împărtășesc cădințelor celor ce le au neamurile cele primite în Ardeal, ținându-și legea întreagă și neschimbată, întocmai cum o țin toți uniții români din Ardeal”[93].

Actul „curajosului” Atanasie Anghel, cum îl numește ironic Ștefan Meteș[94], a rămas așadar unul de formă după 1700, instalarea lui ca episcop în catedrala din Alba-Iulia constituind momentul în care a început să-și facă simțită în mod fățiș prezența opoziția, după cum arată specialiștii:

> „Momentul instalării lui Atanasie Anghel în scaunul episcopal al bisericii unite a reprezentat și ocazia pronunțării deschise a rezistenței interne ortodoxe față de unire. Trei reprezentanți ai comunității românești din Scheii Brașovului protestând

---

[93] Petru Maior, *Istoria besearicei românilor atât a cestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre,* în Crăiasca Tipografie a Universității din Pesta, Buda, 1813, pp. 140-141.

[94] Ștefan Meteș, *Istoria bisericii românești din Transilvania, vol. I,* Editura Librăriei Arhidiecezane, Sibiu, 1935, p. 329.

> zgomotos în fața catedralei din Alba Iulia[95]: «la ușa bisericii mitropolitane, trei români, un preot și doi mireni, strigau că nu pot suferi instalarea unui episcop, unit cu catolicii, în biserica zidită de voievozii din Țara Românească. Ei erau desigur reprezentanții brașovenilor (…)[96]»".

În concluzie, se poate afirma că anul 1701 a reprezentant încheierea etapelor întemeierii Bisericii greco-catolice din Transilvania. Aceste etape, desfășurate pe parcursul a cinci ani, 1697-1701, începute pe vremea episcopului Teofil, dar definitivate în timpul episcopatului lui Atanasie, au fost extrem de dificile pentru preoții români, ei fiind preocupați să lupte pentru drepturile și libertățile care li se cuveneau. Unirea s-a realizat formal, fără ca enoriașii ori preoții să fie lămuriți cu adevărat despre conținutul și reala ei intenție. Unirea nu a reprezentat decât un compromis, prin care ambele părți s-au străduit să piardă cât mai puțin și să câștige cât mai mult[97].

---

[95] Greta Monica Miron, *Ultimul act al unirii românilor din Transilvania cu biserica Romei. Spre un nou concept de Unire*, în „Annales Universitatis Apulensis", Series Historica, an IX, nr. 2, Alba-Iulia, 2005, p. 51.

[96] Cf. Silviu Dragomir, *Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea, vol. I,* Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007, pp. 111-133.

[97] Florin Alin Oros *Desăvârșirea unirii bisericești de la 1700-1701 sub Episcopul Atanasie*, în „Management Intercultural", Volumul XV, Nr. 3 (29), Oradea, 2013, p. 241; Cf. Ioan Lupaș, *Biserica ortodoxă română din Transilvania și unirea religioasă în cursul veacu-*

După realizarea unirii cu Biserica Romei s-a încercat consolidarea ei, episcopii de mai târziu făcând eforturi în acest sens (cazul lui Klein este însă unul excepțional), fără rezultate majore. Într-un astfel de efort se încadrează și evenimentul de la Salva, al cărui protagonist a fost Sfântul Atanasie. Aceste eforturi au generat anumite confruntări și au dus la producerea unei istoriografii ample dedicate acestui subiect, care deși este foarte generoasă în date, nu se poate bucura de obiectivitate. Încercând să realizeze o prezentare de sinteză a acestei istoriografii, doi istorici contemporani realizează următoarele:

> „Controversele din câmpul istoriografiei confesionale s-au reînteţit spre sfârşitul secolului al XIX-lea, epocă în care tabăra celor reticenţi pare a nu se rupe de intensitatea trăirilor lui Radu Tempea. Cunoscutul erudit iluminist exprima într-un anumit discurs, cu mult timp înainte, în volumul dedicat bisericii din Şcheii Braşovului, durerea sufletească a delegaţiei braşovene prezente la ceremonia de instalare a lui Atanasie Anghel în scaunul episcopal, punând accentul pe rezistenţa ortodoxă din Ţara Bârsei şi din Făgăraş şi îi caracteriza pe episcop şi pe protopopii săi prin cuvinte de dojană. Prin istoria bisericească a lui Andrei Şaguna – ne gândim la *Geschichte der griechischorientalischen Kirche in Oesterreich,* Hermannstadt, 1862 –, dar şi prin alte lucrări mai puţin semnificative graţie conţinutului lor, această orientare conturată de Radu Tempea se

lui al XVIII-lea, Editura Tipomur, Târgu-Mureș, 2004, p. 39.

prelungește, în această formulă istoriografică situându-se și lucrarea lui Nicolae Popea consacrată desființării și reorganizării Mitropoliei Ortodoxe Române din Ardeal. După o expunere relativ amănunțită a evenimentelor din perioada Unirii religioase, bazată, în mare parte, pe izvoare calvine, autorul a insistat pe larg asupra opoziției ortodoxe, înfierându-l și el pe Atanasie Anghel. Într-un discurs înțesat de citate din scrierile lui Nicolaus Bethlen, Michael Cserei, August Treboniu Laurian, Alexandru Papiu Ilarian, Simion Bărnuțiu și alții, susținut prin documente excerptate din Cronica lui Gheorghe Șincai, din Magazin istoric pentru Dacia ori din Acte și fragmente din Istoria Românilor, autorul s-a străduit să demonstreze că transferul confesional a exprimat opțiunea clerului superior și că a fost realizat din unicul considerent al interesului material. Dacă am lăsa la o parte caracterul simplist al demonstrației, forțat conduse înspre concluziile dorite de N. Popea, nu putem nega interesul tot mai vădit al istoriografiei ortodoxe pentru izvoare arhivistice, atitudine dominantă de altfel la mai toate cercetările istorice din epocă. Cu toate că mânuirea documentului în construcția teoretică a secvențelor istoriografice devine, treptat, mai abilă, la sfârșitul secolului al XIX-lea ortodocșii nu reușesc, încă, să spargă tiparele teoretice ale criticismului naiv, devenite, de acum, clasice[98]. Fără a beneficia de

[98] Pentru mai multe detalii cu privire la istoriografia problemei, a se vedea și mai sus, acolo unde am oferit o listă a titlurilor celor mai reprezentative.

un deosebit talent speculativ, Ilarion Pușcariu reia, în 1900, în cartea sa dedicată Mitropoliei românilor din Ungaria și Transilvania, ideea că Unirea religioasă a fost cauzată de considerentul exclusiv al favorurilor materiale pentru cler. Nu se poate desprinde de un astfel de discurs istoric nici George Popoviciu, în volumul despre Unirea religioasă a românilor ardeleni în vremea lui Leopold I. Ca și Ilarion Pușcariu, el susține că, pentru onoruri și privilegii, Atanasie Anghel a sacrificat autonomia Bisericii românești din Transilvania și a acceptat decăderea Mitropoliei la rang de Episcopie. Din această perspectivă, rezistența ortodoxă, asupra căreia se insistă foarte mult, pare îndreptățită aproape pe deplin. Mai ponderat în discursul istoric și în a formula caracterizări negative la adresa episcopului unit s-a dovedit a fi Teodor V. Păcățian, un om politic și autor ortodox care, în lucrarea închinată luptelor politice naționale ale românilor, se rezumă la aprecieri faptice lucide, reci și fără comentarii inutile privind evoluția evenimentelor din jurul anului 1700. În esență, își exprimă regretul că Atanasie Anghel a dat prea repede uitării ori nu a avut puterea de a respecta făgăduințele făcute în Țara Românească, unde a călătorit înaintea ceremoniei instalării în scaunul episcopal"[99].

Acestea sunt, așadar, principalele aspecte ce caracterizează evenimentul petrecut la anul 1700 în

[99] Iacob Mârza, Remus Câmpeanu, *Secvențe istoriografice privind unirea religioasă a românilor ardeleni*, în „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica", nr. 6/II, Alba-Iuluia, 2002, pp. 206-207.

Transilvania, în urma căruia o parte dintre clericii ortodocşi români din Ardeal, în frunte cu Mitropolitul lor, Atanasie Anghel, devenit apoi episcop, s-au unit cu Biserica Romei. Urmările lui, după cum vom vedea, afectează şi istoria Sfântului Atanasie Todoran şi a celor dimpreună cu dânsul căci cele petrecute aici se vor lega într-un fel şi de politica agresivă dusă de împărăteasa Maria Tereza în vederea consolidării acestei uniri care se pare că nu avusese efectul scontat.

2. 4. 2. Înființarea Regimentului II de Graniță de la Năsăud, ca și context al revoltei sălăuane

Un alt eveniment care a influențat desfășurarea revoltei de la Salva și deci martiriul centuagenarului personaj Todoran și a celor dimpreună cu el, îl reprezintă înființarea regimentului al doilea de graniță de la Năsăud. Evenimentul petrecut în anul 1763 are în centrul său această răscoală, căci contextul înființării lui și condițiile care țineau de această înființare au fost cele care, mai mult sau mai puțin direct, au contribuit la turnura pe care au luat-o lucrurile. De aceea, în rândurile de față vom încerca să descriem pe scurt înființarea regimentului grăniceresc de la Năsăud, cu scopul de a oferi cititorului și o imagine asupra contextului în care a avut loc revolta. Trebuie spus că despre acesta s-a scris destul de mult, diferiți autori de diferite orientări istoriografice valorificând atât surse esite cât și inedite cu privire la istoria lui[100].

[100] A se vedea, între altele: Josef Wolf, *Granița militară din Transilvania și din Banat (1762/64-1851/73)*, în Ioan Blovan, Ioan Aurel Pop

Una dintre cele mai complexe cercetări dedicate acestui subiect poartă semnătura lui Virgil Șotropa. În două numere constitutive ale revistei *Arhiva Someșană* de la Năsăud, un anuar prestigios care a reunit, pe întreagă durata perioadei interbelice, idei ale unor mari cărturari ai zonei, el prezintă întregul istoric al înființării acestei granițe[101].

Încă dintru începutul prezentării sale, el oferă detalii cu privire la cauzele care au dus la înființarea acestui regiment:

(coord.), „Călător prin istorie. Omagiu profesorului LIVIU MAIOR la împlinirea vârstei de 70 de ani", Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2010, pp. 83-113; Vasile Tutula, *Granița militară de sud și sud-est a Imperiului Habsburgic (1522-1881)*, în „Arhiva Someșană", seria a III-a, VI, Năsăud, 2007, pp. 295-303; Adrian Onofreiu, *Granița năsăudeană sau perenitatea unei mentalități. Perspectivă istoriografică*, în „Anuarul Asociației profesorilor de istorie din România – filiala Bistrița-Năsăud", nr. 1, Bistrița, 2006, pp. 219-225; Ioan Bâca, Adrian Onofreiu, *Considerații cu privire la tratarea aspectelor geografice și istorice în monografiile „Graniței năsăudene"*, în *Ibidem*, II, 2007, pp. 227-237; Adrian Onofreiu, *Preocupări privind arhivele în zona „garniței militare" năsăudene până la 1918*, în rev. „Arhiva Someșană", Seria a II-a, anul VII, Năsăud, 2008, pp. 269-292.

[101] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762*, pp. 1-129 (în continuare vom cita: Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762 (I)*, pentru a nu se confunda cu cea de-a doua parte a studiului, asupra căreia nu ne vom opri însă întrucât nu vizează subiectul nostru); Idem, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762* în rev. „Arhiva Someșană", nr. 25, Năsăud, 1939, pp. 261-375.

> „Când curtea din Viena luă hotărîrea să extindă granița militară sudică a monarhiei austro-ungare și asupra marginilor sudestice ale Ardealului, o făcu în firma convingere că Românii ardeleni nedreptățiți și asupriți prin atâtea secole, dacă vor ajunge acum la o stare socială mai suportabilă, au să fie cei mai credincioși și buni soldați, – ceea ce s-a și adeverit. Privitor la districtul nostru năsăudean cu militarizarea se intenționau încă alte două scopuri, adică întâiul, de-a curma certurile neîmpăcate și nemărginite dintre Românii districtuali și orașul Bistrița; iar al doilea, pentru de a statornici religia unită, care chiar și după 1750 era încă puțin agreată în ținutul nostru”[102].

Aşadar, două dintre motivele subsidiare ale înfiinţării acestui regiment au fost acelea de a scoate pe românii de pe Valea Rodnei din subordinea cetăţii Bistriţei care îi exploata şi de a ajuta la propagarea ideilor unirii care se pare că nu avuseseră foarte mare ecou în spaţiul acesta[103]. Despre relațiile tensionate existente între cei care reprezentau autoritatea oficială în spaţiul bistriţean ştim şi din alte surse. Însuşi Şotropa arată de fapt că, din pricina faptului că erau foarte exploataţi de către magistratul bistriţean, fiind supuşi la foarte multe corvoade şi fiind privaţi de diferite drepturi altminteri fundamentale, atunci când erau întrebaţi de către ci-

[102] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762 (I)*, p. 1.

[103] Cf. Idem, *Două tablouri istorico-statistice din anii 1714 și 1733 privitoare la preoții români din Valea Someșului*, în „Arhiva Someșană”, nr. 28, Năsăud, 1940, p. 16.

neva ai cui iobagi sunt, românii răspundeau, într-un fel ironic, dar cu o puternică notă de tristețe: „Noi nu suntem iobagii nimănui, fără numai ai orașului"[104].

Înființarea regimentului se leagă, de asemenea, de numele a doi strategi, respectiv baronul Adolf won Buccow, căruia ardelenii nu îi păstrează o amintire foarte plăcută din pricina abuzurilor făcute și a distrugerii mănăstirilor ortodoxe din Ardeal[105] la un an după revolta condusă de Tănase Todoran, și colonelul Schroder:

> „În 10 Martie 1761 fusese numit baronul Adolf Nicolau de Buccov comandant general al trupelor din Ardeal, și acesta în 13 Octomvrie al aceluiași an înainta consiliului aulic de războiu din Viena propunerile sale privitoare la înființarea graniței militare ardelene. Acele propuneri, acceptate de numitul consiliu în 20 Ianuarie 1762, la 14 Aprilie fură prezentate de către mareșalul conte Leopold Iosif Dault, prezidentul consiliului de războiu, împărătesei Măria Terezia, care-și dete aprobarea în 16 Aprilie, așa că Buccov, numit deja în 11 Aprilie comisar pentru înființarea acestei granițe, putea să înceapă cu lucrările preliminare pentru crearea re-

---

[104] Idem, *Istoricul districtului năsăudean*, în „Arhiva Someșană", nr. 9, Năsăud, 1928, p. 7.

[105] De altfel, acest eveniment este încă controversat. A se vedea o versiune distorsionată a lui, realizată de către un exponent de seamă al istoriografiei greco-catolice: Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plaianu, *Catolicism și Ortodoxie Românească, scurt istoric al Bisericii Române Unite,* Casa de Editură Viața Creștină, Cluj-Napoca,1994.

gimentelor grănicerești ardelene. Încă pe la sfârșitul anului 1761 se svonise printre districtualii români și orășenii bistrițeni despre intențiile curții vieneze, însă nu se știa încă nimic sigur; când pe neașteptate sosi la începutul lunei Februarie 1762 în Bistriță colonelul baron Schroder, încredințat în mod tăinuit de autoritățile militare cu studiarea și inițiarearea lucrărilor pregătitoare de militarizare. Colonelul era însoțit de locotenentul de geniu Halbmann, cu care stătu și lucră în oraș până în 10 Martie, când ceru dela magistrat un delegat «ex gremio» ca să plece împreună prin vidic. Magistratul desemnă pe senatorul Bedeus, cu care cei doi ofițeri parcurseră mai întâiu cele 21 sate ale districtului valah, apoi satele Nușfalău și Sântioana din districtul săsesc. După întoarcere în Bistriță delegatul Bedeus, care avea să raporteze despre cele întâmplate, nu putu spune magistratului mai mult decât că a însoțit pe colonel, dar de fapt n-a putut afla și ghici nimic despre isprăvile și intențiile acelui. «Atât de puțin știa magistratul despre ocupațiile și proiectele colonelului în district și oraș», se zice într-o notă protocolară a orașului. După câteva zile Schroder ceru dela oraș comisari cari atât în districtul valah cât și în cel săsesc să conscrie în registre cu anume rubrici toate familiile valahe împreună cu copiii de ambele sexe dela 15 ani în sus"[106].

Activitatea de fondare de regimente nu este una deloc nouă în peisajul cultural, social şi politic al isto-

[106] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762 (I)*, pp. 2-3.

riei Transilvaniei şi nici în secol. Trebuie spus că ele „au început a fi organizate pe teritoriul confiniar sudic şi estic austro-ungar în 1740"[107], până în 1775 formându-se succesiv 18 regimente, dintre care douăzeci şi două aveau în componență soldați proveniți din păturile populației româneşti din spațiul ardelean[108]. Despre caracterul defensiv al acestora, a căror apariție era condiționată în parte atât de pericolul pe care îl puteau constitui vecinii ruşi şi cei turci pentru austrieci, cât şi de iminența unor invazii tătare, al căror ecou mai exista încă în secolul al XVIII-lea, vorbesc destul de mult istoricii. Iată, de exemplu, ce spune Iuliu-Marius Morariu cu privire la acest aspect important care a stat la baza constituirii lor:

> „Apariția lor se datorează dorinței austriecilor de a apăra mai bine granițele Imperiului de invasiunile turcești, după cum ne spune istoricul Constantin Diaconovich, context în care, monarhia austriacă înființă în cursul anului 1762 două regimente de graniță: unul la Orlați (lângă Sibiu), iar celălalt la Năsăud"[109].

---

[107] C. Diaconovich, *Enciclopedia Română, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și cultura poporului român, Tomul III,* Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1904, p. 743.

[108] Idem, *Enciclopedia Română, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și cultura poporului român, Tomul II,* Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1900, p. 599.

[109] Iuliu-Marius Morariu, *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane. Pasaje insuficient reliefate istoriografic,* pp.

Importantă este, credem, în cunoaşterea problemei în toată complexitatea ei, şi plasarea din punct de vedere geografic a zonei. Astfel, regimentul II de Graniță urma să încorporeze satele de pe Valea Rodnei, din districtul năsăudului, iar din punct de vedere geografic situația arăta astfel:

> „Partea cea mai mare era formată din districtele cercuale Năsăud, Rodna și Borgo Prund, iar partea cea mai mică din districtul cercual al Șieului Mare. Suprafața însuma 68 de mile pătrate"[110].

Istoricii vorbesc când despre 22 de sate, când despre 24, când despre 44, fapt ce ar putea deruta un cititor care nu este familiarizat cu istoria locului şi încearcă pentru prima dată să pătrundă în complexitatea evenimentelor. Astfel, de exemplu, Barițiu însuşi este inconsecvent. Într-un loc vorbeşte despre faptul că: „mai antaiu s-au militarisatu in an 1764 numai 24 de comune"[111], în vreme ce, în alt loc vorbeşte despre 24: „districtului Rodna compusu din 22 de comune curatu romane"[112]. Aici să zicem că s-ar putea admite

---

19-20. Cf. Pompei Boca, *Cu privire la conscripția grănicerilor năsăudeni din 1763-1764*, în „Arhiva Someșană", Seria a doua, nr. 2, Năsăud, 1973-1974, p.178.

[110] Mihai Gheorghiță, *Încă o istorie a regimentului de graniță de la Năsăud*, în „Arhiva Someșană", seria a III-a, nr. 3, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2004, p. 421.

[111] George Barițiu, *Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu,* p. 10.

[112] Idem, *Pagini alese din Istoria Transilvaniei, pre doue sute de ani*

faptul că istoricul a greşit sau că este vorba despre o greşeală de tipar căci astfel de greşeli erau destul de frecvente în epocă. Ce ne facem însă când nici ceilalți autori nu au o părere unanimă. Bunăoară, Antonio Cosimelli sau Silviu Tanolli, autorul celebrului *Poem
atione de seconda legione Valachica,* care descrie în parte istoria acestui regiment de la înființare şi până în timpurile lui, insistând pe alocuri şi asupra unor aspecte de istorie locală, vorbeşte despre 24 de comune[113], în vreme ce maiorul V. Verzea, care scrie şi el cu privire la istorie regimentului grăniceresc în paginile revistei *Luceafărul,* pomenind între altele şi de Todoran, spune că: „Pentru acest regiment s-au militarizat 44 comune curat româneşti"[114]. Dacă am analiza cifrele, de bună seamă că am putea găsi şi alte versiuni şi alte numere, care ar putea să ne deruteze şi mai mult. Ne vom opri însă aici pentru a oferi cititorului răspunsul în ceea ce priveşte această neconcordanță. Deşi aparent este vorba despre o inconsecvență în oferirea unor informații, de fapt este vorba despre evoluția numerică, respectiv despre creşterea numerică a satelor care au făcut parte din acest regiment[115]. Aşa se face că, dacă la început avem de-a face cu 22 de sate care urmau să facă parte din regiment, ulterior numărul lor va creşte ajungân-

---

din urma, vol. I, , p. 371 .

113 Antonio Cossimeli, *op. cit.,* p. 7; Vasile Bichigean, *Poemation de secunda legione Valahica sub Carlo Barone Enzenbergio,* în „Arhiva Someșană", nr. 3, Năsăud, 1925, p. 40.

114 V. Verzea, *op. cit.,* p. 345.

115 Cf. Ioan Pop, *op. cit.,* p. 35.

du-se la 44. Nu este greşit, aşadar, să se afirme niciuna dintre cifre, în condiţiile în care autorii vor specifica şi la ce perioadă fac referire sau vor vorbi despre evoluţia din punct de vedere administrativ-teritorială a regimentului[116].

Problemele privitoare la înfiinţarea Regimentului Grăniceresc au pornit, după cum ţin să arate istoricii, de la cei din cetatea Bistriţei care, văzându-se despovăraţi de satele grănicereşti, de pe urma cărora aveau parte de multe câştiguri, au încercat să tragă cât mai multe foloase de pe urma acestei desbărări, făcând demersuri pe lângă împărăteasă şi pe lângă celelalte oficialităţi cu scopul de a obţine cât mai multe finanţe. Aşa au apărut pretinse datorii pe care aceştia le revendicau şi care nu existau în realitate. Virgil Şotropa redă în detaliu debutul acestei situaţii în materialul său dedicat înfiinţării Regimentului grăniceresc năsăudean. Redăm mai jos conţinutul lui:

> „Presimțind Bistrițenii ce are să urmeze pentru oraș în urma demersurilor făcute de organele militare, căutau acum pe toate căile, ca, la caz de vor fi nevoiți să piardă Valea Rodnei, pentru aceasta să fie despăgubiți cu un maxim de beneficii. Spre acest scop au determinat ei și tabla reg(ală) din

[116] O explicație frumoasă şi bine argumentată am găsit, de exemplu, la Iuliu-Marius Morariu. A se vedea: Iuliu-Marius Morariu, *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane. Pasaje insuficient reliefate istoriografic,* p. 22, nota subsidiară numărul 35. El prezintă diferitele variante, arătând cum s-a ajuns la această așa-zisă și aparentă neconcordanță.

Oșorheiu să trimită doi notari cari să constate în vidicul Bistriții ce pierde orașul în urma militarizării satelor valahe. Acei notari, anume Georgius Orbo și Valentinus Kispâl redijară un voluminos proces verbal interogator de circa 250 pagini pe care, adresat împărătesei, și semnat de ei cu data Rodna 19 Mai 1762, îl îmmânară magistratului bistrițan, iar acesta autoriză pe primarul Conrad Dinges, viceprimarul Joh. Friedrich Klein a Straussenburg și pe senatorul Georg Gunesch să-l înainteze locurilor competente. Actul poartă titula: Litera inquisitoria – relatoria super conditione servitutae item ac variis Districtus Valachici praestationibus Comunității et Magistratui Bistritziensi debitis, ac per ejusdem districtus incolas succesivis semper ab olim temporibus effective praestitis, adeoque jurisdictiae Civitatis in ipsos exercitae – de anno 1762 – Per Ant. Domokos protonot. Conține depozițiile alor 450 martori, dintre cari o mică parte Valahi districtuali servitori la Sași, apoi alții Valahi iobagi din diferite ținuturi, în fine cei mai mulți Sași și Maghiari cari – e de-nțeles – cu puține excepții au făcut depoziții favorabile și pe placul orășenilor”[117].

Lipsa unui aparat critic întocmit cu meticulozitate de către istoricul năsăudean ne împiedică să îi găsim sursele și să verificăm dacă informațiile pe care le oferă sunt veridice, însă după cum se pare nu avem de ce să ne îndoim, căci referiri la aceste aspecte le regăsim și

[117] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762 (I)*, pp. 6-7.

în operele altor autori de dinaintea, din timpul sau de după el, care vorbesc despre abuzurile celor din Bistrița atât înainte de înființarea Regimentului cât şi în timpul regimentului, când ei au făcut revendicări de-a dreptul irealiste, mâniindu-o într-un fel, prin aceasta, pe Maria Tereza.

Să vedem însă ce însemna din perspectivă demografică această zonă ce urma să fie militarizată. Redăm mai jos un text care rezumă informațiile privitoare la acest aspect, şi care comprină diferite opinii ale specialiştilor:

> „În ceea ce privește populația, Mihai Gheorghiță susține că ea însuma 40000 de suflete și se compunea exclusiv din ginta românilor[118], în timp ce Pompei Boca, bazându-se pe un recensământ făcut de autorități între 1763-1764, estimează populația la 20330 locuitori, variantă care pare mai plauzibilă decât cea dintâi”[119].

Divergența de opinii nu este, după cum se poate vedea, un lucru nou, căci ne întâlnim cu ea şi în ceea ce priveşte numărul satelor care urmau să fie înregmentate, cât şi în ceea ce priveşte alte situații. Dacă ne raportăm însă la faptul că Năsăudul, care era cel mai mare oraş la acea vreme din perspectiva numărului de

---

[118] Mihai Gheorghiță, *op. cit.*, p. 423.

[119] Iuliu-Marius Morariu, *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane. Pasaje insuficient reliefate istoriografic,* p. 23. Cf. Pompei Boca, *op. cit.*, p. 180.

locuitori, avea undeva în jur de 1500 de suflete[120], iar celelalte sate, în total în număr de 22, căci doar atâtea vor face parte din regiment la început, erau mai mici decât el, obținem o medie mai apropiată de cea a lui Pompei Boca decât de cea a lui Mihai Gheorghiță. Aşadar, subscriem opiniei istoricului citat şi considerăm că este una pertinentă.

Ce-i drept, un astfel de număr nu era deloc de neglijat, dacă ne raportăm la faptul că cei 20000 sau 30000 erau, aproape în totalitate, forța de muncă a cetății bistrițene, de care saşii care conduceau această instituție dispuneau după bunul lor plac şi într-un mod cu totul gratuit. Nu avem cunoştințe cu privire la mortalitate şi la modul în care afecta ea la anumite intervale de timp zona Năsăudului şi nu avem timp să insistăm aici asupra acestui aspect[121], însă credem că mortali-

[120] Virgil Șotropa, *Două tablouri istorico-statistice din anii 1714 și 1733 privitoare la preoții români din Valea Someșului,* p. 16.

[121] Cei care doresc să afle mai multe informații în acest sens sunt rugați să vadă: Claudia Septimia Peteanu, *Atitudinea față de moarte în comunitățile năsăudene foste grănicerești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii și cercetări etnoculturale", nr. XII, Bistrița, 2007, pp. 245-250; Ana-Maria Nenițoiu, *Practici funerare în Țara Năsăudului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii și cercetări etnoculturale", nr. XII, Bistrița, 2007, pp. 287-292; Florina Pop, *Fărâme din testamentele unor fii de grăniceri din secolul al XIX-lea*, în „Studii și cercetări etnoculturale", nr. XII, Bistrița, 2007, pp. 155-160; Gabriela Sermeșan, *Rituri funerare în Țara Năsăudului*, în „Arhiva Someșană", Seria a III-a, Nr. V, Editura Mega, Năsăud – Cluj-Napoca, 2006, pp.

tatea nu afecta într-o manieră foarte importantă cu excepția situațiilor în care era vorba despre o epidemie sau despre ceva similar, ponderea populației zonei şi, deci, forța de lucru a ei.

Dacă aşa stăteau lucrurile din punct de vedere demografic, să vedem care era situația în ceea ce priveşte modul lor de viață şi, respectiv ocupația acestor oameni. Redăm mai jos un text al unui istoric care s-a preocupat cu analiza acestui subiect:

239-248; Adrian Onofreiu, *Moștenirea în dezbaterile succesorale la Rodna în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Cetatea Rodnei", anul VII, nr. 15, decembrie, Rodna, 2010, pp. 3-9; Claudia Septimia Peteanu, *Statut, educație și specific grăniceresc în mentalul colectiv al românilor din Ținutul Năsăudului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,* în „Acta Musei Porolissenis", nr. XXVIII-XXIX, istorie-etnografie-artă, 2006-2007, Zalău, 2007, pp. 89-104; Adrian Onofreiu, *Cadrul intelectual al asocierii între idei și realizări în Districtul Năsăud (1861-1876)*, în „Revista Bistriței", anul XXVIII; Bistrița, 2009, pp. 201-210; Simion Valer Cosma, *Evoluția demografică a Districtului Năsăudean pe parcursul graniței militare (1762-1851)*, în rev. „Arhiva Someșană", seria III, nr. VIII, Editura Mega, Năsăud-Cluj-Napoca, 2009, pp. 69-77; Alin Șteopan, *Nestor Șimon, parte a spiritului năsăudean*, în „Arhiva Someșană", seria III, nr. VIII, Editura Mega, Năsăud-Cluj-Napoca, 2009, pp. 233-240; Claudia Septimia Peteanu, *Primele încercări monografice ale comunităților năsăudene foste grănicerești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii și cercetări etnoculturale", nr. XIV, Bistrița, 2009, pp. 55-66; Nicolae Vrăsmaș, *Izvoare monografice bârgăuane (II)*, în „Arhiva Someșană", Seria a III-a, nr, 5, Năsăud, Cluj-Napoca, 2006, pp. 249-365.

> „În ceea ce privește ocupația grănicerilor, aceștia se ocupau în principal cu grădinăritul, cultivarea pământului și creșterea animalelor, care era foarte răspândită, fiind ocupația de bază. Între localitățile importante care vor compune acest regiment, se cuvin evidențiate mai-sus menționatele: Năsăud, Rodna și Borgo Prund, precum și Sângeorzul, Monorul sau Salva. De asemenea, mai trebuie menționat faptul că simbolul (moto-ul) regimentului a fost Virtus Romana Rediviva"[122].

Organizarea satelor de aici, care erau formațiuni de deal destul de compacte, a fost utilă şi ulterior în vederea organizării regimentelor. Astfel, după cum se arată într-un dicționar apărut în prima jumătate a secolului XX în rubrica ce discută cu privire la organizarea regimentului:

> „Familiile satelor erau grupate militărește, având menirea să apere integritatea teritoriului pe care erau băștinașe, sau la nevoie a țării întregi"[123].

Miza cea mai mare, care ar fi trebuit să îi motiveze pe românii ce urmau să fie încorporați şi să apere granița imperiului, sau, la nevoie, să lupte sub

[122] Iuliu-Marius Morariu, *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane. Pasaje insuficient reliefate istoriografic,* pp. 24-25. Cf. Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor,* vol. III, Editura All, București, 2007, p. 287.

[123] *** *Minerva Enciclopedie Română,* Editura comitetului de redacție al Enciclopediei Române Minerva, Cluj-Napoca, 1929, p. 815.

steagul acestuia împreună cu regimentul lor în diferite bătălii[124] (fapt care, altminteri, s-a şi întâmplat căci, românii noştri au luptat şi la Arcole sau Rivolli, şi în alte bătălii importante), nu şi-a atins însă scopul, din pricina îndărătniciei saşilor bistriţeni care au refuzat să accepte eliberarea din şerbie a românilor din aceste sate. Şotropa ilustrează acest aspect, pe baza documentelor păstrate în Arhivele Bistriţei:

> „În notele protocolare ale magistratului privitor la actul cesionar se zic următoarele: Între astfel de circumstanțe a urmat cesiunea dela 24 Mai 1762, după ce fuseseră răspinse mai multe cereri ale orășenilor și după ce Bistrițenilor li se prezentă spre semnare un document, pe care nu ei l-au redijat. Cu supunere omagială, în interesul promovării serviciului înalt, gata și bucuros au rămas Bistrițenii pe lângă ceea ce s-a stabilit în cesiune; ba mai mult, ei cu plăcere s-au învoit să cedeze – conform nouălor propoziții înalte – încă și mai mult decât ce conțin scrisorile în chestie, dacă s-ar putea numai mijloci ca îngrijorările exprimate de oraș să fie clar raportate Maiestății sale, și dacă totul ce se va încheia, va fi aprobat de Maiestatea Sa și se va petracta cu

[124] Dicționarul editat la începutul anilor 70 de către Academia Română spune, de altfel, că regimentele: „cuprindeau oameni liberi sau răscumpărați din iobăgie, de confesiune greco-catolică, scutiți de o serie de sarcini de stat și iobăgești în schimbul obligațiilor militare". Academia Republicii Socialiste România, *Dicționar Enciclopedic Român, vol. IV,* Editura Politică, București, 1966, p. 80.

> știrea guberniului și a națiunii. Căci dimpotrivă, e de temut să nu urmeze în viitor din partea națiunii și mai ales a celorlalte staturi aspre reproșuri, cari ar putea fi dăunătoare serviciului preanalt; fiindcă de un timp încoace se svonește în taină că magistratul Bistriții, fără știrea prealabilă a întregii națiuni, n'ar fi îndreptățit să dăruească ceva din fondul regesc, sau chiar din teritorul terii, fără știrea guberniului; și că ar putea avea grave consecințe faptul dacă s-ar ceda privilegii și drepturi, cari nu se pot pierde decât numai «per notam infidelitatis»[125]".

Ba mai mult, istoricul năsăudean prezintă, pornind de la un studiu scris de către directorul liceului german din urbe, detalii cu privire la pretențiile acestora și la modul în care erau susținute ele, publicând chiar și un document esențial care reliefează caracterul lor josnic și atitudinea lor injustă. Redăm mai jos acest document, care datorită statutului său de izvor istoric este, în opinia noastră, relevant și oferă o cheie de interpretare cu privire la atitudinea împărătesei față de grănicerii năsăudeni și un posibil răspuns în ceea ce privește dispariția anumitor drepturi care fuseseră inițial prevăzute pentru grănicerii ce urmau să se înroleze și care apoi au dispărut din documentele oficiale:

> „Noi, judele, consiliul și comunitatea orașului liber Bistrița din Ardeal facem tuturor cunoscut cum în toate timpurile am ținut ca o datorință esențială a

---

[125] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762 (I)*, p. 10.

noastră să dăm înaltei case austriace, stăpânitoarei noastre milostive, cu cel mai viu zel, probe de acea credință neînfrântă, cu care de timpuri imemoriale suntem legați de ea. La această ținută suntem îmboldiți şi mai mult prin pildele antecesorilor noştri, cari au privit ca singura lor glorie de a jertfi credinței față de domnitorul lor legitim, cu toate ocaziunile şi cazurile, comoditatea lor, bunurile şi chiar şi viața lor. O dovedesc aceasta nenumăratele documente păstrate în istorie, şi o dovedesc şi multele libertăți, avantagii şi daruri, tot atâte pilde de milostivenia şi mărinimia principilor, cu care ei au răsplătit zelul supuşilor lor credincioşi. Între aceste socotim noi îndeosebi dania regelui Mathia pe care el a făcut-o antecesorilor noştri încă în a. 1475, în baza căreia acel mărinimos rege pe locuitorii de atunci ai opidului Rodna şi ai celor 20 sate aparținătoare la ea şi situate lângă Someş, un numai i-a scos din comitatul Dobâcei şi i-a încorporat ca proprietate eternă la oraşul Bistrița, ci a şi introdus oraşul Bistrița[126] de fapt pentru totdeauna în acest dominiu districtual valah, l-a statornicit acolo fără contrazicerea cuiva şi 1-a confirmat în el pentru toate timpurile. Precum acest dar va rămânea ca o amintire neştearsă atât a mărinimiei principelui, cât şi a credinței răsplătite a antecesorilor noştri; aşa şi noi prin acela suntem îndemnați la o reală imitare

---

[126] Documentul la care fac ei referire este de fapt un fals, el neexistând în realitate, după cum au arătat aproape în unanimitate cercetătorii care s-au oprit asupra acestui subiect în cercetările lor și au analizat pretențiile sașilor bistrițeni.

ce ne face să depărtăm toate sentimentele egoiste, şi să privim cu orice prilej, ca cea mai mare fericire, de a satisface necondiționat aşteptărilor domnitoarei noastre şi datorințelor de supuşi credincioşi. Credem de a fi aflat acel prilej acum, când Excelența Sa, baronul Adolf Nicolaus Buccow – decorat de Maiestatea Sa cu marea cruce, consilier intim, general de cavalerie, colonel al unui regiment de cuirasieri, general comandant al principatului Transilvaniei şi prezident al guberniului terii – a binevoit să ne descopere, că Mai. Sa împărăteasa, pentru promovarea serviciului şi buna pază a granițelor terii, a hotărît înființarea unui corp de miliție grănicerească, iar organizarea aceluia a încredințat-o Exelenței Sale. În urmare după o consfătuire unanimă în aceasta chestie am hotărît ca pe locuitorii valahi dăruiți de fericitul rege Mathia în 1475 oraşului Bistrița ca proprietate, adică pe cei din opidul Rodna şi din cele 20 sate aparținătoare la ea anume: Maior, Sz. Oyorgy, Lesch, Ilva, Foidre, Varaira, Nagy Rebra, Kis Rebra, Naszod, Szâiva, Hordo, Telts, Bikis, Szupplai, Poiena Zagri, Runk, Zagra, Oauren, Mokod şi Mititei[127], pentru facilitarea realizării preânaltelor intenții, prin aceasta cu bună chibzuială şi de bună voie să-i oferim pentru înlesnirea realizării înaltelor intenții şi să-i absolvăm şi liberăm de sub iobăgia actuală cu care indubitabil ne-au fost conferiți. Făcând aceasta

[127] După cum se poate vedea, aici sunt pomenite doar 19 și nu 22 de sate, omisiunea datorându-se probabil celui care a editat documentul.

de fapt cu declarația noastră prezentă, renunțăm cu bună premeditare la toate drepturile pe cari orașul Bistrița le posedase asupra acestor oameni, ca asupra propriilor și adevăraților săi supuși (iobagi), cu precisa reservă (Vorbehalt), ca aceia toți fără excepție, în numele lor propriu, a copiilor, și strănepoților lor, pentru vecie și pe cât timp îi va conveni Maiestății Sale și glorioșilor ei succesori, de bună voie să se dedice serviciului militar grăniceresc al Maiestății Sale împărătesei. Cu care prilej să i se păstreze (rezerve) orașului suveranitatea teritorială (Grundobrigkeit) la care aparțin: jurisdicția teritorială «jus educilli, molarum et braxatorii» (crâșmărit, morărit și fierberea berii), și acești locuitori, de acum liberți, ai numitului district valah, să fie priviți ca și locuitorii districtului săsesc foști întotdeauna liberți. Apoi orașul Bistrița și întreaga națiune credincioasă săsească privitor la acești noi grăniceri, un numai permite ci și declară de bună voie: să despartă pe ceilalți valahi liberi locuitori în satele săsești ale acestui district și să-i mute lângă districtul valah[128], pe locurile situate de-a lungul granițelor orașului și națiunei; dimpotrivă însă, ca despăgubire contribuțională și pentru ocuparea fondului (teritorului) regesc, să colonizeze acele locuri golite de populație (despopulate) prin Sași ori alți Nemți. Iar când noi, în scopul pomovării ser-

[128] Existase și înainte acuzația sașilor conform căreia multe dintre fostele sate săsești fuseseră românizate forțat. A se vedea, de exemplu: Iuliu-Marius Morariu, *Salva în documentele vremii în secolele XIII-XVII*, pp. 14-23.

viciului preanalt şi al facilitării înfiinţării corpului grăniceresc transilvan, liberăm de sub îndatoririle iobageşti, pentru sine şi urmaşii lor, pe sus-amintiţii Valahi locuitori în numitele 21 sate; sperăm că pe veci vor şi rămânea destinaţi spre acest scop, şi îşi vor întocmi toată purtarea lor aşa, încât cu credinţa nestrămutată faţă de înalta stăpânire a terii vor da şi dovezi de cea mai supusă recunoştinţă pentru marea şi nepreţuita schimbare a condiţiei lor, şi se vor năzui din toate puterile să se facă demni de mila, îndurarea şi mulţămirea Măriei Sale împărătesei şi glorioşilor ei succesori. Dacă însă, împotriva prevederilor şi dorinţelor noastre, prin purtare necuviincioasă şi criminală şi-ar atrage disgraţia şi indignarea Măriilor Lor, sau ar cuteza în mod criminal să se sustragă dela destinaţia lor actuală; atunci oraşul Bistriţa un numai să-şi poată relua iarăşi toate drepturile sale, ci mai mult, să poată întră în toate drepturile de proprietate şi să fie introdus eo ipso în acele. Şi precum, altminteri puţinii Saşi liberi aflători în Rodna vor fi scutiţi de serviciul militar grăniceresc tot aşa şi Valahii de acum liberi din întreg districtul valah nicidecum să nu cuteze a cere servicii ori oficii în oraş sau în satele săseşti, ori a reduce fondul regesc prin proprietăţi întinse, ci să rămână între graniţele şi barierele lor. Pentru ca faptul acesta să fie şi rămână pentru vecie aşa şi să servească urmaşilor ca un monument un numai obligator ci şi stimulent pentru fapte similare de credinţă cinstită, astfel provedem acest document cu pecetea oraşului şi-1 semnăm, Bistriţa, 24 Mai

> 1762. Primarul, consiliul şi comunitatea oraşului liber reg. Bistrița"[129].

În urma presiunilor săsești, împărăteasa va retrage multe dintre drepturile vlahilor ce urmau să fie înregimentați și care fuseseră promise înainte de către ea, fapt care, alături de alte cauze, va stârni ceea ce vom cunoaște mai târziu drept revolta de la Salva.

Desigur, pe lângă cauzele de natură economică, foarte importante, despre care am vorbit, un loc important le ocupă și cauzele de natură religioasă. Înființarea regimentului nu putea fi concepută fără un anume eveniment, respectiv adoptarea, de către cei care urmau să depună jurământul și să se înregimenteze, și a religiei greco-catolice. În acest scop, spune Șotropa încă dintru începutul cercetării sale cu privire la istoria înființării regimentului năsăudean că unul dintre scopurile înființării regimentului era propovăduirea uniației care, deși teoretic apăruse cu mai bine de o jumătate de secol în urmă, nu obținuse ecoul scontat[130], fapt ce neliniștea pe cei de la Viena, care giraseră într-un fel acțiunea, dar și pe papa și pe acoliții lui, care își puseseră mari speranțe în înregistrarea unei puternici creșteri demografice a credincioșilor și în recuperarea măcar în parte a pierderilor pe care reforma le adusese (căci, de exemplu, foarte mulți dintre foștii catolici maghiari deveniseră între timp calvini, iar între austrieci și celelalte populații germanice apăruse reforma în forma

[129] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762 (I)*, pp. 11-13.

[130] *Ibidem,* p. 1.

ei evanghelică și înregistrase un ecou foarte frumos). În acest sens, va fi adus episcopul Petru Pavel Aaron, proaspăt instalat în scaunul său de la Blaj după ce, cu câtva timp în urmă¨, reușise să pună capăt episcopatului lui Inochentie Micu Klein și să scape de statutul de vicar, devenind titular, chiar dacă acest lucru a dus la moartea tristă și la sărăcirea antecesorului său, acest episcop care este considerat de uniți drept un adevărat reformator dar care, pentru spațiul ortodox, are parte de o memorie nu tocmai măgulitoare, și în acest sens cuvântarea lui Todoran va avea un puternic accent confesional, iar autoritățile vor ține să evidențieze, în documentele care privesc sentința de condamnare a lui, faptul că a reținut pe oameni de la unire.

Acestea sunt așadar condițiile în care s-a înființat Regimentul II de Graniță năsăudean, care va contribui și el prin cumulul de evenimente care l-au însoțit și precedat la desfășurarea răscoalei în urma căreia Tănase Todoran și ajutoarele lui vor fi martirizați.

2. 5. Revolta de la Salva (10 mai 1763)

2.5.1. Localitatea Salva, județul Bistrița-Năsăud, locul revoltei

Înainte de a descrie propriu-zis desfășurarea revoltei sălăuane conduse de către Sfântul Atanasie Todoran, care reprezintă de fapt momentul cheie al cercetării noastre, considerăm potrivit ca, în câteva pagini, să descriem localitatea Salva, locul în care s-a petrecut

aceasta, pentru ca cititorul să fie familiarizat cu contextul desfășurării evenimentelor.

Plasată în nordul României, localitatea Salva s-a găsit întotdeauna la răscrucea unor artere importante de circulație, fapt ce a făcut ca ea să fie intens circulată și numele ei să apară în documentele vremii. Descriind amplasarea localității și importanța ei, cercetătoarea Gabriela Sermeșan spunea:

> „Așezată la răscruce de drumuri, «Țara Năsăudului» a constituit dintotdeauna o trainică punte de legătură, materială și spirituală, între românii din Transilvania, Maramureș și Moldova.
>
> În partea de nord-est a Transilvaniei, de la izvoarele Someșului Mare spre Năsăud și mai la vale, se înșiră o salbă de localități românești, fie de-a lungul râului, fie ascunse adânc în văile care coboară din masivul munților Rodnei. Printre acestea se numără Salva, comună situată în nord-vestul județului Bistrița-Năsăud, în apropierea orașului Năsăud. Această unitate de relief este mărginită, la nord, de zona cutată paleogenă de la poalele Munților Rodnei și eruptivul vulcanic al Munților Țibleșului, iar în partea de vest de Dealurile Suplaiului. În sud, Dealurile Bistriței oferă un peisaj cu totul diferit de cel al unității în care se încadrează acest teritoriu.
>
> Situată în zona confluenței Someșului Mare cu Sălăuța, comuna cuprinde interfluvii cu altitudine între 500- 800 metri, cu o puternică fragmentare. Este o unitate de dealuri prelungi cu direcția nord-sud. În bazinul inferior al Văii Sălăuței sunt

> localizate așezările Salva și Runcu Salvei, care s-au dezvoltat pe șesurile aluvionare ale Someșului Mare, Sălăuței și Ideciului.
>
> Salva se găsește la încrucișarea a două drumuri comerciale vechi: unul face legătura, pe Valea Sălăuței, prin pasul Șetref, cu Maramureșul, iar cel de-al doilea face legătura între Dej și Rodna, pe Valea Someșului Mare.
>
> Comuna este un important nord de cale ferată, punct de plecare spre Maramureş, Vatra Dornei și Dej"[131].

Cât privește moștenirea istorică a localității, se pare că aici s-ar fi găsit urme de locuire umană încă din neolitic, iar din această perioadă avem, de asemenea, și continuitate în locuire. Doamna Ana Filip rezumă într-unul din studiile ei, istoria viețuirii umane pe aceste meleaguri astfel:

> „Comuna Salva (jud. B-N), așezată la confluența râului Sălăuța cu Someșul Mare – se află la intersecția a trei drumuri principale care legau trei provincii românești importante: Transilvania, Maramureș și Bucovina. Este o locuire străveche cu urme începând din neolitic și apoi toate epocile care au urmat, cu o populație relativ numeroasă până în sec. al XVIII-lea fiind mult mai populată decât Năsăudul. După unii cercetători ar fi o enclavă romană care a continuat să

[131] Gabriela Sermeșan, *Elemente de cultură tradițională în comuna Salva,* pp. 9-10; Măricuța Codrea, Vasilica Augusta Puica, *Salva, schiță monografică,* p. 8.

existe până azi cu același nume, dovadă fiind cele trei fortificații din jurul localității, în cele trei direcții principale. Locuitorii Salvei, întotdeauna oameni liberi, au fost dornici de ridicarea prin învățătură, de aceea încă de la începutul secolului al XVII-lea în Salva sunt pomeniți «ludi-magistri» – dascăli, probabil preoți sau diaconi ca «studiossus et cantor – fiul popii Ioan din Salva», iar apoi printre „ludi Magistri" este enumerat «fiul popii Vasile, în Salva»"[132].

Tot de latura istorică se leagă și atestarea documentară a localității, despre care opiniile sunt divergente. De exemplu, Iuliu-Marius Morariu, raliindu-se opiniei altor cercetători precum Victor Onișor sau Pompei Boca, pledează pentru prima atestare documentară a localității în anul 1245. El descrie și contextul în care a avut loc această atestare și arată și care sunt informațiile pe care le oferă documentul în care apare numele satului cu privire la el și la locuitorii lui. Redăm mai jos textul său:

„În ceea ce privește vechimea localității, trebuie să spunem că cea mai veche atestare documentară care s-a păstrat până astăzi datează din 1245, din vremea regelui Bela al IV-lea, când Salva este menționată alături de Rodna, Sângeorz, Rebra,

[132] Ana Filip, *Salva- prima comună membră a „Astrei" din 1861*, în „Astra Salvensis", anul I, nr. 1, Salva, 2013, pp. 6-7. Cf. Dionisie Piciu, Gavrilă Iacob, *Școala și dascălii ei*, în Ana Filip, Ioan Morariu (coord.), „Salva – repere monografice", Editura George Coșbuc, Bistrița, 2005, p. 245.

> Feldru, Zagra, Năsăud, Telciu și Mocod, ca făcând parte din ținutul liber al văii Rodnei. Locuitorii de aici trebuiau să plătească reginei anual 130 de mărci în aur, beneficiind în schimb de toate drepturile pe care le-a avut ținutul din vechime"[133].

Informația pe care o aduce are, așadar, la bază textul lui Onișor și al lui Pompei Boca. Cel din urmă își asumă onestitatea științifică, spre deosebire de Dionisie Piciu, care vorbește și el despre documentul din anul 1245, pretextând că l-a văzut, deși nu este adevărat. Spre deosebire de el, Boca afirmă că prima atestare documentară provine din anul 1245 și arată că a găsit această informație la Onișor:

> „Documentul menționat n-a fost identificat de noi în publicațiile românești și maghiare ce ne-au stat la dispoziție, însă nici nu putem pune la îndoială consultarea actului de către autor și cu atât mai vârtos existența localităților în acel timp"[134].

Nu toată lumea este însă de acord cu această atestare documentară. De exemplu, Coriolan Suciu, în

---

133 Iuliu-Marius Morariu, *Pagini din istoria Salvei, Partea I - Salva în documentele vremii în secolele XIII – XVIII*, pp. 14-15. Cf. Victor Onișor, *Istoria dreptului român pentru anul I al facultății de drept*, p. 191; ***, *Primării comunale*, în „Îndrumător în Arhivele Statului Județul Bistrița-Năsăud", col. „Îndrumătoare arhivistice", vol. 21, Tipografia „13 Decembrie 1918", București, 1988, p. 124.

134 Pompei Boca, *Vechimea documentară a localităților din județul Bistrița Năsăud, secolele XII-XIV*, în „File de istorie", vol. 1, Muzeul de Istorie Bistrița, Bistrița, 1971, p. 90.

dicționarul său dedicat originii localităților din județ, plasează cea mai veche atestare documentară în anul 1440[135]. Într-adevăr, în acel an se poate vorbi despre o atestare documentară a Salvei, după cum ne arată documentele, care precizează faptul că atunci, conventul din Mănăștureni, care avea între altele și atribuții notariale și în a cărui posesie se afla, probabil sub formă de *patrimonium Sancti Michaeli* sau *patrimoniun Sancti Petri,* o dăruiește comiteului secuilor, Mihai Jack[136]. Documentul oferă detalii și despre moara cu pene care se afla pe teritoriul ei, dar și despre alte lucruri:

> „Salva va mai apărea ulterior în documente în anul 1440, când «conventul din Mănăștureni» o dăruiește, alături de alte sate, lui Mihai Jakch, comitele secuilor. În document se vorbește despre râul Salva, care străbate satul (actualmente Sălăuța), care avea «moară cu pene pe el». De asemenea, se specifică faptul că aici există «trei sesiuni iobagiale», pământ arător de 8 iugăre și livezi"[137].

[135] Coriolan Suciu, coord., *Dicționar istoric al localităților din Transilvania,* vol. 2, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, p. 94.

[136] Iulian Marțian, *Un important document din secolul XV*, în „Arhiva Someșană", nr. 17, Năsăud, 1933, p. 166. Cf. Nicolae Drăganu, *Date privitoare la istoria comunei Zagra*, în „Arhiva Someșană", nr. 9, Năsăud, 1928, p. 66.

[137] „Item in possessione Zalwa tres sessiones iobagionales in quibus Petrus Koch a Demetrius et I.. residerent, tres partes quarte partis tributi in eadem exigi consueti, terras arabiles ad octo aratra usualia, prata vero ad… falcastra usualia, ac fluvii Zalwa,

Faptul că este atestată documentar în anul 1440 este, așadar, un lucru cert, însă faptul că ea nu este atestată în anul 1245 nu poate fi negat doar prin afirmarea unui alt fapt, care nu intră în mod obligatoriu în contradicție cu el. Așadar subscriem opiniilor lui Victor Onișor, Pompei Boca, Dionisie Piciu și Iuliu-Marius Morariu, conform căreia prima atestare documentară a localității Salva, aflată în județul Bistrița-Năsăud poate fi plasată în anul 1245. După aceea, desigur, au urmat mai multe astfel de atestări. O astfel de atestare regăsim în anul 1519, după ce înainte, în diferite rânduri, fusese pomenită alături de alte nume sau subînțelesese existența ei atunci când documentele vorbeau despre satele aparținătoare districtului Bistriței. Acelaşi document vorbeşte despre un cneaz Toma din Salva, care cel mai probabil este cneazul de la Rodna, ce îşi revendică drepturi și asupra localității sălăuane. Desigur, el ar putea să fie şi primarul localității Salva, dar întrucât nu avem informații care să certifice această ipoteză, nu putem să ne pronunțăm[138]. După acest an, mențiunile

in eadem fluentis". Iulian Marțian, *Un important document din secolul XV*, p. 168. Pentru traducere, a se vedea: *Ibidem,* p. 173. Despre document vorbește și Nicolae Drăganu, care îl plasează în anul 1450; Nicolae Drăganu, *Date privitoare la istoria comunei Zagra*, p. 66; Iuliu-Marius Morariu, *Pagini din istoria Salvei Partea I - Salva în documentele vremii în secolele XIII – XVIII*, p. 15.

[138] Iuliu-Marius Morariu chiar avansează o astfel de ipoteză, spunând: „Ulterior, în mod indirect, localitatea va fi pomenită ori de câte ori se va face referire la «Districtul Bistriței», însă în mod explicit, numele ei va mai apărea doar în 1519, când, este pomenit Toma

se vor intensifica, ajungându-se să se vorbească destul de mult despre Salva în diferite contexte. Autorul mai-sus pomenit sintetizează într-un studiu al său toate mențiunile documentare cu privire la localitatea Salva dintre acest secol și până în secolul al XVIII-lea. Redăm mai jos textul său, pe care îl vom analiza apoi:

„În anul 1574 și în 1624, Salva este menționată ca loc de popas pentru negustori și oșteni,

cneazul din Salva, despre care însă nu avem alte informații. Se crede că el era numit astfel datorită funcției de jude al satului. În această perioadă, până prin 1523, satul va avea drept cătun și Hordoul. Nu la mult timp după acest an, în perioada 1547-1552, numele Salvei e menționat de mai multe ori în registrele privitoare la contribuțiile strânse de orașul Bistrița". *Ibidem,* pp. 15-16. Cf. ***, *Primării comunale*, p. 54. „Nu este exclus ca acesta să fie una și aceeași persoană cu voievodul Văii Rodnei, Toma, pomenit în documente la 1475, când se afla în litigiu cu Valentin Magnus, castelan de Maramureș": ***, *Documente privitoare la istoria românilor,* col. „Hurmuzaki", vol. XV, București, 1913, p. 102. În ceea ce-l privește pe Valentin, credem că este vorba cneazul atestat ca proprietar al domeniului Ieud: „Valenti Volachy fily Thador", întrucât alt cneaz Valentin nu figurează în documentele vremii în Maramureș. Pentru mai multe informații despre el și domeniul de la Ieud, a se vedea: Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului,* p. 98. De asemenea, el mai arată că: „Denumirea de cnez și voievod, cu referire exclusivă pentru oficialii satelor încă se mai păstrează (până în sec. XVII, n.n.), indicând însă o funcție de jude al satului". Vasile Lechințan, *Cnezi și juzi din sate bistrițene în litigii din secolul al XVII-lea (I)*, în „Revista Bistriței", vol. VII, Casa Editorială de Presă „Glasul Bucovinei", Iași-Rădăuți, 1993, p. 119. Cf. *Ibidem,* p. 16.

iar în 1691, avem de-a face cu o scrisoare adresată împăratului de către sălăuani, iscălită de preoții satului și jude. O altă mențiune avem în 14 decembrie 1672, unde este vorba de învoiala preotului Lucaciu din Salva. Acesta a dorit înnobilarea, fiind refuzat însă de bistrițeni, care doreau alungarea lui din Salva, însă, îi vor permite să rămână în continuare aici la cererea sătenilor, cu condiția ca el să nu mai ceară niciodată acest lucru. În anul 1714, magistratul bistrițean realizează un recensământ al preoților din satele de pe Valea Rodnei. Salva figurează și ea cu 9 preoți, toți locuind în case sătești supuse dărilor și având foarte puține pământuri aparținătoare ecleziei, suficiente abia pentru o persoană, astfel că foloseau pământurile proprii, care erau supuse dării[139]. O faptă legendară este plasată de istorici 3 ani mai târziu, în contextul unei invazii tătare care a avut loc în luna a 8-a a anului 1717. Atunci, eroina cunoscută în istoria locală drept Truța, a ucis un tătar care o urmărea în timp ce, cu pruncul în brațe, fugea să se ascundă în munți. Datorită faptului că evenimentul a avut loc lângă o fântână, atunci când el s-a aplecat să bea apă, locul cu pricina a rămas în memoria oamenilor sub denumirea de «Fântâna Truței»[140]. În 1728, apare din nou numele localității

[139] Cf. Nicolae Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, vol II, Editura Librăriei SOCEC, București, 1899, p. 21.

[140] Pentru o descriere amplă și detaliată a acestui episod păstrat în tradiția populară a localității, pentru o prezentare a baladei eroinei și a elementelor ei constitutive, ce relevă deopotrivă in-

într-un document care cuprinde un protest al preoților români cu privire la nerespectarea drepturilor fiilor lor, scutiți, ca și părinții, de taxe. Numărul familiilor din Salva, a preoților și alte informații deosebit de interesante se regăsesc și în recensământul din 26 iunie 1733[141]. Pe atunci, satul avea 172 de familii și 7 preoți, dintre care unul, popa Timoftei, era neunit, motiv pentru care nu era scutit de plata dărilor[142]. Comuna avea pe atunci 2 biserici (nu se specifică dacă erau de confesiuni diferite sau nu). În 4 iunie 1746, avem de-a face cu o serie de probleme de natură administrativ - bisericească, fiind pomeniți popa Ioan și popa Onișor cu privire la scutirea de taxe a fiului, în cazul celui din urmă, respectiv, în cazul celui dintâi, a ginerelui. Pentru primul se propune renunțarea la această scutire, demers ce se iz-

formații cu privire la profilul ei spiritual și la frământările sale, a se vedea și: Romana Fetti, *Fântâna Truții între legendă și adevăr*, în Ana Filip, Ioan Morariu (coord.), „Salva, repere monografice", Editura George Coșbuc, Bistrița, 2005, pp. 56-58.

[141] Cf. Virgil Șotropa, *Două tablouri istorico-statistice din anii 1714 și 1733 privitoare la preoții români din Valea Someșului*, în „Arhiva Someșană", nr. 28, Năsăud, 1940, p. 21.

[142] „În Salva, popa Ioan are ginere care locuiește cu el în casă, nu e preot și nu face nici un serviciu bisericesc. Acesta asemenea ar fi îndatorat să plătească dare, însă protopopul nu îngăduie. Tot în Salva popa Onișor are în casă un fecior căsătorit, nu e nici preot, nici diacon. Și acesta ar putea fi supus la contribuție, cultivă pământuri censuale". Virgil Șotropa, Al. Ciplea, *Documente bisericești*, în „Arhiva Someșană", nr. 2, Năsăud, 1925, p. 27.

bește de refuzul protopopului, în timp ce pentru al doilea se propune același lucru. Problema primului este soluționată de către vicarul general al uniților, Petru Pavel Aron, la 18 octombrie același an, alături de cea a diaconului Ignat din Rebrișoara. Episcopul cere primarului «să ordone să înceteze vexarea acestor persoane bisericești». La 23 iunie 1747, pârcălabul orășenesc Daniel Gutsch raportează faptul că a plecat prin satele de pe Valea Someșului, între care și Salva, anunțând satele cu privire la impozitele pe care le aveau de plătit. El menționează că în vreo trei-patru comune a fost primit cu promisiuni, iar în celelalte, respectiv Feldru, Năsăud și Salva, cu refuz. Ulterior, în 14 mai 1754 mai sunt chemați mai mulți juzi ai satelor, între care și cel de aici, care raportează că în sat sunt 34 de căldări de rachiu, o parte ale preoților, alta a sătenilor. De asemenea, în 1755, au loc soboare ținute de autorități la Feldru și la Salva. La 9 iulie 1753, numele Salvei este din nou pomenit, de această dată într-o jalbă a sașilor, care susțin că vlahii vor să românizeze Lechința, cum s-a mai întâmplat și cu alte sate din district. Între acestea, ei enumeră și Salva[143]. Ipoteza lor este însă

[143] „Valahii în chipul acesta ne calcă în picioare, ba voiesc să ne și alunge din moșiile părintești, ca – spre vecinica ocară și rușine a noastră și a copiilor noștri – să prefacă Lechința săsească în sat valah, precum au mai pățit-o în districtul nostru satele: St. Johannes (Sântioana), Grossendorf (Nușfalău), Nassendorf (Năsăud), Makendorf (Mocod), Salva și încă alte mai multe comune, cari toate au fost odinioară săsești". Virgil Șotropa, *Soarta românilor din*

> nesustenabilă, datorită faptului că aici nu a fost semnalată niciodată de-a lungul istoriei prezența unei mari comunități de sași, ori, lipsa lor din documente justifică falsul lor, afirmația fiind făcută probabil cu scopul de a-l înduioșa pe magistratul bistrițean cu privire la problema lor. Cu toate acestea, la 31 iulie 1761, magistratul va propune guvernului transilvan mutarea românilor din satele vidicului săsesc în sate românești, urmând ca la Salva să fie aduse 10 familii. Guvernul va accepta propunerea la 13 Octombrie, dar abia la 23 aprilie anul următor, în sat vor fi aduse, ce-i drept, cu forța, câteva familii, care, se pare că în curând vor fugi de aici"[144].

Acestea sunt, aşadar, principalele atestări documentare ale localității Salva până în secolul al XVIII-lea. După cum se poate vedea, ele se leagă cu precădere de Biserică şi de modificările survenite în istoria acesteia, de impozite şi uneori şi de aspecte administrative. Faptul că peste două treimi din documentele pe care le avem din acest timp sunt cu privire la preoții satului, ale căror nume le oferă sau cu privire la starea preoțimii, ele oferind date statistice complete cu privire la numărul credincioşilor, la natalitate şi nupțialitate, dar tot prin prisma documentelor bisericeşti sau oferind diferite informații cu privire la schimbarea preoților sau la politica confesională a statului austriac şi a imperiului în raport cu românii şi cu preoții şi Biserica lor ortodoxă, nu

satele săsești, în „Arhiva Someșană", nr. 18, Năsăud, 1936, p. 297.

[144] Iuliu-Marius Morariu, *Pagini din istoria Salvei Partea I - Salva în documentele vremii în secolele XIII – XVIII*, pp. 17-19.

face altceva decât să arate importanța acesteia şi rolul pe care l-a jucat ea în istoria românismului şi nu numai.

Începând cu secolul al XVIII-lea, atestările documentare cresc în intensitate şi număr, astfel cred că am putea chiar să avansăm ideea unei adevărate inflații a atestărilor documentare. Acest fapt se întâmplă atât datorită generalizării tiparului în zonă, cât şi dat fiind faptul că aici se va instala în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea Regimentul II de graniță de la Năsăud, care va cuprinde şi localitatea Salva, şi care va produce material disponibil cercetării istoriografice în cantități industriale. Şi în paginile acestui material va fi pomenită în mod constant şi Salva, căci se va vorbi fie despre localitate, fie despre oamenii care o populează şi au intrat în regiment sau urmează să intre. Din acest moment, un cititor care vrea să investigheze istoria localității va trebui să o facă într-o manieră selectivă, triind sursele, selectând informația care îl interesează şi alegând din documente sau din scrierile istoriografice ceea ce consideră reprezentativ pentru cercetarea lui[145]. Un astfel de eveniment este, aşadar, şi revolta de la Salva, despre care nu vom vorbi însă aici, ci în capitolul următor.

Începând cu secolul al XIX-lea, nu mai putem vorbi despre atestări documentare, ci despre lucrări care oferă informații cu privire la anumite momente

---

[145] Ca de exemplu, din: Vasile Bichigean, *Material documentar*, în „Arhiva Someșană", nr. 11, Năsăud, 1929, p. 93. De altfel, acest autor este cel care publică o adevărată serie de documente, toate importante și bine prezentate cu privire la istoria zonei Năsăudului.

sau elemente din istoria Salvei. Bunăoară, din acest secol se păstrează foarte multe recensăminte care oferă informații cu privire la evoluția demografică a localității Salva, multe dintre ele publicate sub coordonarea profesorului Traian Rotariu. Pe baza lor se poate observa evoluția localității[146].

Conform documentelor edite, în anul 1880, în localitatea Salva, populația era de 1412 locuitori, aceștia locuind în 294 case. Din totalul populației, 1386 de oameni erau greco-catolici, 2 romano-catolici, 24 izraeliți. Conform repartiției lor pe națiuni, erau 1337 români, 23 germani și alți 52 cu limba maternă necunoscută, probabil evrei și țigani, dintre care 241 erau alfabetizați[147]. În anul 1900, populația crescuse deja la 1690 de locuitori, dintre care 1 cetățean era străin, 7 erau plecați, 1665 aveau ca limbă maternă româna, 14 maghiara, 12 germana. Numărul caselor crescuse și el la 359, iar dintre locuitori, 1646 erau greco-catolici, 3 reformați și 42 de religie mozaică[148]. În ceea ce

---

[146] Paragrafele următoare sunt parte a unui studiu de demografie al lui Iuliu-Marius Morariu. Întrucât sunt în legătură cu tema, am considerat, în calitate de autor, că ar fi potrivit ca ele să se regăsească și aici. Pentru conținutul întreg al textului, a se vedea: Iuliu-Marius Morariu, *Comuna Salva în perioada 1880-1910. Studiu demografic*, în „Arhiva Someșană", Seria a III-a, nr. 13, Năsăud, 2014, pp. 71-76.

[147] Traian Rotariu (coord.), *Recensământul din 1880. Transilvania,* Editura Staff, București, 1997, pp. 92-93.

[148] Idem (coord.), *Recensământul din 1900. Transilvania,* Editura Staff, București, 1999; Idem, coord., *Recensământul din 1900.*

privește ocupațiile, se menționează în recensământ că 16 bărbați și 7 femei lucrau în industrie, iar dintre ei 14 bărbați și 6 femei în industria propriu-zisă[149], fapt ce arată că cea mai mare parte a populației localității era concentrată în agricultură.

Un deceniu mai târziu, rata alfabetizării va crește, numărul celor ce știau să scrie și să citească ajungând la 403. De asemenea, 104 știau ungurește. Populația crescuse și ea la 1964 de locuitori, dintre care 991 erau bărbați și 973 erau femei, 1061 erau necăsătoriți, 795 căsătoriți, 105 văduvi și 3 divorțați[150]. Dintre acești locuitori, 819 munceau, iar 1145 erau întreținuți. Dintre cei care munceau, 658 erau în agricultură, 2 în alte ramuri ale economiei primare, 33 în comerţ, 4 în industrie, 4 în comerț și credit, 10 în transporturi, 1 în serviciul public, 94 în armată, 7 zilieri, iar 6 servitori casnici[151].

Analizând cele prezentate, observăm că există o creștere constantă a populației, de la 1412 în 1880 la 1690 în 1900 și la 1964 în 1910. În medie, această creștere se plasează undeva în jurul valorii de 300 de locuitori, ceea ce, în 1880, se apropie de un sfert din valoarea

---

Transilvania, vol. II - „Populația după ocupații", Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, pp. 182-183.

[149] Idem (coord.), *Recensământul din 1910. Transilvania,* vol. II - „Populația după ocupații", Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, pp. 188-189.

[150] Idem (coord.), *Recensământul din 1910. Transilvania,* Editura Staff, București, 1999, pp. 175-175.

[151] Idem, *Recensământul din 1910. Transilvania,* vol. II - „Populația după ocupații", pp. 168-169.

totală, iar în anul 1910, la trei decenii, ajunge undeva aproape de o șeptime. Ceea ce este însă important e faptul că, în primul deceniu din secolul trecut, populația localității Salva crește ca și în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, lucru datorat probabil și evoluției medicinei și îmbunătățirii condițiilor de viață.

Faptul că numărul celor alfabetizați crește de la 241 la 403 în trei decenii, dublându-se aproape, se constituie, de asemenea, într-o informație importantă. În mod cert, și Gimnaziului năsăudean, unde vor studia în această perioadă mulți dintre tinerii localității[152], unii dintre ei ajungând apoi reprezentanți de seamă ai localității și devenind adevărați *luminători* ai celorlalți.

De asemenea, trebuie spus că, faptul că în anul 1861 Salva devine comună membră a „Astrei", fiind înscrisă de către Nechita Ignat în rândurile ei, reprezintă un lucru important. Doamna profesoară Ana Filip, dascăl al localității, ne oferă informații cu privire la acest aspect:

> „Se știe că «Astra» nu a apărut din senin ci în urma mai multor acțiuni desfășurate de românii transilvăneni pentru emanicpare națională, socială și culturală. De aceea, când s-a hotărât înființarea Asociațiunii, la Sibiu au fost prezenți numeroși reprezentanți din toată Transilvania, Maramureș, Banat, Crișana. Din Salva au fost prezenți la Sibiu: un

[152] A se vedea: Iuliu-Marius Morariu, *Elevi sălăuani în primele promoții ale Gimnaziului Grăniceresc Năsăudean*, pp. 60-64, pentru mai multe detalii cu privire la evoluția situației școlare a sălăuanilor care au studiat aici, cu privire la performanțele lor și la impactul pe care l-a avut școala în formarea lor.

ofițer, Nechita Ignat, doi preoți, Ioane Dumbravă și Ioane Catone și studentul Basiliu Dumbravă, care și-au pus semnătura pe primul demers de creare al Asociațiunii din 10 mai 1861, numit «Rogaciunea mai multor bărbați fruntași ai națiunii noastre către înalt'a Locotinință a adunării consultatoare în privinția înființării unei asociațiuni pentru literatur'a și cultur'a poporului romanu». Nechita Ignat participase la revoluția din 1848, și a fost luat prizonier cu întreg batalionul, deoarece refuzase să tragă în răsculații sârbi. El va fi înlăgărat la Budapesta și va scrie memoriile din revoluție, care ulterior vor fi folosite de Gheorghe Barițiu în istoria sa. După desființarea Regimentului de graniță din Năsăud, Nechita Ignat trece în Regimentul 50 la Alba-Iulia, unde este avansat la gradul de locotenent. Nechita Ignat nu se mulțumește numai cu acțiunile de pe câmpul de luptă și s-a implicat și în scrierea evenimentelor pentru a lăsa moștenire urmașilor faptele istorice și mai ales s-a implicat în crearea Asociațiunii „Astra", fiind unul din cei mai activi membri ai ei și mobilizând pe alți săteni: preoți, învățători, studenți, țărani știutori de carte la acțiunile ei"[153].

Acestea sunt, așadar, cele mai importante informații cu privire la istoria localității Salva, din zona Năsăudului. După cum se poate vedea, comuna de care

[153] Ana Filip, *Salva – prima comună a membră a „Astrei" din 1861*, pp. 7-8. Cf. 3 Ioan Seni, *Pagini din istoricul Despărțământului ASTRA Năsăud,* p. 11; Dionisie Piciu, Gavrilă Iacob, *Școala și dascălii ei*, p. 245.

se leagă revolta condusă de către Tănase Todoran sau, mai precis, izbucnirea ei, are o istorie bogată și dinamică, fapt ce face, după părerea noastră, ca ea să nu fi fost întâmplător aleasă în această activitate de depunere a jurământului, ci istoria ei și importanța ei atât ca pondere demografică cât și ca importanță cultural-strategică a zonei să fi jucat un rol determinant în acest sens. După cum vom vedea, amplasarea pe platoul de la Mocirlă a soldaților va face din nou ca Salva să joace un rol dominant în istorie în anul 1763.

2. 6. Desfășurarea răscoalei

După ce, în paginile anterioare, am văzut cele mai importante elemente privitoare la locul în care s-a desfășurat răscoala, la satul natal al protagonistului ei, centuagenarul moș Tănase, sau Atanasie, cum a supraviețuit el în conștiința urmașilor săi, după ce am văzut prin ce s-au remarcat în istoria locală aceste sate din care fac parte personajele noastre și cum ar fi putut să influențeze ele modul lor de a gândi și de a acționa[154],

[154] Desigur, dat fiind faptul că aici avem de-a face cu adevărate centre ale Ortodoxiei, credem că astfel ar fi putut ele să influențeze modul de gândire al locuitorilor lor, respectiv prin verticalitate, statornicie, fidelitate față de Ortodoxie și față de tradiția strămoșească. În mod cert, într-o societate tradițională cum era cea în care s-au format Tănase Todoran și colaboratorii săi, aceste valori erau bine conservate și le erau inoculate încă din copilărie, din familie, iar ei, la rândul lor, le-au inoculat copiilor săi. O dovadă în acest sens îl

vom încerca în paginile următoare să vedem cum s-a desfășurat răscoala care a dus la sfârșitul mucenicesc al lui Tănase Todoran și al celor care l-au ajutat, și care au fost evenimentele concrete care au marcat desfășurarea ei.

Trebuie menționat încă dintru început că din nefericire, ca și cercetările anterioare, și aceasta are un handicap mare, constând în aceea că de la Șotropa încoace[155], nici un cercetător nu a avut acces la sursele primare care descriu desfășurarea evenimentului. E discutabil la ce surse a avut acces și el atunci când a scris amplul material cu privire la înființarea graniței năsăudene, căci, după cum am menționat deja, istoricul năsăudean nu are deprinderea de a cita și ca atare, neștiind care au fost sursele lui, nu putem să știm dacă a avut propriu-zis acces la sentință în original sau, pur și simplu, citează și el dintr-o sursă secundară, pretextând că a văzut acea sursă. De altfel, se poate ca o copie a acestei sentințe să fi existat la vremea aceea chiar în arhivele Bistriței. Să nu uităm că în perioada interbelică, ajutat fiind de Șotropa, Nicolae Iorga publică un volum cu documente din aceste arhive, în paginile căruia oferă documente importante din Evul Mediu și din epoca modernă cu privire la istoria acestei zone. Întrucât nu avem însă suficiente dovezi, nu putem

reprezintă refuzul lui Todoran de a accepta să i se acorde, pe patul de moarte, fiului său Sfânta Împărtășanie din partea unui preot unit, fapt care va contribui într-un fel la sfârșitul său martiric, fiind stipulat între motivele care au dus la condamnarea lui.

[155] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene (I)*, p. 72.

pleda pentru niciuna dintre versiuni, singurul lucru ce poate fi făcut constând în prezentarea evenimentelor așa cum s-au petrecut ele și pe baza surselor secundare pe care le avem la dispoziție. Cine știe, poate o investigație ulterioară la Haus und Stadt Archive (Arhivele impreiale) sau la Krups Archive (Arhivele de război) de la Viena, va aduce cândva informații noi și prețioase.

Să revenim însă la desfășurarea propriu-zisă a răscoalei. Credem că, pentru a descoperi elementele ce pot fi clasificate drept cauză a răscoalei, e necesar să deplasăm investigația cu câtva timp înainte de izbucnirea propriu-zisă a ei. După cum am arătat mai înainte în cadrul prezentării, Todoran s-a deplasat în mai multe rânduri, împreună cu diferiți fruntași ai satelor, la Viena, cu scopul de a trata cu oficialii imperiali în chestiunea înființării acestor regimente, de a obține drepturi pentru români și de a îndupleca împărăția ca aceștia să fie scoși din subordinea cetății Bistriței. Ba mai mult, în cadrul tratativelor duse, de bună seamă că el a discutat atunci și cu privire la libertatea religioasă a românilor ardeleni și a obținut și asigurări că lucrurile vor merge bine și că vlahii ce urmau a fi încorporați nu își vor renega credința. Cu toate acestea, după câte se pare, promisiunile nu au fost respectate, fapt ce va constitui cauza evenimentului petrecut la 10 mai 1763 pe platoul Mocirla din Salva.

Cercetătorii care s-au pronunțat în diferite situații și contexte cu privire la evenimentul de față au avansat ideea conform căreia de fapt nu ar fi vorba de o răscoală, ci de o revoltă. Motivația este simplă și clară:

evenimentul a fost unul spontan, izbucnit pe loc, ca reacție la filipica lui Todoran, și nu o răscoală planificată din timp și care să aibă un ecou puternic. Faptul pare verosimil. Nu avem de-a face cu pregătiri, nu există o platformă ideologică pe care să o propovăduiască protagoniștii și, într-adevăr, revolta pare să fi fost generată de către cuvântarea lui Todoran.

Dacă ne raportăm însă la rapiditatea cu care românii de pe Mocirlă au întors armele, la felul în care s-au organizat ei, la faptul că Petru Pavel Aron, aflat cu câteva zile înainte de eveniment întro vizită în Bighigiu[156], a fost înâmpinat cu huiduieli și a găsit biserica închisă, credincioșii de acolo nerecunoscându-i statutul episcopal și nici autoritatea asupra comunității lor, și că coordonatorul ostilităților bichigene a fost Tănase Todoran, dacă avem în vedere faptul că protagonistul a refuzat împărtășirea pe patul de moarte a fiului său muribund, credem totuși că se poate vorbi de o serie de acțiuni precursoare ale evenimentului, și de ce nu, de o acțiune premeditată, într-un fel. Desigur, nu trebuie să fim robii terminologiei și să ne lăsăm angajați în discuții privitoare la acest aspect căci, în fond, ceea ce contează este evenimentul în sine și impactul pe care l-a avut el asupra autorităților, care, dintr-o dată, au devenit mai atente la sensibilitățile oamenilor locului, fie ele de natură confesională sau religioasă, dând

[156] Pentru mai multe detalii cu privire la acest episod, a se vedea: Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764,* Tipografia Seminarului Arhidiecesan, Blaj, 1902, p. 237.

chiar și legi prin intermediul cărora să încerce într-un fel să protejeze aceste sensibilități.

Să vedem însă cum s-a petrecut de fapt răscoala. După cum am arătat deja, ea a avut loc în contextul militarizării zonei Năsăudului. Această militarizare presupunea întemeierea, pe teritoriul actualului județ Bistrița-Năsăud, a celui de-al doilea regiment de graniță de la Năsăud, după ce cu câțiva ani în urmă, un astfel de regiment se întemeiase la Orlați, lângă Sibiu. Eforturile de întemeiere a acestuia începuseră, după cum arată documentele, în anul 1762[157] și se definitivaseră în anul următor în luna mai, când noii recruți urmau să depună jurământul, în prezența baronului Buccow, delegat al curții imperiale, și a episcopului unit Petru Pavel Aron. Prezența celui din urmă aici era legată de un eveniment conex jurământului, ce urma să aibă loc pe Mocirlă, respectiv trecerea proaspeților recruți la

[157] „După cum am arătat mai sus, militarizarea zonei Năsăudului a început în 1762, când au fost trimiși ofițeri de la Viena în scopul organizării regimentului. La 10 mai 1763, considerându-se că munca de organizare s-a încheiat, generalul Bukow cu o mare suită și însoțit de episcopul greco-catolic Petru Pavel Aron, care, deși se pare că era, înaintat în vârstă și bolnav, căci Barițiu îl descrie ca fiind «morbosu și ajunsu la neputinta, a venit să primească jurământul grănicerilor năsăudeni și să le sfințească steagul»". Iuliu-Marius Morariu, *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane. Pasaje insuficient reliefate istoriografic,* p. 28. Cf. George Barițiu, *Pagini alese din Istoria Transilvaniei, pre doue sute de ani din urmă,* vol. I, p. 374; Ioan Alexandru Mizgan, *op. cit.,* p. 186.

uniație. Cu privire la prezența lui aici, părintele profesor Dorel Man arată că aceasta

> „era menită, în concepția autorităților, să confere noilor structuri românești un gir de sfințenie și legitimitate de la cei socotiți de guvernanți sursele de autoritate în domeniul ecleziastic; greșită socoteală, după cum se va vedea în continuare”[158].

Buccow nu a fost însă singurul militar care a participat la depunerea jurământului, el fiind însoțit de o adevărată suită de ofițeri austrieci și italieni. Lista integrală a celor mai importanți dintre ei ne-o oferă Virgil Șotropa atunci când descrie desfășurarea răscoalei. Cităm:

> „Conform datelor ce le găsim în istoria regimentului de infanterie austriac Nr. 50 scrisă de Treuenfest, la înființarea regimentului năsăudean corpul ofițerilor consta din: Comandantul regimentului, loc-colonelul Georg Raschiitz. Maiorul Hohn. Căpitanii: Taubenthal, Sburlati, Fluck, bar. Toussaint, Ricord, Bouquier, conte Dittrichstein, Hambourg, Cosimelli, Schneider, Linden. Locotenent-căpitanii: Ehrenstein, Virazdi. Locotenenții: Leibinger, Barath, Zaborsky, Schlang, Belloni, Albrecht, Rosenberg, Oauthojes, Koller, Schmidt, Eisenberg, Tamon, Schottenstein, Schmiden v. Freihoffen,

---

[158] Dorel Man, *Pilda unei jertfe pentru neam și credința strămoșească*, în Dorel Man, Flore Pop (coord.), „Mărturie și martiriu în Transilvania secolului al XVIII-lea”, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2004, p. 201.

> Baumgart. Sublocotenenții: Frohlich, Heindl, Goppert, bar. Schirnding, Halbmann, Saagmiiller, Sprotter, Delvardi, Wurtzer, Farkas, Feringer, Stoianich, Kravath, Godofredo, conte Laszy. Stegarii: Miele, Rechberger, Zapata, Jellaschitz, Laurenti, Knall, Mallich, Lowensfeld. Capelanul Theodorus Naszodi; auditor-secretarul Josef Urli, Sergent-locotenentul Johann Angermeyer; maistrul de cvartire Josef v. Tesch; chirurgul Franz Eberle"[159].

Evenimentul depunerii jurământului urma să aibă loc la Salva, pe un platou numit Mocirlă[160], unde, în acea zi, „stăteau înşirate cele două batalioane de infanterie şi cele opt companii de cavalerie"[161], aşteptând sosirea oficialităților cu scopul de a depune jurământul. Aici, la scurt timp înainte de depunerea jurământului, în timp ce oficialitățile erau adunate, în fruntea soldaților a ieşit un bătrân pe nume Tănase al lui Todoran din Bichigiu, despre care ştim că avea peste 100 de ani de viață şi care a rostit următoarea cuvântare:

> „De doi ani suntem cătane, adică grăniceri şi carte n-am căpătat de la înalta împărăteasă că suntem oameni liberi. Ne-au scris iobagi, dăm dare, facem slujbe cătăneşti; copiii noştri vor merge până la marginile pământului să-şi verse sângele, dar pentru ce? Ca să fim robi, să n-avem nici un drept,

[159] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene (I)*, p. 59.

[160] Ioan Alexandru Mizgan, *op. cit.*, p. 186.

[161] Virgil Şotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762,* p. 70.

copiii noştri să fie tot proşti, ori vor învăța ceva, ori ba? Aşa nu vom purta armele, ca şi sfânta lege să ne-o ciufulească tisturile[162]. Jos cu armele! Alungați păgânii din hotarele noastre! Auziți creştini români, numai atunci vom sluji când vom vedea carte de la înalta împărătească, unde-s întărite drepturile noastre; până atunci nu, odată cu capul! Ce dă gubernia şi cancelaria din Beciu, e nimic, îs minciuni goale de azi până mâine"![163]

Cuvântarea lui spune multe atât despre contextul răscoalei, cât şi despre elementele care au desemnat nemulțumirea grănicerilor. În primul rând, la baza acestor nemulțumiri a stat nerespectarea promisiunilor făcute, pentru care Todoran călătorise în repetate rânduri la Viena, cu scopul de a o determina pe

[162] Este vorba de ofițerii străini, majoritari italieni, după cum aflăm de la Barițiu, unde este necesar a se observa contradicția spuselor lui cu a celor ale lui Todoran. Iată ce spune el: „…aceştia, descoperindu spre marea lor mirare mulțimea elementelor latine în limba nostra şi comuniunea acesteia cu cea italiană, n-au hesitatu un momentu a tracta pe romanii militarisati ca pe descendenții anticelor legiuni şi colonii ale Romei". George Barițiu, *op. cit.,* p. 10. De asemenea, despre faptul că ofițerii proveneau dintre italieni şi germani ne spune şi maiorul Verzea: „La început s-au trimes ca ofițeri instructori italieni şi germani, cari cunoşteau limba italiană şi cea latină, pentru a putea învăța şi pricepe mai repede limba noastră". V. Verzea, *op. cit.,* p. 345.

[163] Virgil Şotropa, „Înființarea graniței militare năsăudene 1762", …, p. 70.

împărătească să le respecte doleanțele[164]. Aceste doleanțe ce vizau atât latura administratică, cât şi cea politică şi cea religioasă a dus la dezlănțuirea celor 3000 de soldați aflați acolo, care au tăbărât efectiv asupra autorităților, alungându-le şi deturnând jurământul.

Dincolo de aceste aspecte, lucrarea are un puternic conținut apologetic în ceea ce priveşte credința Ortodoxă. Tisturile împotriva cărora se revoltă centuagenarul sunt ofițerii străini, cu precădere italieni, care erau de confesiune catolică. Faptul că îi numeşte păgâni, deşi ştie că erau de confesiune catolică, arată că existaseră anumite conflicte între ei şi românii ardeleni şi că vlahii din zona Năsăudului erau foarte conştienți de apartenența lor confesională, la care militau cu destul de multă îndârjire. Unii teologi contemporani s-au preocupat de această dimensiune confesională a răscoalei şi au scris în paginile ei cu privire la acest aspect, încercând să combată anumite ipoteze false şi exaltate ale unor autori greco-catolici care încearcă să facă din Todoran un om al saşilor sau un erou social. Unul dintre ei este şi Iuliu-Marius Morariu. Redăm mai jos textul lui cu privire la dimensiunea confesională, argumentat şi bine pus la punct din perspectiva bibliografiei şi a logicii argumentelor:

> „Analizând mesajul său deosebit de interesant și de profund, observăm încă de la prima vedere, caracterul ortodox și dimensiunea lui apologetică. Sfântul se adresează astfel creștinilor români (Auziți creștini români!), accentuând superiorita-

[164] *Ibidem,* p. 59.

> tea lor, în timp ce, într-o manieră vădit antitetică, îi numește pe apusenii prezenți, creștini și ei, păgâni (Alungați păgânii din hotarele noastre!). În mod cert el știa că și ei aparțin unei confesiuni creștine, iar replica sa dovedește buna cunoaștere a credinței sale și zelul său în apărarea ei. Ea poate da de înțeles de asemenea, că între românii ortodocși și străinii latini ar fi existat divergențe legate de credință (cu atât mai mult cu cât el vorbește despre necesitatea de a nu lăsa ca și Sfânta Lege să ne-o ciufulească tisturile)"[165].

După ce arată cine erau păgânii și ce a vrut să spună autorul atunci când i-a gratulat cu această formulă ce nu li s-a părut, de bună seamă, foarte măgulitoare, el trece la analiza unui termen cheie peste care istoriografia greco-catolică trece voit, fie omițându-l, fie conferindu-i o semnificație radical diferită de cea reală pe care o are el:

> „În centrul cuvântării sale se găsește, apodictic, credința, numită Sfânta Lege. Dacă în frazele prezentate mai sus, el nu se referă în mod clar și direct la ea, ci indirect, prin comparații și antiteze, în fraza, «Așa nu vom purta armele, ca și Sfânta Lege să ne-o ciufulească tisturile!», necesitatea apărării ei și dorința sa în acest sens este exprimată clar și precis. Ulterior, când se referă la necesitatea primirii unui document imperial cu caracter oficial și nu la promisiuni false,

[165] Iuliu-Marius Morariu, *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane. Pasaje insuficient reliefate istoriografic,* p. 69.

> prin cuvintele «până atunci nu, odată cu capul», Sfântul sugerează ideea martiriului pentru credinţă”[166].

Aşadar, cuvântarea lui Todoran, comprimată ca şi conţinut dar densă în acelaşi timp, conţine pe lângă mesajul social, care este foarte important şi el, şi unul ce ţine de dimensiunea confesională, care arată că de fapt jertfa lui Todoran nu a fost făcută doar cu scopul de a fi un erou social, ci, dimpotrivă, a avut o profundă dimensiune confesională. De altfel, această dimensiune o relevă şi o atitudine care a urmat imediat după cuvântarea lui. Contestată pe alocuri, ea este totuşi, după părerea multor istorici reală şi reflectă măreţia sufletească a personajului principal. Ne-o reliefează părintele Macarie Drăgoi, la acea vreme eclesiarhul Catedralei Mitropolitane din Cluj-Napoca, astăzi episcopul diasporei scandinave, într-un studiu al său. Gestul simplu şi protectiv al lui Todoran, precedat de un dialog cu Petru Pavel Aron este descris în cuvinte puţine şi în gesturi comprimate. După răscoală, se pare că Todoran s-ar fi dus la Aron, şi l-ar fi întrebat de unde este, după care l-ar fi îndrumat înspre domeniul lui blăjean, cerându-i să nu îi tulbure pe năsăudeni în credinţa lor şi protejându-l în acelaşi timp de potenţialele violenţe:

> „...s-a dus la episcop şi i-a spus: «Fătul meu, de unde eşti?» Acela i-a răspuns: «De la Blaj». «Dacă eşti de la Blaj şi împărăteasa ţi-a dat domeniu, du-te acolo şi stai liniştit şi nu ne tulbura pe noi în credinţa noastră». După aceea l-a luat pe vlădică

[166] *Ibidem,* pp. 69-70.

> de mână și l-a condus prin mulțimea tulburată, ca nu cumva aceasta să năvălească asupra lui”[167].

Veridicitatea acestui episod pare însă a fi contrazisă de Barițiu, care arată că:

> „Episcopulu Aronu, primarii și jurații comunelor se încercară se împace spiritele, au fost însă trântiți și bătuți și generalulu și episcopulu au scăpat de acolo”[168].

Desigur, părerile cu privire la acest episod sunt împărțite, însă dat fiind faptul că evenimentul este atestat și de către tradiția orală și de către balada lui Todoran, credem că există în el și un sâmbure de adevăr.

În urma acestei discuții, Petru Pavel Aron s-a urcat în trăsură și a plecat, lăsându-i pe grăniceri fără jurământ și fără a-i face greco-uniți. Conform tradiției orale păstrate, întrucât Someșul era destul de umflat, atunci când l-au trecut, în zona în care se găsește astăzi târgul de animale, se pare că i s-ar fi înecat vizitiul, însă ierarhul a scăpat doar cu câteva zgârieturi și cu o amintire nu tocmai plăcută despre zona Năsăudului.

---

[167] Macarie Marius Drăgoi, *Un martir al Bisericii străbune: Tănase Todoran din Bichigiul Năsăudului,* p. 206.

[168] George Barițiu, *Pagini alese din Istoria Transilvaniei, pre doue sute de ani din urma,* vol. I, p. 375. Episodul poate fi regăsit și la: Este vorba despre maghiarul Gh. Rettegi. Cf. Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte,* p. 125; cf. Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Translivania în secolele XIII – XX,* Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 161.

Pe lângă aceste informații cu privire la desfășurarea răscoalei, Virgil Șotropa oferă și alte informații extrase din raportul unui ofițer care se pare că a fost de față la răscoala propriu-zisă și apoi a făcut parte dintre cei care desfășurau ancheta. Redăm mai jos spusele istoricului năsăudean cu privire la relatarea acestuia:

„Dintr-un raport – despre care va mai fi vorbă – adresat de către generalul Siskovici consiliului aulic de războiu, în 24 Aug. 1763, reproducem cu referire la întâmplările de atunci acest pasaj: În timpul ce am stat acolo Valahii n'au privit condiția lor grănicerească ca o sarcină, ci dimpotrivă au prețuit foarte mult avantajele obținute prin ea. Au trecut multe, foarte multe familii la unire, și numai spre a fi acceptate la statul grăniceresc, și chiar și cancelaria aulică a reprodus în «deducția» ei o scrisoare a secretarului gubernial Halmagyi, în care acesta raportează cancelarului aulic conte Bethlen, că în chestia aceasta, în prezența sa mi s'au înmânat petiții din partea Valahilor. Nu trebue decât să se compare conspectele uniților făcute înainte cu cele făcute după înființarea granițelor, și deosebirea e evidentă. Întâmplarea dela Bistrița nu poate dovedi contrarul, deoarece urzitorul acelei este un moșneag de 120 ani, deci nici nu e grănicer. Dar chiar și dacă cazul ar fi fost pus la cale aievea de către grăniceri, totuși n'ar dovedi nimic, deoarece fapta alor 10 ori 20 nu se poate atribui tuturor, și dacă există în Valea Rodnei câțiva oameni răi, cari azi gândesc într-un fel iar mâne altfel, nu se poate zice că toți locuitori Rodneni sunt oameni răi și îndoelnic"[169].

[169] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene (I)*, pp. 61-62.

Şi istoricul Krammer, proprietarul tipografiei bistriţene şi directorul liceului bistriţean din urbe în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, oferă informaţii importante şi interesante deopotrivă cu privire la istoria Regimentului II de graniţă de la Năsăud. Şi el se opreşte asupra evenimentului răscoalei de la Năsăud. Deşi insistă cu precădere asupra dimensiunii sociale a răscoalei, punând în plan secund şi aproape omiţând dimensiunea ei confesională, care este importantă atât pentru noi ca ortodocşi, care am putea însă fi suspectaţi de subiectivitate, cât şi pentru valoarea ei în calitate de cheie a înţelegerii evenimentului, el oferă totuşi informaţii preţioase. În viziunea lui, lucrurile s-au petrecut astfel:

> „Cu ocazia executării organizației militare în teritorul cedat, îndată în anii următori se dovedi că militarizarea fusesă dorința unor conducători, dar nu a poporului. Crezuseră că vor câștiga libertate, «dar numai schimbară supușenia anterioară blândă cu alta nouă, neobișnuită, soldățească»; apoi nu puțini trebuiră să-și părăsească casă și ogradă și să plece în străinătate spre a-și întemeia nouă locuințe. Depunerea jurământului în 11, 12 și 13 Mai 1763 prilejui mari furtuni. Li se explicase grănicerilor că în calitate de soldați vor avea să servească numai la granițele lor, iar nu și afară din țară, cu ceeace nu părea să fie plătită prea scump liberarea de jurisdicția bistrițană. Însă vorbele dictate: «jurăm să servim pe apă și pământ, și să mergem oriunde ne va ordona regina», le deschiseră ochii. Atunci

declarară limpede și hotărît că în chipul acesta nu voesc să fie soldați. Unii mai modești se rugau îngenunchind, cei mai îndrăzneți înjurau, așa că ofițerii erau primejduiți de moarte în stațiunile lor. Pe toți aceia cari îi sfătuiseră să se facă soldați – între cari și pe Klein – îi înjurau grozav ca pe trădători ai Valahilor, ba chiar și omorîră pe câțiva din mijlocul lor, cari se arătaseră mai flexibili și se supuseră; își exprimau dorința să fie iarăși supuși Bistriței, promițînd că vor plăti tot ce va pretinde orașul dela ei, numai să scape de militărie. Mulți se refugiară în așezările anterioare, ori în satele comitatelor învecinate, unde, sau steteau ascunși, sau umblau liberi, clădindu-și case nouă. A fost nevoie de toate mijloacele promisiunii, amenințării și groazei pînă ce în sfîrșit Valahii au putut fi determinați să ia din nou armele pe cari le lepădaseră. Mai mult contribui la liniștirea spiritelor agitate amenințarea, că nu e nevoie de ei și că vor fi înlocuiți cu alți iobagi din comitate. Măsuri mai severe au trebuit să fie aplicate în Rodna"[170].

După cum era de aşteptat, represaliile nu au întârziat să apară. La scurt timp, Viena a trimis o comisie care să investigheze cele petrecute la Salva, să găsească

[170] Friedrich Kramer (coord.), *Programm des evanghelischen Obergymnasiumus A. B. und der damit verbuneden Knabelementarschule dann der evnaghelische Madchenschule A. B. zu Besztercze (Bistritz). Am Schulusse des Schuljhares 1879-1880 veroffentlicht*, Druck von Th. Botschar, Bestrecze (Bistritz), 1898, p. 34. Cf. Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene (I)*, ..., p. 63.

vinovați şi să ia măsuri, în aşa fel încât mişcarea să nu se extindă sau generalizeze şi vinovații să fie aspru pedepsiți. George Barițiu oferă informații cu privire la această anchetă şi cu privire la scopul şi finalitatea ei în istoria regimentului pe care o scrie:

> „O comisiune trimisă de a dreptulu de la curte veni în districtulu regimentului, unde puse mâna pe Todoranu şi pe alți vreo duoădieci crediuti ca urditori ai rebeliunei”[171].

Ancheta nu a durat foarte mult după 6 luni de la eveniment, investigațiile au arătat cine au fost capii răscoalei şi care au foat participanții care s-au remarcat prin activitatea lor militantă în cadrul ei. Pentru a avea o viziune cât de cât ilustrativă cu privire la desfăşurarea evenimentelor de după răscoală şi la perspectiva autorităților, oferim aici un text din rapoartele păstrate cu privire la anchetă, pe care îl publică mai sus-citatul istoric năsăudean:

> „Rămâne să mai comunicăm aci relativ la persoana lui Todoran câteva date găsite în vechile protocoale bistritene, și referitoare la timpul dinaintea înființării graniței. În scrisoarea d. d. Bistrița 20 Mai 1750 adresată de către magistratul Bistriții primarului care se găsea în Sibiu, se amintește despre un slugă valah originar din Bichigiu care în Sept. 1749 fusese extrădat din închisoarea orașului bărbuncașilor (werber), dar a dezertat de la mili-

[171] George Barițiu, *Pagini alese din Istoria Transilvaniei, pre doue sute de ani din urma, Volumul I,...*, p. 375.

ție și a stat cîtva timp acolo la bătrânul Todoran. Acesta l-a lăsat apoi pe dezertor să plece liber, și pentru aceasta «atât Todoran și fiul său cît și sora dezertorului, cari toți l-au găzduit pe acesta, au fost prinși și încarcerați în 19 Mai». La 25 Mai magistratul hotărește ca Todoran să fie încă ținut în arest, deoarece s'a mai semnalat cazuri de dezerțiune; iar în 2 Iunie 1750 Todoran, care încă dezertase odinioară din regimentul Prințul Carol, e pus de magistrat pe picior liber, «în considerație față de adîncile sale bătrînețe». Chezeșuesc pentru el: Todor a lui Macavei, jude, Dolha Ionașc, Ion Hopan, Ursul luj Filip, Todor Zăgrean, Precup Zăgrean din Bichigiu, fon Coșbuc din Hordou și Leon a Nechiti jude în Telciu. În sfârșit mai avem să facem aci o comunicare de o anume importanță din mai multe puncte de vedere. Înainte cu mai mulți ani bibliofilul I. Marțian aduse cu sine dintr'o călătorie un pachet cu diferite scrisori, pe cari după o examinare sumară negăsindu-le vrednice să se ocupe mai amănunțit cu ele, le dete scriitorului acestor șiruri pentru selecționare și eventuală utilizare. Erau scurte rapoarte militare din timpul graniței, diferite ordine și tablouri etc. de mai puțina valoare. Printre acele era însă vîrît în disordine un manuscris constatator din multe coale, pe cari aranjîndu-le am aflat că întreagă lucrarea era o monografie a districtului militar năsăudean scrisă în nemțește și conținînd o descriere geografică apoi mici capitole – despre locuitori, ocupație, școale, drepturi politice etc. citate

> fiind și cîteva documente cunoscute; mai departe o cronică a regimentului, la sfârșitul căreia stă scris: «Der Abschrifi gleichlautend, Johann Brzusko, K. K. Postexpeditor in Borgoprund, im Jahre 1863». E vorbă – cum se vede – despre o copie luată de pe o altă copie, despre al cărei original nu se spune nimic. După multă răsgândire am ajuns la convingerea că nucleul acelei monografii, alcătuită cam incoherent, a putut fi Istoria regimentului năsăudean scrisă de fostul director al școlii normale Nistor (Ernst) Istrate, despre care spuneau bătrînii noștri - Petru Tanco, Florian Porcius etc. și mai târziu chiar Vasile Petri că o învățau în școalele năsăudene, copiindu-o elevii de pe manuscrisul lui Istrate. După moartea acestuia în 1834, sigur ofițerii institutori și dascălii cari i-au succedat au mai adaus apoi la acel manuscris evenimentele însemnate pînă la desființarea graniței”[172].

Aşadar, Todoran era un recidivist, faptului că fusese dezertor din armata austriacă adăugându-i-se şi vina de a fi adăpostit un fugar, fapt ce de bună seamă a contribuit la înăsprirea pedepsei ce îi fusese planificată.

În baza acestor informaţii, s-a purces la pedepsirea făptaşilor. Se pare că atât oficialitățile imperiale cât şi cele de la Cluj unde îşi avea sediul Dieta, sau cele de la Bistrița, care pierdeau destul de mult în urma înființării acestui regiment, doreau o pedeapsă cât mai

[172] Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene (I),* pp. 67-68.

cruntă pentru instigatori. Au şi oferit pedeapsa pe care au considerat-o necesară, pedepsindu-i fără cruțare pe cei care au îndrăznit să se ridice împotriva orânduirii feudale şi să ceară să li se respecte drepturile promise, boicotând din pricina nerespectării lor, planurile monarhiei. Textul sentinței, înfricoşător prin cruzimea lui, care ne ajută însă să ne formăm o părere cu privire la credința protagoniştilor şi la rolul jucat de ei, ni-l oferă Şotropa. Întrucât este un document fundamental pentru cercetarea noastră, redăm mai jos conținutul lui integral:

> „1. Todoran a lui Dănilă din Bichigiu de 120 de ani (real 104 ani - s.n.) să fie frânt cu roata de sus în jos, iar capul lui să fie legat (geflachten) de o roată, pentru că a reținut pe oameni de la unire (cu biserica Romei - s.n.) și de la înrolarea (Ampliecterung) în statul militar grăniceresc, precum și că la cererea stăruitoare a fiului său muribund, n-a lăsat să-i ofere acestuia sfânta cuminecătură.
>
> 2. Vasile Dumitru a Popii, alias Vasoc din Mocod, să fie trecut de la viață la moarte prin ștreang pentru rebeliune.
>
> 3. Manu Grigore din Zagra să fie spânzurat tot pentru aceeași crimă.
>
> 4. Vasile Oichi de la Telciu să fie pedepsit la fel. Trupurile acestor criminali să fie lăsate neînmormântate pe locul de pierzare, ca pildă de groază pentru alții.
>
> 5. Ion Scuturici, Dumitru Scuturici, Miron Natul, Dumitru Homei din Telciu; Apostol Moldo-

> vean, Petru Bârzo din Rodna, Dâmbul Alexa, Ioan a Popii Petre din Zagra, Petre a Popii Nicolae din Bichigiu, Zinveliu Vasile din Pioeni, Iuon Anghelini din Runc, Ieremie Bucșa din Mocod, Finigar Samuilă din Găureni, Ioan Hanț din Năsăud, Andrei Nicolae din Sângeorz. Acestor 15 criminali încă li se citește sentința să fie spânzurați, dar după publicare sunt grațiați de la moarte și li se dictează pedeapsa să treacă de 10 ori în sus și de 10 ori în jos printre loviturile de vergi a 300 de soldați”[173].

Barițiu, care investighează și el evenimentul, îl descrie în paginile istoriei pe care o dedică regimentului. Iată ce spune el cu privire la sentința răscoalei, venită în urma unui proces care, a durat, conform opiniilor autorilor, în jurul a două săptămâni[174]:

> „Todoran a fost trasu pe roată, iar unii din soții lui (aici cu sensul de colaboratori, n.n.) au fost trași în tiapa și alții condamați la morte prin ștreangu[175]

[173] Virgil Șotropa, *Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu,* p. 79. Cf. Iuliu-Marius Morariu, *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane. Pasaje insuficient reliefate istoriografic,* p. 72.

[174] Virgil Șotropa, *Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu,* p. 103.

[175] Valeriu Șotropa spune că au fost 19 condamnați la moarte, dintre care mai apoi la 15 dintre ei li se va comuta pedeapsa la bătaia cu vergi. Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean și locul său în lupta pentru progres social și libertatea națională a românilor din Transilvania,* p. 71.

> şi anume deaspura comunei Salva în marginea de către comună a podereiului Mocirla, unde şi astăzi se află mormîntul său şi groapa comună unde sunt înmormîntaţi acei atleţi romîni".[176]

Desigur, sentinţa nu s-a împlinit întocmai, căci unii au fost graţiaţi între timp[177] iar mulţi dintre cei care au trecut printre loviturile soldaţilor care îi băteau cu vergi au murit, de bună seamă, sau au rămas cu urmări destul de dureroase. Faptul că, cu mai bine de două decenii înainte de Horea, Todoran a fost omorât prin frângerea cu roata[178] ca şi acesta şi, într-un fel, tot pentru apărarea drepturilor românilor, îl face pe acesta să fie asemănător cu el şi îi determină pe unii cercetători să scrie despre această asemănare[179] şi să arate că ea nu este deloc întâmplătoare, afirmaţie căreia îi subscriem şi noi, în vreme ce pe alţii îi determină să vorbească despre potenţiale legături existente între bătrânul centuagenar şi Visarion Sarai[180], altminteri posibile fie prin intermediul medierii pe care ar fi putut-o asigura mănăstirea de la Bichigiu, fie prin prisma unei întâlniri directe cu acesta, fie prin alte mijloace. Despre ele însă nu avem suficiente documente şi informaţii.

[176] Virgil Şotropa, *Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu,* p. 103. Sentinţa se găseşte redată integral la Virgil Şotropa, *Înfiinţarea graniţei militare năsăudene 1762,* p. 79.

[177] Cf. Nicolae Feier, *op. cit.,* p. 54.

[178] Valeriu Şotropa, *op. cit.,* p. 70.

[179] Teodor Tanco, *Virtus Romana Redidiva – însemnări şi portrete,* pp. 182-183.

[180] Paul Roşca Ersilian, *op. cit.,* p. 54.

Aşa s-a sfârşit această revoltă, care, după cum spune Valeriu Şotropa, a reprezentat momentul cel mai dinamic al opoziției împotriva înființării acestui regiment grăniceresc.

> „Jertfa lui Todoran n-a fost zadarnică. La mai puțin de un an, împărăteasa emise patenta, în care se prevedeau nu numai obligații, ci şi drepturi şi dezrobirea pentru românii grăniceri"[181], precum şi respectarea ritului grecesc pentru uniți.[182]

2. 7. Urmările imediate ale răscoalei

Atunci când un cercetător, fie el istoric sau nu, vorbeşte despre urmările răscoalei conduse de către centuagenarul Tănase Todoran, trebuie să aibă în vedere două lucruri. Pe de-o parte, se poate vorbi despre urmări imediate, materializate în sancțiuni, sentințe, legi, decrete şi alte lucruri similare, iar pe de altă parte se poate vorbi despre urmările pe termen lung ale acesteia.

Este incontestabil faptul că, acest eveniment a rămas întipărit în sufletele oamenilor locului şi că mo-

---

[181] Teodor Tanco, *Virtus Romana Redidiva - însemnări şi portrete,...*, p. 183.

[182] A se vedea, în acest sens, documentul XXXI din anexa cărții lui George Barițiu, *Pagini alese din Istoria Transilvaniei, pre doue sute de ani din urma,* vol. I, p. 736, în care Maria Tereza încearcă să se disculpe în legătură cu respectarea *ritului grecescu.*

delul lui Todoran a devenit unul viu şi apropiat pentru ei, fapt demonstrat de dragostea şi receptivitatea cu care au salutat ei canonizarea lui. De aceea, urmările pe termen lung care se caracterizează atât prin imortalizările din folclor, cât şi prin tot ceea ce înseamnă istoriografia dedicată temei. Cât priveşte urmările imediate ale răscoalei, acestea sunt de două feluri: pozitive şi negative. În plan pozitiv, o principală urmare poate fi considerat faptul că împărăteasa Maria Tereza a dat în anul următor o gramată prin care recunoştea drepturile românilor[183] şi se disculpa cu privire la nerespectarea ritului grecesc, recunoscând prin aceasta că s-au făcut abuzuri prin care românii ortodocşi au fost lezaţi şi răniţi, credinţa lor fiind batjocorită.

Pe de altă parte, tot o urmare a revoltei poate fi considerat faptul că în anul următor, baronul Buccow a venit în Transilvania şi a distrus cu tunurile cele peste 300 de mănăstiri, considerate a fi centre ale Ortodoxiei şi deci, elemente ale opoziţiei împotriva uniaţiei[184], a

---

[183] Teodor Tanco, *Virtus Romana Redidiva - însemnări şi portrete,* p. 183; A se vedea, în acest sens, documentul XXXI din anexa cărții lui George Barițiu, *Pagini alese din Istoria Transilvaniei, pre doue sute de ani din urma,*vol. I, p. 736.

[184] Cf. Iuliu-Marius Morariu, *Monahismul ortodox în Transilvania celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea și acțiunea distructivă a baronului Buccow,* în „Luceafărul online", Botoșani, 8.03.2012 (http://www.luceafarul.net/monahismul-ortodox-in-transilvania-celei-de-a-doua-jumatați-a-secolului-alxviii-lea-și-acțiunea-distructiva-a-baronului-buccow, accesat 04. 05. 2015), pentru mai multe detalii cu privire la acest subiect.

cărei impunere se urmărea de altfel prin intermediul înființării regimentului. Această distrugere nu este văzută de către istoricii uniți drept o problemă, ci, dimpotrivă, un lucru bun. Iată ce spune un astfel de istoric într-o cercetare a lui:

> „Mănăstirile, atât de deplânse azi, cu excepția câtorva, erau mărunte schituri, improvizate din una sau două încăperi, adevărate bordeie, cele mai multe acoperite cu stuf, așezate la marginea satului sau la liziera pădurii, în care se aciuiaseră după răzmerița lui Visarion Serai, sub masca monahismului, agenți ai Moscovei, foarte mulți sârbi.
>
> Unii dintre ei locuiau împreună cu o călugăriță, cu care aveau împreună o droaie de copii, pe care îi întrețineau din rublele țarilor moscoviți, din cerșit și din agitație.
>
> Această coloană a cincea a Sfintei Rusii, din care și-a recrutat Sofronie mai mulți dintre luptătorii pentru Ortodoxie, a devenit un pericol pentru pacea din Transilvania și a generat reacția atât de brutală a generalului Bukow”[185].

Noi, ca ortodocşi, trebuie să contestăm însă acest mod de abordare şi să protestăm împotriva lui. Aşa face un tânăr teolog pe care l-am mai pomenit, care arată că:

---

[185] Silvestru Augustin Prunduş, Clemente Plaianu, *Catolicism şi Ortodoxie Românească, scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Casa de Editură Viaţa Creştină, Cluj-Napoca, 1994, p. 77.

„Cu alte cuvinte, scriitorul Prunduş şi colegul său de condei încearcă să-l scuze pe Bukow, să arate măreţia lui sufletească şi să facă din distrugerea mănăstirilor un act de dreptate, ceea ce este cât se poate de fals şi de greşit.

Încă de la prima vedere se poate observa lipsa de obiectivitate şi, aş îndrăzni să spun, de seriozitate a autorului, care adoptă un ton ironic şi care încearcă să facă din monahismul de până atunci o adunătură de agenţi ruşi.

Ori acest lucru constituie o minciună sfruntată pentru că majoritatea lor erau oameni autohtoni, simpli şi de bună credinţă, şi nu au simpatizat cu Sofronie pentru că aveau ordin de la ruşi, ci din pură convingere, altminteri nu ar mai fi fost călugări.

Fraza prin care încearcă să incrimineze călugării că nu duceau o viaţă morală curată, este cât se poate de tendenţioasă şi de maliţioasă, nedovedind decât ura lui împotriva ortodocşilor (nicidecum un adevăr istoric).

În ceea îl priveşte pe Buccow, acesta nu a fost aşadar un om care a acţionat forţat fiind de nişte împrejurări care nu-i permiteau o alternativă, ci un tiran crud şi sângeros.

Observăm, aşadar, că, în ciuda tuturor dorinţelor de discreditare a monahismului ortodox transilvănean al secolului al XVIII-lea şi de formare a unei imagini false şi deformate despre el, acesta rămâne un pilon al apărării «Legii sfinte» şi

> o oază de spiritualitate și cultură autohtonă de mare valoare”[186].

Aşadar, o urmare pe termen scurt şi care a avut la rândul ei urmări pe termen lung pentru ortodoxia românească din spațiul ardelean, dacă ne raportăm la faptul că monahismul de aici se află încă, după atâtea secole, într-un proces de renaştere, activitatea lui fiind întreruptă cu multă brutalitate de către Buccow şi, după părerea noastră, nu întâmplător tocmai în anul următor revoltei lui Todoran, după ce acesta şi colaboratorii lui primiseră pedeapsa capitală. O urmare pozitivă de această dată poate fi considerat faptul că împărăteasa şi cei din preajma ei nu au rămas nesimțitori la cele întâmplate ci, dimpotrivă, s-a străduit să ofere drepturi românilor.

[186] Iuliu-Marius Morariu, *Monahismul ortodox în Transilvania celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea și acțiunea distructivă a baronului Buccow.*

3. Noi aspecte ale martiriului Sfinților năsăudeni

3. 2. Urmările pe termen lung ale răscoalei de la Salva

Dacă, pe termen scurt, evenimentele de la Salva au avut efect asupra protagoniştilor, care au fost investigați şi pedepsiți, şi asupra populației româneşti din Transilvania, care va primi anumite drepturi, pe termen lung urmările răscoalei se pot vedea în efectul pe care l-a avut ea asupra memoriei oamenilor locului. Există două astfel de tipuri de memorie, respectiv cea populară, şi cea istoriografică. E un element de noutate cercetarea efectelor pe care le-a avut răscoala asupra istoricilor, fie ei greco-catolici sau ortodocşi şi modul în care au perceput ei ceea ce a făcut Todoran, dat fiind faptul că s-a scris destul de puțin cu privire la istoriografia problemei[187], autorii preferând

[187] De fapt, singurul care a încercat realizarea unui astfel de demers, analizând atât modul în care se reflectă imaginea lui Todoran în istoriografie, cât și impactul pe care l-a avut ea asupra istoriografiei greco-catolice, este Iuliu-Marius Morariu. A se vedea: Idem, *Tănase Todoran în memoria urmașilor – analiză transtemporală*, pp. 29-35; Idem, *Tănase Todoran în memoria urmașilor II,* pp. 73-80; Idem, *Stări, momente și personalități ale*

să-şi concentreze analizele asupra unor aspecte ce ţin de dimensiunea propriu-zisă a răscoalei, fără a evalua din punct de vedere calitativ sau cantitativ istoriografia temei.

De aceea, o astfel de analiză, care nu doar că aduce elemente de noutate, dar se doreşte a fi şi un review de literatură, care să repertorizeze textele existente cu privire la acest subiect şi să ofere cititorului o imagine a felului în care s-a conturat imaginea lui Tănase Todoran în memoria urmaşilor, şi să arate că procesul de canonizare, care altminteri este unul constatativ şi nu conferitiv[188], a venit pe fondul unei

istoriografiei transilvane. Pasaje insuficient reliefate istoriografic, pp. 59-68; Idem, *Martiriul Sfinților Năsăudeni reflectat în istoriografia greco-catolică,* pp. 32-44. Primele trei cercetări ale acestuia au însă anumite puncte slabe, întrucât nu respectă ordinea cronologică și sunt tributare metodei narative și nu analizei propriu-zise, în timp ce, cea de-a patra este într-adevăr o analiză foarte bine făcută, în paginile căreia autorul analizează tipurile de discurs pe care le furnizează istoriografia greco-catolică cu privire la martiriul Sfinților năsăudeni și la modalitatea în care s-a răsfrânt el asupra istogiografiei produsă de către autorii care fac parte din această confesiune și care au interacționat fie în secolul al XIX-lea, fie în timpul perioadei interbelice, fie în perioada comunismului, fie după 1989 cu această temă, arătând care sunt modificările pe care le regăsim în discursul de acest fel la autorii uniți care scriu despre Torodan în diferitele perioade și care sunt diferențele pe care le-ar putea exercita contextul cultural și politic asupra scrisului lor.

[188] Cf. Elizabeth Behr-Siegel, *Priére et Saintété dans l'Eglise Russe,*

evlavii populare şi intelectuale deopotrivă şi nu a făcut altceva decât să confere sfințeniei lui Todoran şi a celor dimpreună cu dânsul şi reverenței pe care i-o purtau atât oamenii din zona Năsăudului, – care l-au imortalizat în cântece şi balade şi scriitorii, fie ei istorici sau literați, care l-au imortalizat în studii, cronici, piese de teatru sau nuvele –, o dimensiune eclesiastică şi duhovnicească, conferind un cadru eclesiastic evlaviei lor şi certificând faptul că Sfinții Năsăudeni au fost martiri care au murit pentru credință.

Am socotit potrivită segmentarea analizei noastre în mai multe subcapitole. Astfel, în paginile celui dintâi dintre ele vom analiza felul în care se reflectă martiriul Sfinților năsăudeni în folclorul popular, care suferă anumite intervenții culte din partea filologului şi profesorului năsăudean Teohar Mihadaş, un om care a a suferit mult în perioada comunistă şi care a fost foarte ancorat în cultura şi spiritualitatea locală, încercând să aflăm care este imaginea pe care i-o conferă țăranul român şi ce elemente ale culturii populare şi ale mitului universal se suprapun acestei imagini, valorificând cele două variante de baladă pe care le avem şi puținele analize care există, iar în cadrul celui de-al doilea vom încerca să realizăm un review de literatură, prezentând imaginea lui Todoran în istoriografie şi încercând să vedem care sunt elementele de probitate istoriografică îndoielnică ce se suprapun informațiilor de veridicitate istoriografică

col. „Spiritualité Orientale", No. 33, Abbaye de Bellefontaine, Bellefontaine, 1982, pp. 5-7.

şi cum ajung ele să fie concepute de către unii istorici ca fiind elemente valoroase din punct de vedere istoriografic.

3. 2. 1. Imaginea Sfinților năsăudeni în folclorul popular din zona Năsăudului

Cercetarea contemporană a demonstrat că întotdeauna, în procesul de conturare a imaginii unui erou popular, un rol aparte l-a avut folclorul și acest lucru din pricina dimensiunilor mnemotehnice ale creațiilor populare, care-l făceau să fie ușor de diseminat și reținut pentru o societate preponderent analfabetă, dar și datorită faptului că acest tip de creație permitea ingerința și influența personală asupra textului original și făcea ca din mai multele variante care circulau adesea în paralel să supraviețuiască cea mai reușită din punct de vedere artistic și care reda în modul cel mai fidel mesajul istoric.

Să nu uităm, de exemplu, că în istoria bisericească, folclorul devine chiar un mod de perpetuare a ereziei, dacă ne raportăm la faptul că, de exemplu, Arie își încifrează textul învățăturii sale greșite în paginile poemului *Thalia* sau *Banchetul*[189], care ajunge apoi să aibă o largă răspândire în diferite zone ale imperiului, trecând din gură în gură şi făcându-i adesea involuntar pe creştini să-i împărtăşească opiniile, fapt ce a grăbit constituirea primului sinod ecumenic sau că anumite

---

[189] Cf. Ioan G. Coman, *Şi Cuvântul trup s-a făcut. Hristologie şi mariologie patristică,* Editura Arhiepiscopiei Timişoarei, Timişoara, 2005, pp. 21-37.

pasaje vetero-testamentare sau din Noul Testament sunt scrise într-o manieră versificată, tocmai pentru a fi mai uşor de reţinut şi de propovăduit ulterior.

Cultura populară românească nu face excepţie, dovadă în acest sens fiind bogăţia de creaţii populare, balade sau doine, în versurile cărora sunt imortalizate obiceiuri importante din istoria vieţii de zi cu zi sau sunt dedicate adevărate medalioane encomiastice unor eroi populari precum Toma Alimoş, Pintea sau altor haiduci.

Pentru dimensiunea teologică a ei, reprezentativă este, de exemplu, balada lui Constantin Brâncoveanu, culeasă şi stilizată de poetul moldovean Vasile Alecsandri[190], care a cunoscut apoi şi alte replici şi variante din partea unor poeţi mai vechi sau mai noi[191].

În zona Năsăudului, într-un mediu preponderent analfabet, unde la începutul secolului al XIX-lea doar o zecime din populaţia zonei era alfabetizată[192], o baladă prin care să se transmită cele întâmplate atât cu scopul cunoaşterii, cât şi pentru a-i feri de căderea în negura uitării pe protagonişti, e un lucru cât se poate de bun şi de frumos. Acest fapt este sesizat şi de către o

---

[190] Vasile Alecsandri, *Poesii Populare ale românilor,* Tipografia lucrătorilor asociaţi, Bucuresci, 1866, pp. 210-213.

[191] Cf. Ioan Alexandru, *Imnele Țării Românești*, București, Editura Cartea Românească, 1981, p. 30.

[192] Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, Viorel Rus, *Familiile din Năsăud în anul 1869. Contribuții de demografie istorică,* Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2010, p. 39.

parte dintre istoricii contemporani, care vorbesc despre dimensiunea anastatică a baladei:

> „Pe termen lung, ea (balada) a avut un efect benefic, fiind un moment de rezistență și constituind mobilul altor evenimente de acest fel. În ceea ce privește consemnarea evenimentului istoric, acesta se regăsea ca sentință între hârtiile cancelariei vieneze și atât. Primul care va vorbi despre el într-o lucrare va fi Barițiu, la un secol după eveniment. Până atunci însă, singura formă de perpetuare a memoriei a fost balada sa. Compusă de un autor al cărui nume se pierde în negura istoriei (sau de mai mulți) și transmisă prin viu grai, suferind în mod cert modificări datorate evlaviei populare, ea surprinde cadrul istoric al evenimentului și desfășurarea lui, descrie protagonistul acțiunii și sfârșitul său tragic. În finalul ei regăsim elemente de hiperbolă. Tot aici este descrisă și compătimirea naturii pentru martiriul său («soarele n-o strălucit, nici luna n-o luminat, stelele s-o-ntunecat»..., «codru-i plânge de milă»)"[193].

Înainte de a ne avânta însă într-o analiză privitoare la textul ei şi la importanța lui, socotim potrivită redarea textului *Cântecului lui Todoran,* care este rodul colaborării între înțelepciunea populară şi mâna lui Teohar Mihadaş, care îi conferă o notă stilistică apropiată de balada cultă, fără a eluda însă întru totul elementele ce

[193] Iuliu-Marius Morariu, *Balada populară ca formă de perpetuare a memoriei: cazul martirului Tănase Todoran,* p. 34.

țin de balada populară, care se văd în iregularitatea versurilor, în asimetria prozodică, în prezența, iregulată şi ea, a versului refren şi în abundența regionalismelor şi a arhaismelor[194]. Iată conținutul ei:

„Sub un deal cu stejăriș,
Lângă Salva pe-un podiș,
Într-o zi de primavară
Granicerii se-adunară.
Generalu-mpărătesc
Și-un vlădică românesc
După slujbă i-o oprit
Și pe tăți i-or sfătuit,
Jurământul să-l depună
C-apoi toate or merge strună
Stegul când l-au ridicat,
Un bătrân a-ncălecat,
Moș Tănase Todoran,
Nenfricatul bichigean
În vârstă de ani o sută
Și-aceea de mult trecută;
Iese-n fața lor călare
Și rostește-o cuvântare:
Steagu-aiesta-i mincinos
Slobozâți puștile jos
Și-apoi iar le ridicați

[194] În zona Năsăudului, din care face parte atât satul Bichigiu, locul natal al martirului Todoran, cât şi Salva, locul martiriului său, multe dintre regionalismele care ar putea fi considerate arhaice din pricina vechimii lor se mai păstrează însă în uzul actual al limbii țăranilor de aici.

Și spre domni să le-ndreptați.
Nu vă dați feciori cătane,
Că-ți purta păduchi cu coarne,
Asta v-o spune de-un an,
Moșul vostru Todoran.
În mormânt de m-or băga
În lanțuri de m-or lega,
Nu mă las de legea mea
Asta-i legea lui Hristos,
Slobozâți puștile jos.
……………………………..
De la-nalta-mpărăție
O venit o comnisâie,
Și pe mulți îi judecară
Fiecare cum să piară,
Unii-n temniță băgați,
Opt să fie spânzurați.
Numa moșu Todoran,
Nenfricatu Bichigean,
El s-o sfârșit tras pe roată,
Plâns și azi de lumea toată;
Lângă Salva pe «mociră»
Și codru-i plânge de milă.
Todoran când o murit
Soarele n-o strălucit,
Nici luna n-o luminat,
Stelele s-o-ntunecat
Codrule, bătut de rouă,
Îi jălesc fecioare nouă
Și nouă feciori voinici
Pe vitejii morți aici.

Lângă Salva pe «mociră»
Și codru-i plânge de milă[195]".

Balada încearcă, după cum se poate vedea, redarea cu acuratețe a evenimentului, respectând datele istorice existente şi reliefând atitudinea dârză a lui Todoran, care nu vrea să se lase de legea lui strămoşească. Mai mult ca orice alt izvor istoric, ea redă dimensiunea confesională a răscoalei, fapt ce arată că în conştiința țăranilor din zona Năsăudului, personajul pomenit a supraviețuit drept un erou al credinței şi nu ca erou şi justițiar social, aşa cum încearcă să-l prezinte o parte dintre istoricii uniți contemporani.

Ea este importantă şi din punct de vedere stilistic, dialogurile fiind folosite în conținutul ei pentru a ajuta pe cel care o ascultă să creioneze portretul moral al personajului principal, iar descrierea, pe alocuri conținând elemente de hiperbolă, contribuind la descerierea contextului şi la redarea complexității evenimentului. Cealaltă versiune, puțin mai simplă din punct de vedere al conținutului, are în centru aceleaşi elemente, textul fiind însă puțin diferit, iar autorul sau autorii populari insistând mai mult asupra legăturii lui Todoran şi a companionilor săi cu cadrul natural[196].

[195] Valeria Peter Predescu, *Cântări năsăudene culese și alese de Valeria Peter Predescu,* p. 138. Cf. Idem, *Eroi ai neamului în lirica populară*, pp. 16-17.

[196] Iată cum începe de fapt această baladă:
„Pe la noi pe la Salva,
Îi frumos primăvara,
Cucul n-a cântat de-un an,

Faptul că Todoran a supraviețuit în primul rând în memoria urmașilor săi prin intermediul baladei populare reprezintă un lucru important ce arată că țăranul român din zona Năsăudului a fost cel dintâi care a contribuit la păstrarea imaginii lui. Felul în care a păstrat el această imagine este și el important căci, spre deosebire de anumiți istorici de mai târziu, lirica populară va conserva dimensiunea confesională cu importanța ei în paginile textelor pe care le va emite ea.

3. 2. 3 Tănase Todoran în istoriografie

După ce, în paginile anterioare ale cercetării noastre, am văzut cum s-a păstrat și conservat martiriul Sfântului Atanasie Todoran în lirica populară, respectiv în cele două balade care îi sunt dedicate, în rândurile următoare vom încerca să vedem care a fost modalitatea prin care s-a conservat imaginea lui în istoriografie.

Una dintre cele mai vechi relatări istoriografice îi aparține lui George Barițiu și poate fi regăsită în paginile istoriei regimentului scrisă de el. Evocarea începe cu descrierea unui parastas, petrecut la 18 iunie 1863 pe platoul Mocirlă, locul martiriului, la care

De jalea lui Todoran". Idem, *Cântări năsăudene culese și alese de Valeria Peter Predescu,* p. 139. Cf. Idem, *Eroi ai neamului în lirica populară*, pp. 16-17. După cum se poate vedea, aici natura este personificată, ea plângându-l pe eroul cu un sfârșit atât de trist și reprezentând, conform canoanelor ermeneuticii literare, vocea eului liric care, prin intermediul ei, plânge el însuși soarta grea a românilor transilvăneni și contemplă jertfa lui Todoran.

a participat şi el. Iată cum îşi aminteşte el momentul de atunci:

> „Procesiunea a fost incantatoria si miscatoria de inimi; conducatoriu alu ei au fost fericitulu in Domnulu prepositu Macedonu Popu, vicariulu foraneu Grigorie Moisilu din Năsăudu, apoi tota preoțimea din districtu şi mai multe mii de omeni din totu districtu și din pregiuriu, asia catu totu platoulu acelu mare era un campu de serbatore, unde falfaia mai multe stindarde si prapore in onorea repausatiloru bravi romani"[197].

Respectul de care se bucură Todoran din partea unui greco-catolic ca George Barițiu spune multe lucruri despre dimensiunea intreconfesională şi transconfesională a actului său şi arată că, la un secol după răscoală, centuagenarul martir era încă viu în conştiința urmaşilor săi, care îl pomeneau cu evlavie.

Un alt document important cu privire la Todoran, şi deopotrivă unul dintre cele mai vechi care se păstrează în acest sens, poartă semnătura lui Nestor Şimon, jurist şi secretarul Fondurilor grănicereşti năsăudene. Documentul a fost până nu demult inedit, el fiind publicat ulterior de către părintele profesor Dorel Man în paginile revistei Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca[198]. Autoritatea emitentă

---

[197] George Barițiu, *Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu,* p. 103.

[198] Dorel Man, *Fapta lui Tănase Todoran din anul 1763 în conştiința urmaşilor: o scrisoare document din anul 1887 privind revolta de*

a acestuia, respectiv autorul, nu este o autoritate în cercetarea istorică, el fiind jurist la bază. Conştient de acest lucru, el „se legitimează ca cercetător şi iubitor de istorie din zona Năsăudului, preocupat de Regimentele de grăniceri şi de Revolta de la Salva din 1763"[199]. Preocupat de dorința de a fi obiectiv, el îşi prezintă şi sursele şi contextul abordării sale. Iată textul său cu privire la Todoran şi la martitriul său:

> „Despre acestea am povestit cu dl Petru Tanco care a zis că eu am dreptate şi-s drepte cele ce le-am aflat eu, căci el le ştie din istoria ce s-a scris la mandatul colonelului şi pe care a descopiat-o dânsul dar s-a prăpădit în 1848. El îşi aduce aminte cum că în acea istorie era scris că Todoranu pe când îl tăia cu roata striga: «Nu vă dați unirei». Aşa dară năsăudenii de două ori s-au opus unirei: 1. unimei religioase cu Roma şi 2. uniunei politice în 1848"[200].

După cum se poate vedea, discursul lui este unul obiectiv şi are în vedere dimensiunea confesională, ceea ce pentru un autor pe care unii îl suspectează a fi greco-catolic dar care, chiar şi ortodox, nu ar fi avut motive să critice uniația întrucât făcea parte dintr-o instituție subordonată direct Vicariatului unit al Rodnei.

---

la Salva, pp. 175-187.

[199] *Ibidem,* p. 177.

[200] *Ibidem,* p. 178.

O altă mărturie importantă ce poate fi plasată la începutul secolului XX este cea a lui Victor Onişor, şi el jurist ca formație, care este, de asemenea, suspectat ca fiind greco-catolic, şi care, în paginile *Revistei Ilustrate* ce apărea la Bistrița, dedică un amplu medalion lui Tănase Todoran. Două aspecte interesante vom ilustra din materialul lui. Iată textul celui dintâi, în care vorbeşte despre contextul militarizării şi despre elementele care l-au forțat pe eroul nostru să o refuze:

> „Curtea căuta să estindă de-o dată cu militarisarea și unirea cu biserica Romei, care pe atunci încă nu ajunsese a se lăți până în aceste ținuturi. De aceea populațiunea, când a fost întrebată despre aplicarea ei de a se militarisa, i-a pus în vedere și această chestiune atât de neomenoasă. Colonelul Sehroeder, comandantul garnisoanei din Bistrița, a desvoltat mult zel întru a îndemna pe Români, ca de-odată cu primirea armelor să primească și unirea.
>
> Dacă cunoaştem firea poporului în acea ce priveşte chestiile de credință, putem să ne închipuim, ce luptă, se va fi petrecut în sufletul lui, până ce se va fi putut declara, că primeşte şi unirea – lepădarea de credința din moși-strămoși – deodată cu militarisarea"[201].

Asemenea lui Nestor Șimon și lui Șotropa de mai târziu, și Onișoru, imortalizat de Rebreanu asemenea

---

[201] Victor Onișor, *Todoran. Episod din istoria regimentului de graniță dela Năsăud*, pp. 150-151.

altor intelectuali năsăudeni, în paginile romanului său *Ion,* unde avocatul Grofșoru corespunde personajului istoric, insistă asupra laturii confesionale a gestului bătrânului năsăudean, fapt ce transformă relatarea sa într-una obiectivă. Cel de-al doilea fragment asupra căruia dorim să ne oprim aici se referă la personaj în sine, pe care îl înfățișează ca pe un reprezentat al prototipului eroic:

> „Despre Todoran povestesc bătrânii, că și când era pe roată, de i se sfărâmau oasele încă striga «nu vă dați fraților!» până ce și-a dat sufletul. Locul unde e înmormîntat Todoran și astăzi se cunoaște pe Mocirla și l-am văzut și eu de mai multe ori ca gimnasist.
>
> Așa au știut să se jerfească pentru convingerile lor acești vrednici Români. În Todoran vedem o adevărată figură de erou legendar, demnă de a fi cunoscută de toți Românii"[202].

Evocarea lui Onișoru, petrecută la începutul secolului al XX-lea, arată că Todoran a rămas în conștiința urmașilor lui vreme de mai multe secole, imaginea lui de erou al credinței nefiind, în ciuda tentativelor repetate ce se întind pe cuprinsul mai multor secole, înlocuită de cea de erou social.

Imaginea lui Todoran a trecut însă granița istoriografiei românești dacă ne raportăm la faptul că maghiarul Georgy Rettegi scria și el, la începutul secolului trecut, într-o revistă maghiară despre eroul de la Salva în tușe similare celor ce poartă semnătura lui Onișo-

---

[202] *Ibidem,* p. 155.

ru[203]. Protestant de confesiune, el ar fi putut considera irelevantă revolta de la Salva sau ar fi putut insista asupra dimensiunii ei sociale, dar totuși nu a făcut-o, fapt ce denotă atât importanța lui Todoran, cât și seriozitatea autorului.

Virgil Șotropa, despre care am pomenit și înainte și asupra căruia nu vom insista aici, este important și el între autorii ce contribuie la păstrarea memoriei lui Tănase Todoran. De altfel, el este cel care oferă o descriere a evenimentului în paginile căreia, deși este greco-catolic, sesizează dimensiunea confesională a lui și o reliefează, și oferă conținutul sentinței[204].

Un alt istoric care vorbește despre învățământul sălăuan este învățătorul Dionisie Piciu[205], dascăl al școlii din localitate. Greco-catolic de confesiune, el scrie despre Todoran cu prilejul împlinirii a 173 de ani de la moartea martirică. El greșește însă numele lui și îl numește Dumitru, iar atunci când vorbește despre jertfa lui insistă asupra dimensiunii ei sociale și nu asupra valorii ei confesionale. Astfel, jertfa lui Tănase Todoran a avut, în opinia lui, drept scop:

---

[203] Cf. Adrian Onofreiu, *Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte*; Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Translivania în secolele XIII – XX,* p. 161.

[204] Virgil Șotropa, *Comandanții districtului grăniceresc năsăudean*, pp. 92-101; Idem, *Istoricul districtului năsăudean*, pp. 1-64; Idem, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762 (I)*, pp. 1-80.a

[205] Dionisie Piciu, *173 de ani de la moartea lui Teodor Todoran*, în rev. „Vatra, a asociației învățăturilor din Județul Năsăud", Anul II, nr. 4-5, Năsăud, 1936, pp. 148-149.

> „... păstrarea drepturilor strămoșești, care odată cu militarizarea văii Someșului erau amenințate să se piardă, iar poporul, care până acuma era liber și se bucura de mai multe drepturi, avea să devină iobag”[206].

Mărturia lui nu are niciun fel de valoare istorică, pentru că domnul Piciu nu aduce nimic nou în elucidarea problematicii cu privire la Tănase Todoran. Din nefericire, nu este utilă nici din perspectiva obiectivității discursului, ea rămânând însă importantă ca o nouă atestare documentară cu privire la el. După Piciu, perioada la care ne referim nu mai cunoaște, după știința noastră, evocări sau medalioane mai ample ale lui, ci doar evocări succinte aparținătoare unor scriitori precum vicarul unit Ștefan Buzilă de la Poiana Ilvei[207].

Perioada comunistă cunoaște o multiturine de mențiuni privitoare la Tănase Todoran, aparținând unor oameni precum Ștefan Meteș[208], Silviu Dragomir[209], Carol Gollner[210], David Prodan[211], Mircea Pă-

[206] *Ibidem,* p. 149.

[207] Cf. Ștefan Buzilă, *Protopopii și vicarii Năsăudului*, în „Arhiva Someșană”, nr. 27, Năsăud, 1940, p. 354.

[208] Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII – XX,* p. 161.

[209] Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII,* vol. II, p. 263.

[210] Carol Gollner, *Regimentele grănicerești din Transilvania 1764-1851,* pp. 44-45.

[211] David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum,* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 265.

curariu[212], Teodor Tanco[213] sau Valeriu Șotropa[214]. Cu excepția lui Teodor Tanco, care încearcă o sinteză a istoriografiei, ei nu aduc însă informații noi și se folosesc de imaginea lui Todoran pentru a ilustra starea românilor transilvăneni din acea perioadă. Din această pricină, putem spune că perioada comunistă nu se distinge prin lucruri extraordinare din acest punct de vedere. Evocărilor lor li se adaugă și cea a părintelui Constantin Cojocaru[215] care, deși nu aduce informații noi și inedite, vorbește totuși despre dimensiunea confesională a revoltei, într-o revistă de teologie ortodoxă însă și nu într-un volum laic.

Interesantă este turnura pe care o ia istoriografia privitoare la tema noastră după revoluția din anul 1989. Dacă până la comunism, datorăm în mare parte conservarea imaginii lui Todoran istoricilor greco-catolici de confesiune dar obiectivi în gândire și afirmații[216], după comunism, istoricii greco-catolici sunt cei

---

[212] Cf. Mircea Păcurariu, *Pagini din istoria Bisericii Românești,* p. 31; Idem, *Istoria bisrericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918,* pp. 214-221.

[213] Teodor Tanco, *Virtus Romana Redidiva – însemnări și portrete,* pp. 182-183.

[214] Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean și locul său în lupta pentru progres social și libertatea națională a românilor din Transilvania,* p. 71.

[215] A se vedea: Constantin Cojocaru, *op. cit.,* pp. 243-254.

[216] O sinteză interesantă cu privire la opiniile istoriografiei greco-catolice asupra subiectului nostru oferă Iuliu-Marius Morariu. Iată ce spune el: „Analizând cele prezentate până acum în cadrul

care contestă și dimensiunea jertfelnică și cea confesională a lui Todoran, încercând să îl transforme într-un om al sașilor. Ce-i drept, textul ei nu este întru totul

---

cercetării noastre, observăm că răscoala petrecută la data de 10 mai a anului 1763 la Salva, dar și urmările ei, s-a bucurat în mod repetat de atenție din partea greco-catolicilor, de-a lungul timpului. Din păcate însă, nu toți cei care s-au oprit asupra subiectului s-au dovedit a fi întru totul obiectivi în cercetările și prezentările lor. Astfel, se disting trei direcții mari, în ceea ce privește cercetarea dedicată acestui subiect: cea dintâi, subiectivă, caracterizată prin negarea dimensiunii confesionale a răscoalei, și valorificarea în chip exagerat a dimensiunii ei sociale, direcție în care se înscriu atât nume mari ale istoriografiei, precum Augustin Bunea, cât și istorici mai noi, mai puțin cunoscuți în domeniul cercetării, precum Dionisie Piciu, Ironim și Nicoleta Marțian; o alta, moderată, ce nu arată în mod explicit dimensiunea confesională, dar lasă să se înțeleagă că ea ar fi existat, în care se înscriu nume precum cel al lui George Barițiu sau al lui Zenovie Pâclișanu, Ștefan Buzilă (din perspectiva piesei de teatru dedicată răscoalei de la Salva, aici putând fi inclus și Teodor Tanco); ultima, ce îi cuprinde pe autorii care, în ciuda apartenenței lor confesionale, oferă o viziune obiectivă asupra evenimentului, valorificând într-o manieră echilibrată ambele motive mari ale răscoalei (exponenți ai acestei categorii pot fi considerați Victor Onișor, Nestor Șimon și Teodor Tanco). Prin scrierile lor și prin informațiile, mai mult sau mai puțin obiective, acești autori, asemeni celor ortodocși, contribuie însă la perpetuarea memoriei Sfinților Martiri Năsăudeni, fapt pentru care aportul lor nu trebuie marginalizat, iar meritele lor trebuie recunoscute". Iuliu-Marius Morariu, *Martiriul Sfinților năsăudeni reflectat în istoriografia greco-catolică,* p. 35.

lipsit de obiectivitate. Astfel, deși avansează ideea că ar fi fost omul magistratului Bistriței și că revolta sa ar fi dorit doar să facă jocurile sașilor, ea îl califică totuși între oamenii importanți ai zonei Năsăudului care au condus opera de emancipare socială:

> „Chiar dacă, din unele interpretări transpare ideea că ar fi fost «Omul magistratului bistrițean», care se opunea cu înverșunare militarizării Văii Rodnei, sau că revolta ar fi fost îndreptată împotriva Unirii cu Biserica Romei, conducătorul ei trebuie privit ca un exponent al luptei năsăudenilor pentru emancipare în secolul XVIII, deschisă tocmai prin cele două acțiuni catalizatoare: Unirea cu Roma și, apoi militarizarea”[217].

Opinia dânsei se înscrie de altfel pe linia celei a socrului ei, profesorul Ironim Marțian, specialist în chestiuni mult mai pragmatice decât istoria și profesor al universității Politehnice din Cluj-Napoca, care are totuși, de câțiva ani încoace și veleități de istoric. Într-un text scris cu câțiva ani mai târziu, acesta arată următoarele cu privire la Todoran și la jerta lui:

> „În acest fel, ori din ce unghi l-am privi, Tănase Todoran trebuie să rămână exponentul luptei năsăudenilor pentru emancipare în secolul XVIII, luptă deschisă de cele două acțiuni benefice pentru români, deja amintite: Unirea cu Roma și militarizarea Văii Rodnei”[218].

[217] Nicoleta Marțian, *Tănase Todoran, 1763-1998*, p. 71.

[218] Ironim Marțian, *Momente din lupta năsăudenilor pentru*

Afirmația lui va beneficia însă de un răspuns generos și bine argumentat, publicat în paginile aceluiași periodic în care publicase și nora domnului Marțian, ce poartă semnătura colonelului Vasile Tutula, unul dintre istoricii contemporani specializați în problematica todoraniană[219].

Pe lângă aceste mici polemici pe care le-a iscat revolta de la Salva, ea a generat din partea Bisericii Ortodoxe, care a asumat imaginea lui Todoran, și a reprezentanților ei, o serie de scrieri valoroase din perspectiva importanței și a conținutului, prin care imaginea lui este bine păstrată și ancorată, iar autorii îl feresc de denigrări. Părintele Nicolae Feier[220], Paul Ersilian Roșca[221], Iuliu-Marius Morariu[222], dar și alții au publicat în această perioadă studii și articole în care restituie istoriografic imaginea lui Todoran, oferind o perspectivă echilibrată asupra ei și valorificând diverse izvoare.

Trebuie menționat, de asemenea, faptul că, în paralel cu cele două surse mari, respectiv folclorul și istoriografia, imaginea lui Todoran s-a păstrat, ce-i drept într-o manieră hiperbolizată și un pic detașa-

---

emancipare în secolul XVIII, p. 55.

[219] Vasile Tutula, *Din nou despre revolta și martirajul de la Salva: 10 mai; 12 noiembrie 1763*, în „Almanah cultural-științific „Virtus Romana Rediviva”, nr. 5, Cluj-Napoca, 2000, pp. 98-109.

[220] Nicolae Feier, *op. cit.*

[221] Paul Roșca Ersilian, *op. cit.*

[222] A se vedea operele pe care le-am citat anterior din el, dar și: Ana Filip, Iuliu-Marius Morariu, *Istoria Mănăstirii „Izvorul Tămăduirii” Salva.*

tă de realitatea istorică și de cea istoriografică și prin intermediul literaturii. Teodor Tanco poate fi considerat din acest punct de vedere un deschizător de drumuri prin publicarea piesei de teatru intitulată *Pe uscat și pe ape*[223]. Lui i se adaugă însă și alți autori, ca de exemplu Balaș Pascu, care a scris și publicat piesa de teatru, intitulată *Fluierul de oțel*[224], care, deși este o operă literară, respectă adevărul istoric și pune în fața cititorului o perspectivă obiectivă. Acestora li se pot adăuga, desigur, și alte opere mai mari sau mai mici sau evocări mai mult sau mai puțin importante ale lui Tănase Todoran[225], care nu aduc însă nimic nou în ceea ce privește cercetarea, însă contribuie și ele la perpetuarea imaginii lui Tănase Todoran în memoria urmașilor săi.

Între scrierile contemporane, evocări frumoase oferă și scriitorul Dorin Tudoran, cunoscut poet și prozator contemporan, fost președinte al Uniunii Scriitorilor din România în timpul perioadei comuniste, emigrat ulterior în Statele Unite ale Americii, care, în paginile ultimei sale cărți, oferă câteva evocări frumoase cu privire la Tănase Todoran, al cărui strănepot se revendică a fi. Prima face parte dintr-un interviu în care

---

[223] A se vedea: Teodor Tanco, *Trilogie transilvană – teatru,* București, Editura Cartea Românească, 1985, pp. 5-72.

[224] Pașcu Balaci, *Fluierul de oțel: dramă istorică,* Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2008.

[225] Ca de exemplu: Ana Filip, *Revolta grănicerilor năsăudeni de pe platoul Mocirla din Salva din 10 mai 1763,* în „Plaiuri Năsăudene”, nr. 13, Mai, Năsăud, 1993, p. 3.

cineva îl chestionează cu privire la o potențială dispută cu scriitorul Luca Pițu. Respectul celui din urmă pentru străbunul său Todoran îl face să nu intre într-o polemică și o dispută cu acesta. Iată textul original:

> „Simplu. Sunt strănepotul lui Tănase Todoran din Bichigiu, județul Bistrița-Năsăud. Cel tras pe roată cu tot dichisul vremii. Și uite ce scrie Pițu aici despre moșul meu: «iar de mi se întâmplă să mă îmbăt, foarte rar de altfel și numai când ascult „Balada lui Moș Tănase Todoran" (ori slujba cucerniciei sale Ioan Pintea de canonizare a grănicerilor năsăudeni) – labitur ex oculis meis, esență a lacrimarului»"[226].

Cea de-a doua face parte dintr-un pasaj autobiografic, în cadrul căruia autorul vorbește despre originile sale și, implicit, despre cele ale tatălui său, arătând că un element care îl făcea să fie foarte mândru pe tatăl său era descendența sa din familia lui Tănase Todoran. Nu vom insista aici asupra aspectelor ce țin de înstrăinarea genealogică și nu vom vorbi în detaliu espre felul în care tatăl său a ajuns să fie ginere în partea cealaltă a județului, ci ne vom limita doar la redarea textului propriu-zis:

> „În sfârșit, tatăl meu s-a numit Gheorghe Todoran (George, pentru prietenii săi) și a fost profesor de limba română. Era din Bichigiu, Bistrița-Năsăud, și era nemăsurat de mândru pentru două lucruri.

[226] Dorin Tudoran, *Luxul indiferenței,* Editura Școala ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, p. 259.

> Primul – era stră-nepotul legendarului moș Tănase Todoran, tras pe roată în prezența episcopului unit Aron și a generalului Bokow, lângă Salva, la vârsta de 104 ani, în 1763, fiindcă refuzase și instigase membri a două batalioane de grăniceri să nu depună jurământul”[227].

Acestea sunt, așadar, cele două evocări importante ale lui Dorin Tudoran pe care le-am regăsit în paginile ultimelei sale cărți, constituită ca o antologie de studii, articole, decupaje de ziar și alte lucruri de acest fel și care, deși este o carte care nu are un conținut omogen este frumoasă și interesantă deopotrivă, conținutul ei fiind unul deopotrivă suculent și efervescent atât datorită actualității problematicii abordate, cât și datorită polemicilor pe care le conține ea (în special a celei cu vechiul și bunul său prieten Vladimir Tismăneanu, cu care autorul se ceartă și ale căror drumuri se vor despărți din mai multe motive, evenimentul fiind descris cu extrase din textele lui Tudoran în paginile volumului).

Concluzionând, nu putem decât să observăm că avem de-a face cu multiple forme de păstrare a imaginii lui Tănase Todoran. Alături de sursele primare, respectiv sentința ce conține condamnarea lui la moarte şi folclorul, care a fost varianta orală a sentinței pentru țăranii din zona Năsăudului, cercetarea istoriografică destul de bogată, dacă ne raportăm la faptul că avem de-a face cu un subiect de nişă, şi literatura beletristică, sunt şi ele importante, reliefând complexitate imagi-

[227] *Ibidem,* p. 318.

nii lui Tănase Todoran, vorbind despre jertfa lui şi punând în valoare diferite aspecte şi contribuind la păstrarea vie în conştiinţa oamenilor a imaginii eroului năsăudean.

3. 2. 4. Canonizarea – asumarea lui Tănase Todoran și a jertfei lui în spațiul eclesiastic

Evenimentul petrecut în data de 10 mai a anului 2008 pe platoul Mocirlă, de la Salva, respectiv canonizarea Sfântului Atanasie Todoran și a celor care au pătimit împreună cu el în anul 1763, dovedește faptul că Biserica Ortodoxă a asumat gestul martiric petrecut cu aproape două secole și jumătate în urmă aici și cinstește înaintașii, fiind important pentru analiza modului în care imaginea Sfinților năsăudeni au supraviețuit în conștiința urmașilor.

El a fost, desigur, precedat de către o serie de demersuri și, după cum era de altfel de așteptat, a fost asumat de către mulți după ce s-a petrecut. Trebuie spus însă că un merit aparte în realizarea acestui eveniment care a culminat cu trecerea în rândurile sfinților a celor care au murit la Salva, revine oamenilor care au cunoscut direct spiritualitatea locală. De exemplu, dacă lui Teodor Tanco[228] îi revine meritul de a fi scris în timpul comunismului despre ei şi de a fi contribuit prin volumele şi articolele lui la neuitarea lor, meritul îi revine şi părintelui Ioan Dâmbu, protopopul de atunci şi de acum al Năsăudului, care a luptat efectiv pentru canonizarea lor, oferindu-i Înaltpreasfinţitului Bartolomeu informaţii cu privire la

[228] Cf. de exemplu: Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 247.

viața şi martiriul lor şi coagulând în jurul lui oameni de ştiință, precum domnul profesor Flore Pop sau părintele Dorel Man, care au adunat apoi documentele necesare canonizării[229]. După canonizare, împreună cu alții, a lucrat şi lucrează încă la realizarea monumentului dedicat lor, ce urmează a fi amplasat în centrul Năsăudului. Astfel, deşi nu a lăsat urme scrise foarte multe[230], dânsul a avut o contribuție importantă şi directă la ceea ce s-a petrecut atunci.

Datorită eforturilor corelate ale părintelui Ioan Dâmbu şi ale oamenilor de ştiință care au întocmit dosarul de canonizare, la 10 mai 2008, Sfântul Sinod, hotăra prin Tomosul pe care l-a emis şi care s-a citit în fața miilor de oameni sau chiar a zecilor de mii după unii:

> „Ca de acum înainte, Sfinții Martiri și Mărturisitori Năsăudeni: Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile din Mocod, Grigore din Zagra și Vasile din Telciu, să se numere între Sfinții pomeniți de Biserica noastră și preamăriți de Dumnezeu în ceruri și să se cinstească cu cântări de laudă în ziua a douăsprezecea a lunii noiembrie"[231].

[229] A se vedea: Dorel Man, Flore Pop, *Mărturie și martiriu în Transilvania secolului al XVIII-lea, op. cit.*

[230] Deși, totuși, apropierea de Mănăstirea de la Salva, și grija pentru locurile acestea, pot constitui totuși dovezi suficiente. În plus, atașamentul pentru acel loc și pentru Martirii năsăudeni poate fi văzut și din prefața pe care o scrie istoriei mănăstirii. Cf. Ana Filip, Iuliu-Marius Morariu, *Istoria Mănăstirii „Izvorul Tămăduirii" Salva,* p. 7.

[231] ***, *Tomosul sinodal al Bisericii Ortodoxe Autocefale Române*

Preafericitul părinte Patriarh Daniel, care, din motive binecuvântate, nu a reuşit să ia parte la eveniment, a transmis atunci şi el o scrisoare, surprinzând în paginile ei solemnitatea evenimentului petrecut la Salva:

> „Marea sărbătoare de astăzi este o nouă etapă în urcușul spre cer a neamului nostru românesc prin proclamarea solemnă a canonizării unui număr de patru neo-martiri și mărturisitori ardeleni care au suferit și s-au jertfit apărându-și credința strămoșească în fața dureroaselor prigoane împotriva Bisericii și a neamului românesc din această parte a țării, păstrându-și până la capăt încrederea în dreptatea cauzei sfinte pentru care-și dădeau viața”[232].

Acest mesaj, citit în faţa celor şaptesprezece ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române prezenţi pe platoul Mocirlă, a sutelor de preoţi şi a mulţimii de credincioşi, a fost urmat de cuvântul Înaltpreasfinţitului părinte Arhiepiscop şi Mitropolit Bartolomeu al Clujului, care a fost, ca de obicei, la înălţimea vremurilor. Iată ce a spus el cu acest prilej solemn, reliefând totodată

---

pentru canonizarea Sfinților Martiri și Mărturisitori Năsăudeni Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile Manu din Mocod, Grigore din Zagra și Vasile din Telciu, în „Renașterea”, anul XIX, nr. 5, (217)/2008, p. 2.

[232] Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Mesaj la canonizarea Sfinților năsăudeni,* în „Renașterea”, anul XIX, nr. 5 (217)/2008, p. 3.

importanța evenimentului și bucuria care-l încercau pe vremea când se afla destul de aproape de pragul de nonagenar și de finalul vieții sale pământești:

> „Iată că Dumnezeu m-a ajutat ca, la vârsta mea de 87 de ani, să trăiesc bucuria duhovnicească de a-mi vedea visul împlinit. După ce anul trecut a fost canonizat Sfântul Pahomie de la Gledin, un mare cuvios pe care l-a dat pământul Bistriței și Năsăudului, am făcut propunerea, iar Sfântul Sinod, cu avizul comisiei de specialitate, a aprobat canonizarea, a cărei proclamare solemnă o facem astăzi"[233].

Acestea au fost, așadar, principalele elemente care au caracterizat evenimentul canonizării Sfinților Martiri năsăudeni, precedat și el de un amplu proces ce a constat în colectarea datelor și pregătirea dosarului de canonizare, în cadrul căruia și-au dat concursul oameni de seamă ai zonei precum părintele protopop Ioan Dâmbu sau domnul profesor Flore Pop, dar și oameni de cultură de la Cluj, contribuind astfel la imortalizarea și asumarea gestului lor eroic într-un cadru eclesiastic și în memoria urmașilor.

[233] Mitropolitul Bartolomeu Anania, *Cuvânt la canonizarea Sfinților martiri năsăudeni*, în „Renașterea", anul XIX, nr. 5 (217)/2008, p. 1.

4. Concluzii

După cum se poate vedea, Sfântul Tănase sau Atanasie Todoran a fost un personaj complex, iar activitatea lui a fost, ca și viața lui, una importantă pentru zona Năsăudului. Jertfa lui, ce are în prim plan dimensiunea confesională, este nu doar cea a unui erou, ci și cea a unui Sfânt. Sfaturile pe care le dă el în cadrul cuvântării, pe care o rostește înainte de declanșarea răscoalei[234], ne relevă un om care se remarcă printr-o bogată experiență de viață, care de la înălțimea celor o sută patru ani reușește să se ridice deasupra măruntișurilor și meschinăriilor acestei vieți, judecă situația la cald, își articulează un discurs coerent pornind de la diferite premise și care concurge înspre câteva concluzii clare[235].

Termenul de *„păgâni”* cu care îi gratulează pe soldații austrieci care veniseră să asiste la depunerea jurământului, deși știa foarte bine că sunt creștini ca și el, arată o fervoare aparte în propovăduirea credinței, iar capacitatea de a oferi jertfa supremă în scopul slu-

---

[234] Cf. Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene*, p. 72.

[235] Cf. Iuliu-Marius Morariu, *Sfinții Martiri năsăudeni, credința mai presus decât viața însăși,* p. 32, pentru o analiză coerentă și competentă a textului acestei cuvântări, de unde reiese clar dimensiunea ei confesională.

jirii lui Hristos denotă eroismul lui, un eroism care-l transformă deopotrivă într-un sfânt al Bisericii Ortodoxe și într-un mare militant pentru emanciparea socială și culturală a românilor transilvăneni.

Toată cercetarea istoriografică de mai târziu sau imortalizările din folclor nu fac decât să arate că jertfa lui nu a fost zadarnică, să confere imortalitate imaginii lui sau, altfel spus, să ajute la conservarea ei, și în același timp să aducă noi dovezi istoriografice cu privire la jertfa lui și noi informații. Toate sunt importante, de la balada populară la cercetările istorice sau la evocările subiective și succinte ale lui Dorin Tudoran[236] sau la piesele de teatru ale lui Teodor Tanco[237], pentru că ele arată că Todoran a rămas viu mereu în conștiința urmașilor, deși au trecut mai bine de două secole și jumătate de la jertfa vieții sale de pe platoul Mocirlă de la Salva și că el este important pentru ei, fiind cercetat, cunoscut și asumat fie parțial, prin prisma anumitor laturi ale personalității lui, fie integral atât ca Sfânt, cât și ca militant pentru emanciparea socială și culturală a românilor ardeleni.

Faptul că Biserica Ortodoxă a purces, în anul 2008, la canonizarea lui și a celor care l-au susținut în acțiunile lui, denotă buna cunoaștere și asumarea din partea acesteia a jertfei lui, iar pe noi ca și credincioși care, de ani mulți cunoaștem jertfa lui și îi cinstim memoria, ne face să îl prețuim și să ne dorim ca el să fie și mai bine cunoscut publicului larg. Nădăjduim că și această pauperă lucrare își va aduce aportul în împlinirea acestui scop.

[236] Dorin Tudoran, *Luxul indiferenței,* p. 259, 318.

[237] Teodor Tanco, *Trilogie transilvană.*

Martiriul Sfinților Năsăudeni reflectat în istoriografia greco-catolică[238]

Martiriul Sfinților Năsăudeni, petrecut la data de 12 noiembrie 1763, pe platoul denumit Mocirlă, din localitatea Salva, județul Bistrița-Năsăud, a suscitat și suscită încă interesul cercetătorilor mai vechi sau mai noi, interesați de istoria locală sau de cea a Transilvaniei în general. În paralel cu cercetarea istoriografică, el s-a păstrat și în tradiția populară, numeroase variante ale *Cântecului lui Todoran,* sau ale *Baladei* dedicate centuagenarului personaj supraviețuind până astăzi[239].

Deși pe parcursul perioadei comuniste a existat o ușoară scădere a interesului pentru subiect (doar autori precum Teodor Tanco[240] sau Constantin Cojocaru[241]

---

[238] O parte a materialului de față a mai fost publicat de către autor, ieromonahul Maxim Morariu, în numărul 1 din anul 2014 al revistei *Altarul Reîntregirii.*

[239] Valeria Peter Predescu, *Cântări năsăudene culese și alese de Valeria Peter Predescu,* Timișoara, Tipografia Popa's Art, 2002, pp. 138-139; Idem, *Eroi ai neamului în lirica populară*, în revista „Zestrea", nr. 2, 1998, pp. 16-17.

[240] Asupra operelor lui dedicate subiectului nostru, vom veni ulterior în cadrul analizei noastre, fapt pentru care nu le enumerăm aici.

[241] Constantin Cojocaru, *Dovezi de statornicie în credința ortodoxă în satele grănicerești din Transilvania între anii 1762-1781,* în rev. „Studii Teologice", seria a III-a, anul XXX, nr. 3-4, 1978, pp. 243-254.

oprindu-se asupra lor, în vreme ce alții, precum Ștefan Meteș[242], Silviu Dragomir[243], Carol Gollner[244], David Prodan[245], Mircea Păcurariu[246] sau Valeriu Șotropa[247], i-au pomenit doar în treacăt), ulterior, în perioada de după 1990, și mai târziu, în contextul evenimentului canonizării, petrecut în anul 2008, pe locul martiriului[248], evenimentul de la Salva a redevenit un subiect

[242] Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII – XX,* p. 161.

[243] Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII,* vol. II, p. 263.

[244] Carol Gollner, *Regimentele grănicerești din Transilvania 1764-1851,* pp. 44-45.

[245] David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum,* p. 265.

[246] Cf. Mircea Păcurariu, *Pagini din istoria Bisericii Românești,* p. 31; Idem, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918,* pp. 214-221.

[247] Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean și locul său în lupta pentru progres social și libertatea națională a românilor din Transilvania,* p. 71.

[248] Cu privire la eveniment, a se vedea: Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Mesaj la canonizarea Sfinților năsăudeni,* p. 3; ***, *Tomosul sinodal al Bisericii Ortodoxe Autocefale Române pentru canonizarea Sfinților Martiri și Mărturisitori Năsăudeni Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile Manu din Mocod, Grigore din Zagra și Vasile din Telciu,* p. 2; Bartolomeu Anania, *Cuvânt la canonizarea Sfinților martiri năsăudeni*, p. 1; Bogdan Ivanov, *Martiri năsăudeni trecuți în rândul sfinților,* în „Renașterea", anul XIX, nr. 5 (217), 2008, p. 3; Gheorghe Vasilescu, *Proclamarea canonizării Sfinților Martiri Năsăudeni*, în „Biserica Ortodoxă Ro-

interesant pentru cercetători, în acest context luând naștere o serie de volume sau studii ce valorifică informații mai vechi, sau aduc completări la cele deja cunoscute[249].

Până la începutul perioadei comuniste însă, despre răscoala de la Salva și despre conducătorii ei au scris cu precădere istoricii transilvăneni, în marea lor majoritate greco-catolici. Ulterior, după anul 1990, deși elanul lor s-a diminuat și subiectul acesta nu le-a suscitat interesul la fel ca înainte, s-au înregistrat totuși anumite scrieri aparținând unor istorici uniți, în majoritatea lor aceștia insistând asupra dimensiunii sociale a răscoalei și minimalizând valoarea ei religioasă. În perioada în care Transilvania s-a aflat sub dominație habsburgică și mai apoi în cea a dualismului, însă, despre subiectul nostru s-a scris aproape în exclusivitate de către istorici aparținând confesiunii pomenite.

---

mână", anul CXXVI, nr. 3- 6, 2008, pp. 265-275.

[249] A se vedea, de exemplu: Dorel Man, Flore Pop (coord.), *Mărturie și martiriu în Transilvania secolului al XVIII-lea,*; Paul Roșca Ersilian, *Tănase Todoran, martir al neamului și al Bisericii noastre*; Nicolae Feier, *Sfinții români Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile din Telciu, Grigore din Zagra, Vasile din Mocod*; Ioan Alexandru Mizgan, *Ofensiva uniatismului în Țara Năsăudului în secolul al XVIII-lea. Martiriul lui Tănase Todoran,*; Vasile Tutula, *Tănase Todoran, eroul și martirul de la Salva (10 mai 1763 – 12 noiembrie 1763),* pp. 1-18; Macarie Marius Dan Drăgoi, *Mărturisitorul Atanasie Todoran din Bichigiul Năsăudului*; Macarie Motogna, *Monahismul Ortodox din Maramureș și Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea,* pp. 59-60.

Opiniile lor cu privire la eveniment nu au fost însă întotdeauna unanime. Astfel, unii au prezentat cu obiectivitate informațiile privitoare la subiectul cercetat, în timp ce alții s-au lăsat atrași în capcana subiectivismului, trunchiind adevărul istoric și minimalizând anumite laturi ale sale.

Unul dintre cei mai importanți istorici care se oprește asupra acestui subiect este George Barițiu. În lucrarea intitulată, *Pagini alese din istoria Transilvaniei pre doue sute de ani în urmă,* acesta susține că oamenii s-au revoltat în momentul depunerii jurământului datorită faptului că li s-a cerut să jure că vor purta armele și pe uscat și pe ape, nu doar pe uscat, cum li se promisese inițial[250]. Cu toate acestea, el pomenește despre prezența lui Petru Pavel Aron la acel moment și despre importanța evenimentului, preferând însă să treacă sub tăcere dimensiunea lui confesională[251]. În lucrarea dedicată istoriei Regimentului II de graniță de la Năsăud, istoricul transilvănean nu se poate însă abține să nu-și arate respectul și prețuirea pentru martirii de aici, cu care „s-a întâlnit" în cadrul unui parastas săvârșit în memoria lor în deceniul al nouălea al celui de-al nouăsprezecelea secol. Iată ce spune el cu privire la acest moment:

[250] „Când să li se ia jurământul, oamenii strigară, că ei jurământul așa cum este formulat nu îl vor pune niciodată, căci nu așa li s-a spus lor de la Viena, ci li s-a cerut să jure credință și ascultarea de a purta armele, numai pe uscat, nu și pe apă sau pe mare". George Barițiu, *Pagini alese din Istoria Transilvaniei pre doue sute de ani din urmă,* vol. I, p. 374.

[251] *Ibidem,* p. 374.

> „Procesiunea a fost incantatoria si miscatoria de inimi; conducatoriu alu ei au fost fericitulu in Domnulu prepositu Macedonu Popu, vicariulu foraneu Grigorie Moisilu din Năsăudu, apoi tota preoțimea din districtu şi mai multe mii de omeni din totu districtu şi din pregiuriu, asia catu totu platoulu acelu mare era un campu de serbatore, unde falfaia mai multe stindarde si prapore in onorea repausatiloru bravi romani"[252].

Un alt istoric unit care vorbeşte despre evenimentul cercetat este şi Augustin Bunea. Spre deosebire de Barițiu, acesta își arată făţiş dispreţul faţă de Todoran, pe care îl descrie în culori nu tocmai favorabile, afirmând despre el că „voia cu orice preţ să scape de miliția (armată n. n.)"[253], şi că, după altercația avută cu Petru Pavel Aron în timpul vizitei acestuia la Bichigiu, când acesta s-a aflat în fruntea celor care i-au închis Biserica, şi-a cerut iertare vlădicului unit[254]. Cea din urmă chestiune este greu de dovedit, în lipsa unor informații care să afirme sau să infirme afirmația lui Bunea, în timp ce, cu privire la cea dintâi, există informații care arată că istoricul unit nu are dreptate. Astfel, e greu de crezut că centuagenarul Todoran, care a servit atâția ani, a vrut să scape de armată şi, dacă

[252] Idem, *Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu,* p. 103.

[253] Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764,* p. 237.

[254] *Ibidem,* p. 239.

acest lucru ar fi fost adevărat, cu siguranță s-ar fi găsit alte modalități prin care să o facă (datorită vârstei i s-ar fi putut găsi circumstanțe atenuante, sau i s-ar fi putut elibera un document medical prin care să fie declarat inapt pentru armată, or, el nu a încercat niciodată să se substragă, fapt dovedit şi de repetatele lui drumuri la Viena, care certifică dorința lui de a se înscrie între soldații Regimentului, nu în orice condiții însă).

Un alt mare istoric unit, care se referă succint la evenimentul de la Salva, şi care adoptă mereu un ton polemic atunci când este vorba despre ortodocşi şi ortodoxie[255], este şi Zenovie Pâclişanu. Acesta descrie vizita lui Petru Pavel Aron de dinainte de înregimentare în satele năsăudene şi incidentul produs la Bichigiu, unde, „credincioşii instigați de bătrânul Todoran nu l-au lăsat să intre în biserică decât a doua zi (5 Mai)"[256] şi prezintă răscoala, în mod succint, reliefând însă dimensiunea ei confesională[257].

La începutul secolului trecut şi Victor Onişor, jurist şi politician marcant al peisajului transilvănean

---

[255] Cf. Zenovie Pâclișanu, *Biserica și românismul – studiu istoric,* p. 17.

[256] Idem, *Istoria Bisericii Române Române Unite (Partea a II-a, 1752-1783)*, p. 43.

[257] „La 10 Mai, în Salva, când Aron se pregătea să binecuvinteze steagul companiei în prezența generalului Buccow și a ofițerilor săi, soldații au depus armele, au prins pe «quendam andea ipsorum ducem Ioan» și pe tovarășul său, Ștefan din Rebra, îl trântesc jos și îl bat de moarte. Generalul a părăsit biserica, plecând furios la Năsăud". *Ibidem,* p. 43.

de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului trecut și profesor la Facultatea de Drept din cadrul Universității clujene[258] în perioada interbelică[259], vorbeşte despre Todoran şi evenimentul de la Salva, într-un articol publicat în două numere ale *Revistei Ilustrate,* ce apărea la Bistrița[260]. În prima parte a mate-

[258] Cf. Mihai Teodor Nicoară, *De la Universitatea „Regele Ferdinand I" la Universitatea „Babeș-Bolyai" (1945-1959)*, ms. dactil., teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2010, p. 67.

[259] Calitate în care a scris și câteva manuale cu privire la istoria dreptului românesc. Cf. Victor V. Onișor, *Istoria dreptului român pentru anul I. al facultății de drept (curs de licență)*; Idem, *Istoria dreptului român pentru anul I. al facultății de drept (curs de licență),* dar și: Idem, *Situația juridică a Statului Romano-Catolic Ardelean și a fondurilor administrate de el: memoriu prezentat On. Minister al Instrucțiunilor Publice*; Idem, *Legile grănițerilor năsăudeni despre administrarea pădurilor, regularea proprietății, contractul din 1872 și pacea judecătorească din 1890 cu ordonanțe de esecutare și esplicări,* Tipografia G. Matheiu, Bistrița, 1905. Din păcate însă, informații privitoare la viața și activitatea lui nu se regăsesc nici în teza de doctorat a lui Ovidiu Emil Iudean, care vorbește despre deputații parlamentari români în guvernul de la Budapesta, și nici în dicționarul personalităților năsăudene, editat sub auspiciile „Astrei". Cf. Ovidiu Emil Iudean, *Deputați guvernamentali români în Parlamentul de la Budapesta (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX)* ms. dactil, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2012; Ioan Seni (coord.), *Dicționarul culturii și civilizației populare al județului Bistrița-Năsăud,* vol. 1 - „Țara Năsăudului", Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2009.

[260] Idem, *Todoran. Episod din istoria regimentului de graniță dela Năsăud*, pp. 150-151; Idem, *Todoran. Episod din istoria regimen-*

rialului său, acesta realizează o incursiune în contextul evenimentului, prezentând elemente legate de modul de domnie al Mariei Tereza, în timp ce, în cea de-a doua, el prezintă evenimentul propriu-zis. Încă de la începutul descrierii lui, el arată că unul dintre motivele ce au stat la baza militarizării a fost dorința de a aduce noi adepți religiei greco-catolice, şi afirmă faptul că acest motiv a stat şi la baza răscoalei:

> „Curtea căuta să estindă de-o dată cu militarisarea și unirea cu biserica Romei, care pe atunci încă nu ajunsese a se lăți până în aceste ținuturi. De aceea populațiunea, când a fost întrebată despre aplicarea ei de a se militarisa, i-a pus în vedere și această chestiune atât de neomenoasă. Colonelul Schroeder, comandantul garnisoanei din Bistrița, a desvoltat mult zel întru a îndemna pe Români, ca de-odată cu primirea armelor să primească și unirea.
>
> Dacă cunoaştem firea poporului în acea ce priveşte chestiile de credință, putem să ne închipuim, ce luptă se va fi petrecut în sufletul lui, până ce se va fi putut declara, că primeşte şi unirea – lepădarea de credința din moşi-strămoşi – deodată cu militarisarea"[261].

tului de graniță dela Năsăud, pp. 153-155 (materialul a fost ulterior republicat și în rev. *Pisanii Sângeorzene,* Anul II, nr. 15, 2013, pp. 5-10; în continuare, cea de-a doua parte a materialului se va cita: Victor Onișor, „Todoran. Episod din istoria regimentului de graniță dela Năsăud" – partea a II-a).

[261] Idem, *Todoran. Episod din istoria regimentului de graniță dela Năsăud – partea a II-a,* p. 153.

Ulterior, atunci când vorbește despre martiriul centuagenarului Todoran, el arată și care au fost ultimele lui cuvinte, îl elogiază și afirmă că a văzut adesea locul unde e înmormântat el (care astăzi nu se mai cunoaște):

> „Despre Todoran povestesc bătrânii, că și când era pe roată, de i se sfărâmau oasele încă striga „nu vă dați fraților!" până ce și-a dat sufletul. Locul unde e înmormîntat Todoran și astăzi se cunoaște pe Mocirla și l-am văzut și eu de mai multe ori ca gimnasist.
>
> Așa au știut să se jerfească pentru convingerile lor acești vrednici Români. În Todoran vedem o adevărată figură de erou legendar, demnă de a fi cunoscută de toți Românii"[262].

Tot el este, de asemenea, și cel care compară, pentru prima dată în istoriografie, răscoala de la Salva cu cea a lui Horea[263].

Cercetări recente au scos la iveală, de asemenea, un document aparținând juristului Nestor Șimon[264], multă

---

[262] *Ibidem,* p. 155.

[263] *Ibidem*. Ideea va fi apoi reluată de către Teodor Tanco. A se vedea: Teodor Tanco, *Virtus Romana Redidiva – însemnări și portrete,* pp. 182-183.

[264] Cu privire la viața și activitatea lui, a se vedea: Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon, restituiri,* Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2012; Nestor Șimon, V*asile Nașcu - viața și faptele lui: în legătură cu luptele grănițerilor năsăudeni pentru asigurarea averilor și fondurilor grănițerești,* Năsăud, Edi-

vreme secretarul fondurilor grănicerești năsăudene[265] (fapt ce ne face să credem că era greco-catolic). Acesta vorbește despre martiriul de pe Mocirlă într-o scrisoare adresată locotenentului pensionar Petru Tanco, arătând că răscoala a avut și un puternic motiv confesional[266]:

> „Rezultatul cercetărilor mele de până acum e că afară de mai multe date interesante am aflat cu siguritate cauza pentru care s-a opus Todoran Tănase contra militarizării. Adecă el nu s-a opus militarizării, ci s-a opus încercărilor de a se uni românii cu Biserica Romei, deoarece pe atunci curgeau luptele cele mai înverşunate și Curtea de la Viena voia ca militarizând totodată să esopereze și uniunea.... Todoranu pe când îl trăgea cu roatea striga: Nu vă dați unirei. Așa dară, năsăudenii de două ori s-au opus unirei: 1. unimei religioase cu Roma și 2. uniunei politice în 1848”[267].

În asentimentul lui este și Virgil Șotropa, care publică în perioada interbelică, în paginile periodicu-

---

tura Librăriei, „M. Onișor”, 1911; Idem, *Dicționar toponimic,* ed. Ioan Mureșan, Adrian Onofreiu, Mircea Prahase, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2007.

[265] Cf. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, *Fond Administrația fondurilor grănicerești năsăudene,* dosar nr. 2592/1877-1910, f. 10.

[266] Dorel Man, *Fapta lui Tănase Todoran din anul 1763 în conștiința urmașilor: o scrisoare document din anul 1887 privind revolta de la Salva*, în rev. „Studia Universitatis Babeş Bolyai - Theologia Ortodoxa”, nr 1, 2006, pp. 175-187.

[267] *Ibidem,* p. 178.

lui *Arhiva Someșană,* mai multe articole în care vorbește despre începuturile Regimentului grăniceresc de la Salva[268], și despre a cărui orientare confesională avem date certe. Astfel, el arată, atunci când vorbește despre înființarea instituției cu caracter militar, că unul dintre scopurile fondării lui a fost întărirea uniației în zona Năsăudului, recunoscând prin aceasta și dimensiunea confesională a răscoalei de la Salva. Iată ce spune el:

> „Când curtea din Viena luă hotărârea să extindă granița militară sudică a monarhiei austroungare (sic!) și asupra marginilor sudestice ale Ardealului, o făcu în ferma convingere că românii ardeleni nedreptățiți și asupriți de atâtea secole, dacă vor ajunge acum la o stare socială mai suportabilă, au să fie credincioși și buni soldați, ceea ce s-a și adeverit. Privitor la districtul nostru năsăudean cu militarizarea se intenționau încă alte două scopuri, adică întâiul, de-a curma certurile neîmpăcate și nemărginite dintre românii districtuali și orașul Bistrița, iar al doilea, pentru a statornici religia unită, care chiar și după 1750 era încă puțin agreată în ținutul nostru"[269].

El mai are și meritul de a fi oferit posterității documentele privitoare la evenimentul răscoalei, gă-

[268] Virgil Șotropa, *Comandanții districtului grăniceresc năsăudean*, în revista „Arhiva Someșană", nr. 28, 1940, pp. 92-101; Idem, *Istoricul districtului năsăudean*, în rev. „Arhiva Someșană", nr. 9, 1928, pp. 1-64; Idem, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762*, în revista „Arhiva Someșană", nr. 24, 1938, pp. 1-80.
[269] *Ibidem,* p. 1.

site pe vremea lui în Arhivele bistrițene și pierdute astăzi. De la el avem atât descrierea lui, cât și textul integral al cuvântării lui Todoran, sau textul sentinței. Și în cel din urmă document este valorificată dimensiunea confesională a răscoalei:

> „Todoran al lui Dănilă din Bichigiu, de 120 de ani, să fie frânt cu roata de sus în jos, iar capul lui să fie legat de o roată pentru că a reținut pe oameni de la unire (uniație, n.n.), și de la înrolarea în statul militar grăniceresc, precum și pentru că la cerea stăruitoare a fiului său muribund, n-a lăsat să i se ofere acestuia Sfânta Împărtășanie”[270].

Tot din perioada interbelică ne-a parvenit și un studiu semnat de profesorul Dionisie Piciu[271], un dascăl sălăuan de confesiune greco-catolică, preocupat de istoria locală[272]. Materialul său se datorează împlinirii a 173 de ani de la moartea martirului năsăudean, și se constituie într-o prezentare encomiastică a vieții lui. Autorul greșește însă, din motive necunoscute nouă, numele personajului omagiat, și ziua jertfei sale, pe care o plasează în 10 Mai, când de fapt, a avut loc răs-

---

[270] *Ibidem,* p. 79. Cf. George Barițiu, *Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu,* p. 103.

[271] Dionisie Piciu, *173 de ani de la moartea lui Teodor Todoran*, pp. 148-149.

[272] De altfel, a și lăsat o serie de studii în acest sens, cum sunt cele cu privire la istoricul localității Salva, la istoricul școlii sau la istoricul parohiei de aici. A se vedea, de exemplu: Idem, *Istoricul Salvei,* p. 59; Idem, *Biserica și slujitorii ei,* pp. 253-254.

coala[273]. Atunci când vorbește despre motivul jertfei lui Todoran, el arată că actul lui a avut drept scop:

> „... păstrarea drepturilor strămoșești, care odată cu militarizarea văii Someșului erau amenințate să se piardă, iar poporul, care până acuma era liber și se bucura de mai multe drepturi, avea să devină iobag"[274].

Deși, în formulări precum cea de față, el lasă să se înțeleagă că răscoala a avut și un substrat confesional, profesorul Piciu nu specifică însă în mod clar acest lucru, iar atunci când vorbește despre martiriu și despre ultimele cuvinte ale lui Todoran, nu pomenește nimic legat de credință, cercetarea lui fiind văduvită, datorită acestui fapt, de o viziune holistică și obiectivă.

Vicarul unit Ștefan Buzilă ne oferă și el, la finele perioadei interbelice, o informație cu privire la martirul de

---

[273] „Zi de 10 Maiu a anului 1763, ai fost așa de cernită și atât de mult plânsă de cei ce cunoșteau pe acela ce s-a jertfit în această sfântă zi – și încă în inimile multor generații ai rămas neștearsă; – doar noi, care cunoatem o zi de 10 Maiu a reînvierii neamului, am uitat-o cu totul pe aceea a jertfei naționale". Dionisie Piciu, *173 de ani de la moartea lui Teodor Todoran*, p. 149. După cum se poate observa, preocupat să realizeze o comparație între ziua regelui și ziua jertfei martiriului, autorul greșește data martiriului. De asemenea, trebuie observată și sintagma pe care o folosește aici, aceea de *jertfă națională*, atunci când vorbește despre martiriul Sfinților năsăudeni, ea arătând direcția în care se va înscrie și în continuare discursul său.

274 *Ibidem,* p. 149.

la Salva, atunci când vorbește despre protopopii și vicarii Năsăudului, susținând că el a fost folosit ca instrument al sașilor, în vederea împiedicării militarizării[275]. Opinia lui, similară într-un fel și altora, trădează orientarea confesională, fapt pentru care nu poate fi considerată a fi o informație istorică obiectivă, demnă de luat în seamă.

Un alt autor unit, care a scris despre revolta de la Salva și semnificația ei, este Teodor Tanco. El a lăsat atât o operă literară dedicată personajului principal al evenimentelor petrecute la Salva (este vorba despre o piesă de teatru, intitulată *Pe uscat și pe ape*[276]), cât și o serie de medalioane cu valoare istorică, în care pune în fața cititorului o serie de informații cu privire la răscoală și la atitudinea lui Todoran[277]. Ce-i drept, din punct de vedere al conținutului, el nu aduce informații inedite, însă, prin materialele sale, contribuie la perpetuarea memoriei eroului. Dacă în opera literară oferă o perspectivă părtinitoare, insistând pe rolul social al răscoalei și preferând să nu vorbească despre dimensiunea lui confesională, în lucrările științifice însă, el oferă o viziune obiectivă.

Ulterior, în cercetarea post-decembristă, s-au înregistrat puține cercetări aparținând unor autori gre-

---

[275] Ștefan Buzilă, *Protopopii și vicarii Năsăudului*, p. 354.

[276] Cf. Teodor Tanco, *Trilogie transilvană – teatru,* pp. 5-72. Lucrarea este, de altfel, foarte valoroasă din punct de vedere literar, însă prezintă o viziune subiectivă, spre deosebire de scrisul istoric al autorului prezentat.

[277] Cf. Idem, *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă,* p. 68; Idem, *Virtus Romana Redidiva - însemnări și portrete*, pp. 182-183.

co-catolici, în care să fie analizată din punct de vedere confesional răscoala petrecută în anul 1763. Autorii ortodocși au fost cu precădere, după 1989, cei care au descoperit valențe noi ale răscoalei și au readus în atenție curajul protagoniștilor ei. Cu toate acestea, se înregistrează însă și câteva materiale aparținând acestei categorii. Un exemplu în acest sens este cel aparținând Nicoletei Marțian, publicat în *Almanahul cultural-științific „Virtus Romana Rediviva”*[278]. Textul, asemenea celor aparținând tatălui autoarei, este unul subiectiv, orientat confesional înspre susținerea intereselor greco-catolice, și insistă cu precădere asupra dimensiunii sociale. Spre deosebire de ceilalți autori care neagă dimensiunea confesională a răscoalei și o pun în plan secundar, dânsa merge mai departe, susținând că Todoran a fost unul dintre promotorii uniației, și nu un luptător împotriva ei:

> „Chiar dacă, din unele interpretări transpare ideea că ar fi fost «Omul magistratului bistrițean», care se opunea cu înverșunare militarizării Văii Rodnei, sau că revolta ar fi fost îndreptată împotriva Unirii cu Biserica Romei, conducătorul ei trebuie privit ca un exponent al luptei năsăudenilor pentru emancipare în secolul XVIII, deschisă tocmai prin cele două acțiuni catalizatoare: Unirea cu Roma și, apoi militarizarea”[279].

[278] Nicoleta Marțian, *Tănase Todoran, 1763-1998*, pp. 69-71.

[279] *Ibidem,* p. 71.

Poate, ca răspuns la afirmațiile promovate de dânsa în material, istoricul ortodox Vasile Tutula scrie în numărul următor al periodicului un material dedicat temei, în care lămurește problemele legate de orientarea confesională[280].

La câțiva ani după materialul doamnei Marțian, tatăl dânsei, domnul Ironim Marțian, a publicat și el în paginile revistei *Arhiva Someșană*, un material în care analizează evenimentul de la 10 mai 1763 și semnificațiile lui[281]. Dânsul încearcă să demonstreze că opoziția în raport cu militarizarea a constituit mobilul răscoalei, iar opoziția în raport cu uniația reprezintă de fapt un motiv inventat de istoriografia ortodoxă, calvinii fiind cei care au *ciufulit Sfânta Lege*[282]. Apoi, face din

[280] Vasile Tutula, *Din nou despre revolta și martirajul de la Salva: 10 mai; 12 noiembrie 1763*, pp. 98-109 (pentru problema noastră, a se vedea pp. 101-102).

[281] Ironim Marțian, *Momente din lupta năsăudenilor pentru emancipare în secolul XVIII*, pp. 49-58.

[282] „...Ori, (sic!) «sfânta lege» ne era «ciufulită» datorită reformei, prin calvini, Unirea cu Roma însemnând, potrivit „Cărții de mărturie" din 1698, doar acceptarea celor patru puncte, dar «legea»: „(...) țeremoniile, sărbătorile, posturile, cum până acum, așa și de acum înainte să fim slobozi a ține după călindariul vechi". *Ibidem,* pp. 54-55. Autorul uită însă că Todoran se referă în mod explicit la *tisturi,* care erau ofițeri, majoritatea italieni și de religie catolică (Cf. V. Verzea, *Vitejia ostașilor români din Austro-Ungaria și Armata României sub marele căpitan*, p. 345; George Barițiu, *Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu*, p. 10) și nu înțelege că termenul de *Sfânta Lege,* folosit în cuvântare, se referă la confesiunea ortodoxă,

martiriul de la Salva un eveniment pro-uniat, și din Tănase Todoran un erou al uniației:

> „În acest fel, ori din ce unghi l-am privi, Tănase Todoran trebuie să rămână exponentul luptei năsăudenilor pentru emancipare în secolul XVIII, luptă deschisă de cele două acțiuni benefice pentru români, deja amintite: Unirea cu Roma și militarizarea Văii Rodnei"[283].

Ar fi greșit să subscriem unei asemenea opinii, care, precum se vede, neagă anumite adevăruri istorice clare și încearcă să ofere o viziune trunchiată asupra realității. Am ținut însă să o semnalăm, dat fiind faptul că face parte dintre materialele produse de către istoriografia greco-catolică post-decembristă cu privire la tema noastră.

Tot între cercetările recente care prezintă istoria Bisericii greco-catolice din Transilvania, se numără și volumul doamnei Greta Miron, ce are drept titlu un pasaj scripturistic[284]. Deși nu pomenește deloc despre Todoran,

---

iar tisturile erau cei care o *ciufuleau.* Cf. Iuliu-Marius Morariu, *Sfinții martiri năsăudeni, credința mai presus decât viața însăși,* pp. 46-50.

[283] Ironim Marțian, *Momente din lupta năsăudenilor pentru emancipare în secolul XVIII,* p. 55.

[284] Greta-Monica Miron, *„poruncește, scoale-te, du-te, propovedueste...". Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782),*. În celălalt volum, în care prezintă istoria Bisericii greco-catolice din comitatul Cluj în secolul al XVIII-lea, ea nu pomenește deloc despre Tănase Todoran. A se vedea: Idem, *Biserica greco-catolică din comitatul Cluj în secolul al XVIII-lea,*.

ea prezintă o serie de documente privitoare la răspândirea uniației în nordul Transilvaniei. Între acestea, unul dintre ele se constituie într-un raport aparținând unui delegat al acestei instituții în zonă, redactat în urma unei vizite făcută aici în cel de-al optulea deceniu al secolului al XVIII-lea, în care acesta afirmă că sătenii din Salva, și cei din satele învecinate, sunt „ignoranți în materie de credință"[285]. În ciuda faptului că afirmația provine dintr-un izvor istoric, ea se cuvenea amendată, căci, evenimentele petrecute cu un mai bine de un deceniu și jumătate aici contrazic ipoteza pe care dânsa o lansează.

Analizând cele prezentate până acum în cadrul cercetării noastre, observăm că răscoala petrecută la data de 10 mai a anului 1763 la Salva, dar și urmările ei, s-a bucurat în mod repetat de atenție din partea greco-catolice, de-a lungul timpului. Din păcate însă, nu toți cei care s-au oprit asupra subiectului s-au dovedit a fi întru totul obiectivi în cercetările și prezentările lor. Astfel, se disting trei direcții mari, în ceea ce privește cercetarea dedicată acestui subiect: cea dintâi, subiectivă, caracterizată prin negarea dimensiunii confesionale a răscoalei, și valorificarea în chip exagerat a dimensiunii ei sociale, direcție în care se înscriu atât nume mari ale istoriografiei, precum Augustin Bunea[286], cât și istorici mai noi, mai puțin cunoscuți în domeniul cercetării, precum

---

[285] Greta-Monica Miron, *„poruncește, scoale-te, du-te, propovedueşte...". Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782),* p. 241.

[286] Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764,* p. 237.

Dionisie Piciu[287], Ironim[288] și Nicoleta Marțian[289]; o alta, moderată, ce nu arată în mod explicit dimensiunea confesională, dar lasă să se înțeleagă că ea ar fi existat, în care se înscriu nume precum cel al lui George Barițiu[290] sau al lui Zenovie Pâclișanu[291], Ștefan Buzilă[292] (din perspectiva piesei de teatru dedicată răscoalei de la Salva, aici putând fi inclus și Teodor Tanco)[293]; ultima, ce îi cuprinde pe autorii care, în ciuda apartenenței lor confesionale, oferă o viziune obiectivă asupra evenimentului, valorificând într-o manieră echilibrată ambele motive mari ale răscoalei (exponenți ai acestei categorii pot fi considerați Victor Onișor[294], Nestor Șimon[295] și Teodor

[287] Dionisie Piciu, *173 de ani de la moartea lui Teodor Todoran*, pp. 148-149.

[288] Ironim Marțian, *Momente din lupta năsăudenilor pentru emancipare în secolul XVIII,* pp. 49-58.

[289] Nicoleta Marțian, *Tănase Todoran, 1763-1998*, pp. 69-71.

[290] George Barițiu, *Pagini alese din Istoria Transilvaniei pre doue sute de ani din urma,* p. 374.

[291] Zenovie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Române Unite (Partea a II-a, 1752-1783)*, p. 43.

[292] Ștefan Buzilă, *Protopopii și vicarii Năsăudului*, p. 354.

[293] Teodor Tanco, *Trilogie transilvană – teatru,* pp. 5-72.

[294] Victor Onișor, *Todoran. Episod din istoria regimentului de graniță dela Năsăud*, pp. 150-151; Idem, *Todoran. Episod din istoria regimentului de graniță dela Năsăud – partea a doua,* pp. 153-155.

[295] Dorel Man, *Fapta lui Tănase Todoran din anul 1763 în conștiința urmașilor: o scrisoare document din anul 1887 privind revolta de la Salva,* pp. 175-187.

Tanco[296]). Prin scrierile lor și prin informațiile, mai mult sau mai puțin obiective, acești autori, asemeni celor ortodocși, contribuie însă la perpetuarea memoriei Sfinților Martiri Năsăudeni, fapt pentru care aportul lor nu trebuie marginalizat, iar meritele lor trebuie recunoscute.

[296] În ceea ce privește scrierile sale istorice. Cf. Teodor Tanco, *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă,* p. 68; Idem, *Virtus Romana Redidiva - însemnări și portrete*, pp. 182-183.

Lista celor mai importante lucrări privitoare la Sfinții Martiri Năsăudeni

Această listă bibliografică nu își propune să fie una exhaustivă, ci doar un potențial ghid pentru cercetătorul care, dornic de a realiza un studiu sau o cercetare privitoare la zona Năsăudului, are nevoie de câteva repere de la care să pornească. O eventuală ediție viitoare va reuni probabil mai multe cercetări dedicate temei[297] şi va fi una mai aproape de idealul exhaustivității.

A. Lucrări dedicate Regimentului II de graniță[298]

I. Volume

- Barițiu, George, *Istoria regimentului alu II romanescu granitariu transilvanu,* Brasiovu, tipărită la Romer și Kamner, 1874.
- Idem, *Pagini alese din Istoria Transilvaniei pre doue sute de ani din urma,* vol. I, Sibiiu, Tipografia lui W. Kraft, 1889.

[297] Care ne vor fi semnalate, sperăm, de către autorii ce vor lectura cercetarea noastră.

[298] Dintre cercetările ce nu sunt dedicate exclusiv temei, le-am ales pe cele în cadrul cărora sunt pomeniți și Sfinții năsăudeni.

- Gollner, Carol, *Regimentele grănicerești din Transilvania 1764-1851,* București, Editura Militară, 1973.
- Onofreiu, Adrian, Bolovan, Ioan, *Contribuții documentare privind istoria regimentului grănicieresc năsăudean,* Ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2012.
- Pop, Ioan, *Istoria Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud,* Seria „Historica", Editura Ardealul, Cluj-Napoca, 1999.

II. Studii și articole

- Jesner, Sabine, „Privileges and duties. Reflections on the circumstances of life of the Năsăud border regiment during the 18th century", *Astra Salvensis,* III, nr. 5, Salva, 2015.
- Onofreiu, Adrian, „Granița năsăudeană sau perenitatea unei mentalități. Perspectivă istoriografică", în *Anuarul Asociației profesorilor de istorie din România – filiala Bistrița-Năsăud,* nr. 1, Bistrița, 2006.
- Idem, „Preocupări privind arhivele în zona «graniței militare» năsăudene până la 1918", în rev. *Arhiva Someșană,* Seria a II-a, anul VII, Năsăud, 2008.
- Șotropa, Virgil, *Comandanții districtului grănicieresc năsăudean*, în rev. „Arhiva Someșană", nr. 28, 1940.
- Idem, *Istoricul districtului năsăudean*, din rev. „Arhiva Someșană", nr. 9, 1928.

- Idem, *Înfiinţarea graniţei militare năsăudene 1762*, în revista „Arhiva Someşană”, nr. 24, 1938.
- Verzea, V., *Vitejia ostaşilor români din Austro-Ungaria şi Armata României sub marele căpitan*, în rev. „Luceafărul”, anul V, nr. 13-16, 1906.
- Wolf, Josef, „Graniţa militară din Transilvania şi din Banat (1762/64-1851/73)”, în volumul *Călător prin istorie. Omagiu profesorului LIVIU MAIOR la împlinirea vârstei de 70 de ani,* coord. Ioan Bolovan şi Ioan-Aurel Pop, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2010.

B. Lucrări de istorie bisericească în care se vorbeşte despre Sfinţii Năsăudeni

I. Volume

- Bunea, Augustin, *Episcopii Petru Paul Aron şi Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764,* Tipografia Seminarului Arhidiecesan, Blaj, 1902.
- Dragomir, Silviu, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.
- Motogna, Macarie, *Monahismul Ortodox din Maramureş şi Transilvania Septentrională până la începutul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Mănăstirii Rohia, Rohia, 2009.

- Miron, Greta-Monica, *Biserica greco-catolică din comitatul Cluj în secolul al XVIII-lea,* Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2007.
- Idem, *„poruncеşte, scoale-te, du-te, propovedueşte...”.. Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler şi enoriaşi (1697-1782),* Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2004.
- Păcurariu, Mircea, *Istoria bisericii româneşti din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş până în 1918,* Cluj-Napoca, Ed. s. n., 1992.
- Idem, *Pagini din istoria Bisericii Româneşti,* Cluj-Napoca, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului şi Clujului, 1991.
- Pâclișanu, Zenovie, *Istoria Bisericii Române Române Unite (Partea a II-a, 1752-1783)*, în rev. „Perspective”, Anul XIV-XVI, nr. 53-60, 1991-1993[299].

II. Studii și articole

- Buzilă, Ștefan, *Protopopii și vicarii Năsăudului*, în rev. „Arhiva Someșană”, nr. 27, 1940.
- Piciu, Dionisie, *Biserica și slujitorii ei,* în vol. „Salva – repere monografice”, (coord.), Ana

[299] Această lucrare, deși, la prima vedere, datorită citării, ar părea un studiu, reprezintă totuși un volum aparținând lui Zenovie Pâclișanu.

Filip, Ioan Morariu, Bistrița, Editura George Coșbuc, 2005.

C. Dicționare și enciclopedii în paginile cărora se regăsesc informații cu privire la Sfinții năsăudeni

1. Academia Republicii Socialiste România, *Dicționar Enciclopedic Român, vol. IV,* Editura Politică, București, 1966.
2. Diaconovich, Constantin, *Enciclopedia Română, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și cultura poporului român, Tomul II,* Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1900.
3. Idem, *Enciclopedia Română, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și cultura poporului român, Tomul III,* Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1904.
4. ***, *Mic dicționar enciclopedic,* Ediția a III-a, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
5. *** *Minerva Enciclopedie Română,* Editura comitetului de redacție al Enciclopediei Române Minerva, Cluj-Napoca, 1929.

D. Alte lucrări de istorie

- Codrea, Măricuța, Puica, Vasilica Augusta, *Salva, schiță monografică,* col. „Monografica", nr. 6, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă", Cluj-Napoca, 2003.
- Maior, Petru, *Istoria besearicei românilor atât a cestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre,* Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității din Pesta, 1813.
- Meteş, Ştefan, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII – XX,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977.
- Morariu, Iuliu-Marius, *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane. Pasaje insuficient reliefate istoriografic,* Editura „Academica Brâncuși", Târgu Jiu, 2013.
- Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984.
- Sermeșan, Gabriela, *Elemente de cultură tradițională în comuna Salva,* Editura Clubul Saeculum, Beclean, 2009.
- Sigmirean, Ioan, Onofreiu, Adrian, *Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente şi texte,* Bistrița, Editura Răsunetul, 2001.
- Şotropa, Valeriu, *Districtul grăniceresc năsăudean şi locul său în lupta pentru progres social şi libertatea națională a românilor din Transilvania,* Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1975.

- Tanco, Teodor, *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă,* Cluj-Napoca, Editura Virtus Romana Redidiva, 1999.
- Idem, *Virtus Romana Redidiva – însemnări şi portrete,* Bistriţa, Comitetul de cultură şi educaţie socialistă al judeţului Bistriţa- Năsăud, 1973.
- Târgoveţ, Nicolae, *Bichigiu, străveche vatră românească: moment aniversar, 500 de ani de atestare istorică a Bisericii Ortodoxe din localitate,* Editura Charmides, Bistriţa, 2001.
- Tutula, Vasile, *Comuna Telciu (1245-2004) – Judeţul Bistriţa-Năsăud. Repere monografice. Un sat de pe Valea Sălăuţei – muza lui George Coşbuc,* Editura Mega, Cluj-Napoca, 2004.

II. Studii şi articole

- Filip, Ana, *Istoricul Salvei,* în vol. „Salva – repere monografice”, (coord.), Ana Filip, Ioan Morariu, Editura George Coşbuc, Bistriţa, 2005.

E. Lucrări de folclor

I. Volume

- Peter Predescu, Valeria, *Cântări năsăudene culese şi alese de Valeria Peter Predescu,* Timişoara, Tipografia Popa’s Art, 2002.

II. Studii şi articole

- Peter Predescu, Valeria, *Eroi ai neamului în lirica populară*, în rev. „Zestrea”, nr. 2, 1998.

F. Literatură

- Balaci, Paşcu, *Fluierul de oțel: dramă istorică,* Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2008.
- Tanco, Teodor, *Trilogie transilvană – teatru,* București, Editura Cartea Românească, 1985.
- Tudoran, Dorin, *Luxul indiferenței,* Editura Școala ardeleană, Cluj-Napoca, 2015.

G. Lucrări dedicate exclusiv temei

I. Volume

- Ersilian, Paul Roșca, *Tănase Todoran, martir al neamului și al Bisericii noastre,* Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2008.
- Feier, Nicolae, *Sfinții români Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile din Telciu, Grigore din Zagra, Vasile din Mocod*, Ediția a II-a, Bistrița, Editura Karuna, 2008.
- Man, Dorel, Pop, Flore, coord., *Mărturie și martiriu în Transilvania secolul al XVIII-lea,* Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2004.
- Mizgan, Ioan Alexandru, *Ofensiva uniatismului în Țara Năsăudului în secolul al XVIII-lea. Martiriul lui Tănase Todoran,* Editura Renașterea, 2008.
- ***, *Slujbele, viața și canonizarea Sfinților Martiri și Mărturisitori Năsăudeni Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile din Mocod, Grigore din*

Zagra și Vasile din Telciu (12 noiembrie), Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008.

II. Studii și articole

- Anania, Bartolomeu, *Cuvânt la canonizarea Sfinților martiri năsăudeni*, în rev. „Renașterea", anul XIX, nr. 5 (217), 2008.
- Cojocaru, Constantin, *Dovezi de statornicie în credința ortodoxă în satele grănicerești din Transilvania între anii 1762-1781,* în rev. „Studii Teologice", seria a III-a, anul XXX, nr. 3-4, 1978.
- Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Mesaj la canonizarea Sfinților năsăudeni,* în rev. „Renașterea", anul XIX, nr. 5 (217), 2008.
- Drăgoi, Macarie Marius Dan, *Mărturisitorul Atanasie Todoran din Bichigiul Năsăudului,* în rev. „Renașterea", anul XVII, nr. 5 (193), 2006.
- Ivanov, Bogdan, *Martiri năsăudeni trecuți în rândul sfinților,* în rev. „Renașterea", anul XIX, nr. 5 (217), 2008.
- Vasilescu, Gheorghe, *Proclamarea canonizării Sfinților Martiri Năsăudeni*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română", anul CXXVI, nr. 3- 6, 2008.
- Man, Dorel, *Fapta lui Tănase Todoran din anul 1763 în conștiința urmașilor: o scrisoare document din anul 1887 privind revolta de la Salva*, în rev. „Studia Universitatis Babeș Bolyai - Theologia Ortodoxa", nr. 1, 2006.

- Marțian, Nicoleta, *Tănase Todoran, 1763-1998*, în „Almanah cultural-științific «Virtus Romana Rediviva», nr. 4, 1999.
- Marțian, Ironim, *Momente din lupta năsăudenilor pentru emancipare în secolul XVIII*, în rev. „Arhiva Someșană”, Seria a III-a, nr. IV, 2005.
- Morariu, Iuliu-Marius, *Sfinții martiri năsăudeni, credința mai presus decât viața însăși,* în rev. „Atitudini”, anul 4, nr. 23, 2012.
- Onișor, Victor, *Todoran. Episod din istoria regimentului de graniță dela Năsăud*, în „Revista Ilustrată”, anul V, nr. 13, 1902.
- Idem, *Todoran. Episod din istoria regimentului de graniță dela Năsăud*, în „Revista Ilustrată”, anul V, nr. 14, 1902.
- Idem, *173 de ani de la moartea lui Teodor Todoran*, în rev. „Vatra”, Anul II, nr. 4-5, Aprilie-Maiu, Năsăud, 1936.
- ***, *Tomosul sinodal al Bisericii Ortodoxe Autocefale Române pentru canonizarea Sfinților Martiri și Mărturisitori Năsăudeni Atanasie Todoran din Bichigiu, Vasile Manu din Mocod, Grigore din Zagra și Vasile din Telciu,* în rev. „Renaşterea”, anul XIX, nr. 5, (217), 2008.
- Tutula, Vasile*, Din nou despre revolta şi martirajul de la Salva: 10 mai; 12 noiembrie 1763*, în „Almanah cultural-ştiințific «Virtus Romana Rediviva»”, nr. 5, 2000.
- Idem, *Tănase Todoran, eroul şi martirul de la Salva (10 mai 1763 – 12 noiembrie 1763),* în rev. „Cetatea Bihariei”, nr. 2, 2006.

Abstract

In this book, the authors, both priests from the neighbourhood of the Saints Martyrs from Năsăud Department, tries to analyse the most important historiographical sources about the martyrdom of the Saints from there, but also historical sources, to provide new information about Saint Athanasius Martyrdom and to realise a synthase about this subject. After the presentation, realised by father Gavrilă-Tudor Zinveliu, about the context of the revolt and about the way how it was receipted by the Romanians from Transylvania throw the centuries, father Maxim Morariu presents the way how it was receipted the event into the Greek-catholic historiography. Then, at the end of the book, the authors try to offer a bibliographical list of the most important books, studies and articles about this subject.

The book, that aims is both to fulfil an empty point in the current historiography and to offer a synthase of that subject, is also a book of Theology and History.

Indice de nume[1]

[1] Index realizat de către Maxim Morariu, Mihai-Octavian Groza şi Adrian-Cosmin Iuşan.

Indice de locuri

Cuprins